

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
TARPTAUTINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS INSTITUTAS

EGLĖ KAZIUKONIENĖ
TEISĖS PROGRAMOS TARPTAUTINĖS TEISĖS SPECIALIZACIJA

**POZITYVŪS VALSTYBIŲ ĮSIPAREIGOJIMAI UŽTIKRINANT TEISĘ Į
SVEIKĄ IR ŠVARIĄ APLINKĄ**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Lekt. Dovilė Gailiūtė

Vilnius, 2013

TURINYS

SANTRUMPOS	3
ĮVADAS	4
I. POZITYVŪS VALSTYBIŲ ĮSIPAREIGOJIMAI	8
1.1. Pozityvių įsipareigojimų samprata.....	8
1.2. „Numanomų pozityvių įsipareigojimų“ doktrina	11
1.3. Pozityvių įsipareigojimų nustatymas ir klasifikacija	13
II. TEISĖS Į ŠVEIKĄ IR ŠVARIĄ APLINKĄ REGLAMENTAVIMAS.....	16
2.1. Teisės į švarią aplinką reglamentavimas tarptautiniu lygmeniu.....	17
2.2. Teisės į švarią aplinką reglamentavimas regioniniu lygmeniu	22
2.3. Teisės į švarią aplinką reglamentavimas nacionaliniu lygmeniu.....	25
III. TEISĖ Į ŠVARIĄ APLINKĄ IR VALSTYBIŲ ĮSIPAREIGOJIMAI TEISMŲ JURISPRUDENCIJOJE	28
3. 1. Teisė į švarią aplinką ir pozityvūs įsipareigojimai EŽTT jurisprudencijoje.....	29
3.1.1. Valstybių įsipareigojimai aplinkos apsaugos kontekste užtikrinant teisę į gyvybę	30
3.1.2. Aplinkos apsaugos įtaka privačiam ir šeimos gyvenimui	33
3.1.3. Teisės į švarią aplinką santykis su teise į nuosavybę.....	40
3.1.4. Kitos EŽTK įtvirtintos žmogaus teisės aplinkos apsaugos kontekste.....	42
3. 2. Teisė į sveiką ir švarią aplinką Lietuvos Respublikos teismų praktikoje	46
IV. TEISĖ Į ŠVEIKĄ IR ŠVARIĄ APLINKĄ – PRIGIMTINĖ ŽMOGAUS TEISĖ?	52
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS.....	58
LITERATŪROS SĄRAŠAS	60
SANTRAUKA	66
SUMMARY	67

SANTRUMPOS

EŽTK – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

ES – Europos Sąjunga

JT – Jungtinės Tautos

LAT – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas

LR – Lietuvos Respublika

UAB – uždaroji akcinė bendrovė

TESKTP – Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas

TPPTP - Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas

IVADAS

Sveika ir švari aplinka yra vienas iš esminių žmogaus kokybišką gyvenimą užtikrinančių veiksnių. Kiekvienas asmuo priklauso nuo jį supančios aplinkos ir jos teikiamų paslaugų, pavyzdžiui, maisto, švaraus vandens, oro ar klimato kaitos. Šie gamtos išteklių yra būtina sąlyga žmonijai egzistuoti ir vystytis. Vis dėlto reikia pripažinti, kad XXI amžiuje yra neišvengiami globalizacijos procesai, kurie prisideda prie ekonominio valstybių vystymosi, tačiau tuo pačiu sukelia ir tam tikrus neigiamus padarinius mus supančiai ekosistemai bei žmonijai. Mokslininkai pastebi, kad šiuolaikiniame pasaulyje didėja neracionalaus gamtinių išteklių naudojimo mastai, kurie sukelia aplinkos taršą - trūksta švaraus vandens, žmonės kenčia nuo užteršto oro, dirvožemio, triukšmo padarinių. Šie veiksniai daro įtaką kiekvieno žmogaus gyvenimo kokybei ir kartais netgi apriboja kai kurias visuotinai pripažintas žmogaus teises.

Pasaulinės sveikatos organizacijos duomenimis apie 2,4 milijono žmonių kiekvienais metais miršta dėl priežasčių tiesiogiai susijusių su oro tarša.¹ Daugiausiai prie to prisideda kelių transporto į orą išmetami teršalai, kurie, kaip paskaičiavo mokslininkai, sutrumpina kiekvieno iš mūsų gyvenimą vidutiniškai 8,6 mėnesiais.² Prie oro taršos nemažai prisideda ir pramonės įmonės, kurios taupydamos kaštus, kasmet į aplinką išmeta didelius kiekius gamtai, o kartu ir žmonijai kenkiančių medžiagų.

Vis daugiau valstybių susiduria su švaraus vandens trūkumu. Pasaulinės sveikatos organizacijos duomenimis užterštas vanduo yra dažniausia žmonių ligų ir mirčių priežastis. Apie 1,2 milijardo žmonių visame pasaulyje neturi priėjimo prie švaraus vandens.³

Žmonės vis dažniau kenčia ir nuo triukšmo poveikio. Europos Komisijos triukšmo poveikio žaliwoje knygoje yra teigiama, kad apie 20 procentų Europos Sąjungos (toliau – ES) populiacijos kenčia nuo triukšmo poveikio (tai sudaro apie 80 milijonų žmonių), kuri mokslininkai bei sveikatos specialistai apibūdina kaip nepriimtina, nes žmonės tampa irzlesni, sutrinka jų miegas, atsiranda kitų sveikatos sutrikimų. Dar apie 170 milijonų ES piliečių gyvena vadinamosiose „pilkosiose zonose“, kuriose per didelis triukšmo lygis sukelia rimtą susierzinimą dienos metu.⁴

¹ Pasaulio sveikatos organizacijos interneto svetainė <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs292/en/index.html> (prisijungimo laikas 2013-02-20)

² World Health Organization. Health risks of particulate matter from long-range transboundary air pollution. 2006. http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0006/78657/E88189.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-20)

³ World Health Organization and UNICEF. Meeting the MDG drinking water and sanitation target: the urban and rural challenge of the decade. 2006. http://www.who.int/water_sanitation_health/monitoring/jmpfinal.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-20)

⁴ Future noise policy. European Commission Green Paper. http://ec.europa.eu/environment/noise/pdf/com_96_540.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-20)

Temos aktualumas. Svarbus tarptautinės bendruomenės uždavinys yra užkirsti kelią šiems minėtiems reiškiniams ir pagerinti kiekvieno žmogaus gyvenimo kokybę. Atsižvelgiant į tai, kad aplinkosaugos problemoms nėra jokių sienų, nes „dauguma aplinkos užteršimo atvejų, sukėlusių tiesioginių ar netiesioginių pasekmių, yra peržengiamos valstybės teršėjos sienos“⁵, valstybės privalo priimti išsipareigojimus aplinkosaugos srityje ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygmeniu. Siekiant, kad kiekvienas žmogus galėtų gyventi sveikoje ir švarioje aplinkoje, tarptautinei bendruomenei natūraliai kyla klausimas, ar nereikėtų įtvirtinti teisės į sveiką ir švarią aplinką kaip žmogaus prigimtinės teisės, kuri atitinkamai sukurtų tam tikrus pozityvius išsipareigojimus valstybėms. Juk akivaizdu, kad norint garantuoti orų ir pilnavertišką žmogaus gyvenimą, tai galima padaryti tik užtikrinus švarią ir jo sveikatai bei gyvenimo kokybei nekenkiančią aplinką. Taigi, teisės į sveiką ir švarią aplinką bei žmogaus teisių santykiui, apimant valstybių išsipareigojimus šioje srityje, pastaruoju metu yra skiriamas vis didesnis dėmesys.

Reikia pabrėžti, kad teisė į sveiką ir švarią aplinką tampa vis aktualesnė ir Lietuvoje. Pavyzdžiui, procedūrinės teisės, tokios kaip teisė gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisė kreiptis į teismus aplinkos klausimais, yra minimos Kazokiškių sąvartyno uždarymo, planuojamos Visagino atominės elektrinės (bei Rusijos ir Baltarusijos atominių elektrinių) kontekste. Didelio susidomėjimo sulaukė ir Lietuvos teismuose nagrinėta rezonansinė teisės į sveiką ir švarią aplinką gynimo byla, galinti pakeisti Lietuvos teismų praktiką ateityje, prieš Danijos investuotoją UAB „Searimner“⁶, kurioje ieškovai skundėsi nemaloniais kvapais iš įmonei priklausančio kiaulių komplekso ir teigė, kad leidimas veiklai buvo išduotas neteisėtai. Atsižvelgiant į minėtus globalizacijos sukeltus pokyčius aplinkai ir gyvenimo kokybei, didėjantį visuomenės susidomėjimą savo teisėmis bei sąmoningumą, aktualu detaliai išanalizuoti kaip ir kur yra reglamentuojama teisė į sveiką ir švarią aplinką, kokius pozityvius išsipareigojimus bei kokia apimtimi priiima valstybės siekdamas tinkamai užtikrinti šią teisę.

Temos iširtumas. Santyki tarp teisės į sveiką ir švarią aplinką, žmogaus teisių bei pozityvių valstybių išsipareigojimų nagrinėjo nemažai užsienio mokslininkų, pavyzdžiui, A. Boyle, J. W. Nickel, D. Shelton, E. Eacott ir kiti⁷, tačiau šią teisę analizavusių lietuvių autorių nėra daug – R. Ragulskytė-Markovienė, G. Gaidys, E. Monkevičius. Moksliniuose darbuose teisė į sveiką ir švarią aplinką daugiausiai buvo apžvelgiama aplinkos apsaugos aspektu, valstybių išsipareigojimai - teorinėje plotmėje, pavyzdžiui, V. Vadapalas, S. Fredman, A. Eide,

⁵ Ragulskytė - Markovienė R. Aplinkos teisė: Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais. Vilnius: Eugrimas, 2005. P. 16

⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-112/2013

⁷ Lewis B., Thorne M., Rodriguez-Rivera L., Symonides J. ir kt.

tačiau, kokius konkrečius pozityvius išsipareigojimus, tiesiogiai ar netiesiogiai per prigimtines žmogaus teises, sukuria teisė į švarią aplinką nėra detalai išnagrinėta. Lietuvių mokslininkai savo darbuose nesvarsto galimybių įtvirtinti šią teisę kaip prigimtine žmogaus teisę, tarptautiniu mastu sukursiančią valstybėms pozityvius išsipareigojimus siekiant ją užtikrinti.

Tyrimo objektas – pozityvūs valstybių išsipareigojimai įgyvendinant teisę į sveiką ir švarią aplinką.

Tyrimo tikslas – analizuojant teisinio reglamentavimo ir teismų praktikos ypatumus, atskleisti valstybių pozityvių išsipareigojimų ir teisės į sveiką ir švarią aplinką santykį.

Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą keliami šie **uždaviniai**:

1. Išanalizuoti valstybių pozityvių išsipareigojimų sampratą, apžvelgti „numanomų pozityvių išsipareigojimų“ doktriną bei pozityvių išsipareigojimų klasifikacijas;

2. Atskleisti teisės į sveiką ir švarią aplinką prigimtį ir turinį, analizuojant tarptautinį, regioninį bei nacionalinį reglamentavimą;

3. Nustatyti teisės į sveiką ir švarią aplinką santykį su žmogaus teisėmis, pozityvių išsipareigojimų apimtis, analizuojant Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) jurisprudenciją;

4. Išanalizuoti Lietuvos Respublikos (toliau – LR) teismų praktiką bylose susijusiose su teise į sveiką ir švarią aplinką;

5. Nustatyti galimybes bei problemas, kylančias tarptautinei bendruomenei, siekiant įtvirtinti teisę į sveiką ir švarią aplinką kaip prigimtine žmogaus teisę.

Hipotezė – teisė į sveiką ir švarią aplinką būtų ginama efektyviau įtvirtinus ją kaip prigimtine žmogaus teisę.

Darbo struktūra. Darbas yra suskirstytas į 4 skyrius.

Darbo *pirmajame* skyriuje yra analizuojama pozityvių valstybių išsipareigojimų samprata, atskleidžiama kaip nustatyti ar valstybė turi pozityvių išsipareigojimų bei kokios yra jų apimtys. Taip pat nagrinėjama „numanomų pozityvių išsipareigojimų“ doktrina bei apžvelgiamos pozityvių išsipareigojimų klasifikacijos.

Antrajame skyriuje pristatomas teisės į sveiką ir švarią aplinką reglamentavimas tarptautiniu, regioniniu ir nacionaliniu lygmeniu, atskleidžiamas šios teisės turinys bei nustatoma, kokia apimtimi valstybės prisiima išsipareigojimus šioje srityje, pasirašydamos atitinkamus teisės aktus.

Trečiajame skyriuje apžvelgiama teismų jurisprudencija. Per EŽTT nagrinėtas bylas atskleidžiamas teisės į sveiką ir švarią aplinką santykis su žmogaus teisėmis bei nustatoma, kokie išsipareigojimai kyla šios teisės kontekste, siekiant užtikrinti tinkamą tam tikrų žmogaus teisių įgyvendinimą.

Ketvirtajame skyriuje analizuojama, kokios yra galimybės įtvirtinti teisę į sveiką ir švarią aplinką kaip prigimtinę žmogaus teisę.

Atsižvelgiant į ribotas mokslinio darbo apimtis, esminės darbe keliamos problemos daugiausiai yra nagrinėjamos EŽTK kontekste, kitiems tarptautiniams dokumentams skiriant mažiau dėmesio.

Tyrimo metodai. Darbe naudojami teoriniai ir empiriniai tyrimo metodai.

Lyginamasis metodas naudotas lyginant įvairius tarptautinius, regioninius bei nacionalinius dokumentus, įvairių autorių nuomones vienu ar kitu probleminiu klausimu.

Analizės – analizuojant EŽTT bei LR teismų jurisprudenciją, teisinį reglamentavimą.

Istorinis – atskleidžiant besikeičiantį mokslininkų ir teismų požiūrį į analizuojamas problemas.

Sisteminis, apibendrinimo ir analitinis - apibendrinant naudotą literatūrą bei darbo rezultatus.

Loginis – atskleidžiant darbo tikslą, analizuojant teisės aktus, pateikiant darbo išvadas bei rekomendacijas.

I. POZITYVŪS VALSTYBIŲ ĮSIPAREIGOJIMAI

Tarptautinių dokumentų, kuriuose yra įtvirtinamos asmens teisės, tikslas yra apsaugoti žmogų. Ši apsauga labai priklauso nuo to kokia apimtimi valstybės, pasirašydamos tarptautinius dokumentus, prisiima įsipareigojimus. Todėl nenuostabu, kad tarptautinės institucijos skiria labai daug dėmesio tarptautinių įsipareigojimų identifikavimui, ribų nustatymui ir taikymui. Tai darant svarbu atsižvelgti į esminius žmogaus teisių srityje taikomus principus, o ypač į efektyvumo principą, kuris reikalauja, kad kiekvienas įsipareigojimas būtų aiškinamas ta prasme, kuri geriausiai apsaugo asmenį.⁸ Taigi, šiame skyriuje EŽTK kontekste bus analizuojama pozityvių valstybių įsipareigojimų samprata, kilmė, klasifikacija bei skirtumai nuo negatyvių įsipareigojimų.

1.1. Pozityvių įsipareigojimų samprata

Sąvoka „pozityvūs įsipareigojimai“ ilgą laiką buvo naudojama pabrėžti skirtumus tarp ekonominių, socialinių, kultūrinių teisių bei politinių ir pilietinių teisių. Buvo laikoma, kad įsipareigojimai, kylantys pagal Tarptautinį ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktą (toliau – TESKTP)⁹ yra pozityvūs, nes jie reikalauja valstybių imtis tam tikrų veiksmų, tuo tarpu įsipareigojimai pagal Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą (toliau – TPPTP)¹⁰ buvo laikomi negatyviais, nes jie daugiausiai numatė pareigą susilaikyti. Šis požiūris vyravo kurį laiką, tačiau dabar yra visuotinai pripažinta, kad tiek vienos, tiek kitos kategorijos teisių efektyvus realizavimas reikalauja aktyvių valstybės veiksmų. Pilietinės ir politinės teisės gali sukelti pozityvias pareigas, pavyzdžiui, pareigą sukurti rinkimų sistemą tam, kad užtikrinti teisę į rinkimus, tuo tarpu socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės gali sukelti negatyvias pareigas.¹¹ Tai patvirtina ir Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas nurodydamas, kad teisinis įsipareigojimas gerbti ir apsaugoti pilietines ir politines teises yra „tiek negatyvaus, tiek pozityvaus pobūdžio“, o ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės, nustatančios pozityvius

⁸ Jean-Francois Akandji-Kombe. Positive obligations under the European Convention on Human Rights: A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights. Human rights handbook No. 7.P. 5 <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/1B521F61-A636-43F5-AD56-5F26D46A4F55/0/DG2ENHRHAND072007.pdf>

(prisijungimo laikas 2013-02-12)

⁹ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290

¹⁰ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288

¹¹ Frenzman S. Human Rights Transformed: Positive Rights and Positive Duties. Oxford: Oxford University Press, 2008. P. 2

įsipareigojimus, tam tikrais atvejais reikalauja valstybių susilaikyti nuo veiksmų.¹² Taigi reikėtų pritarti nuomonei, kad negalima identifikuoti pareigų kaip pozityvių ar negatyvių atsižvelgiant tik į tai, iš kokios teisės jos kyla, nes „kiekviena teisė nustato įvairaus pobūdžio įsipareigojimus“¹³. Pasak H. Shue, įsipareigojimai gali būti 3 rūšių – pareiga „vengti“ reiškianti susilaikymą nuo asmens apsaugos panaikinimo, pareiga „apsaugoti“ reiškianti žmogaus gynimą nuo kitų asmenų ir pareiga „padėti“ reiškianti apsaugos suteikimą tiems, kurie negali apsiginti patys.¹⁴ Panašus, tik kiek modifikuotas skirstymas atsispindi ir TESKTP. Čia taip pat galima išskirti trijų rūšių įsipareigojimus – „pareigą gerbti“, „pareigą ginti“ ir „pareigą įgyvendinti“. „Pareiga gerbti“ reiškia, kad valstybės institucijos privalo susilaikyti nuo pažeidimų. „Pareiga ginti“ reiškia, kad valstybė privalo apsaugoti teisių turėtojus ir nubausti teisių pažeidėjus. „Pareiga įgyvendinti“ reiškia pareigą imtis pozityvių priemonių, kad pilnai įgyvendinti žmogaus teises.¹⁵

EŽTT, nagrinėjantis skundus dėl pažeistų žmogaus teisių, įtvirtintų Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (toliau – EŽTK)¹⁶, atskirdamas įsipareigojimus pasirinko kiek paprastesnį būdą. Jis skirsto valstybių įsipareigojimus į 2 kategorijas – pozityvius ir negatyvius.¹⁷ Nors EŽTT praktikoje buvo nemažai bylų, kuriose buvo analizuoti valstybių įsipareigojimai, tačiau bendra pozityvių įsipareigojimų sąvoka nebuvo suformuluota. Dar 1988 m. EŽTT byloje *Plattform „Ärzte für das Leben“ prieš Austriją* pabrėžė, kad jis „neprivalo kurti bendros pozityvių įsipareigojimų teorijos“.¹⁸ EŽTK yra siekiama apginti prigimtinės žmogaus teises, todėl ji turėtų būti suvokiama kaip tam tikra sistema, skatinanti valstybes imtis pozityvių įsipareigojimų - tam tikrų veiksmų, kad apsaugoti žmogų. Autorės nuomone, dėl pozityvių įsipareigojimų sąvokos neapibrėžtumo kiekviena valstybė gali aiškinti įsipareigojimų apimtį taip kaip joms yra palankiau, o tai gali sumažinti EŽTK veiksmingumą ir jos taikymą valstybių vidaus jurisdikcijoje. Todėl, siekiant geriau apsaugoti EŽTK garantuojamas teises, yra būtina išvesti tam tikrus normatyvinius pozityvių įsipareigojimų sampratos kriterijus.

Pasak Keir Starmer¹⁹ iš EŽTK teksto ir EŽTT jurisprudencijos galima išskirti kelis pagrindinius principus, padėsiančius apibrėžti, kas yra pozityvūs įsipareigojimai.

Pirmasis principas reikalauja valstybių imtis tam tikrų veiksmų tam, kad visų jų jurisdikcijoje esančių asmenų *teisės numatytos EŽTK būtų apsaugotos*. Tokia nuostata yra

¹² Borelli S., Positive Obligations of States and the Protection of Human Rights// Interights Bulletin. 2006, Volume 15 No. 3. <http://www.interights.org/files/45/Bulletin%2015.3.pdf> (prisijungimo laikas 2013-02-12)

¹³ Shue H. Basic Rights: Subsistence, Affluence, and US Foreign Policy. New Jersey: Princeton University Press, 1996. Second edition.

¹⁴ Cit. Pagal Friendman S., *supra* note 11, P. 69

¹⁵ Jean-Francois Akandji-Kombe, *supra* note 8

¹⁶ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija// Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987

¹⁷ Jean-Francois Akandji-Kombe, *supra* note 8

¹⁸ *Plattform „Ärzte für das Leben“ v. Austria*, No. 10126/82, Judgement of 21 June, 1988. P. 31

¹⁹ Starmer K. European Human Rights Law. London: Legal Action Group, 1999. P. 193-209

įtvirtinta EŽTK 1 straipsnyje, kuris numato, kad „valstybė garantuoja kiekvienam jos jurisdikcijoje esančiam žmogui teises bei laisves“. Šis principas įpareigoja kiekvieną valstybę sukurti vidaus teisės sistemą, kuri garantuotų EŽTK numatytų teisių veiksmingą apsaugą. Jis taip pat apima pareigą paskirstyti išteklius privatiems asmenims, siekiant užkirsti kelią teisių pažeidimams, ir teikti informaciją apie pačios EŽTK turinį ir kilusius neaiškumus, kurių pasekmės gali neigiamai paveikti pavienius asmenis.

Antrasis principas reikalauja imtis atitinkamų veiksmų, siekiant užtikrinti *realų ir efektyvų teisių įgyvendinimą*. Šis principas įpareigoja imtis prevencinių bei aktyvių priemonių, kurios būtų skirtos apsaugoti žmogų nuo kitų privačių asmenų, valstybinių ar privačių organizacijų veiksmų. Autorė pritaria R. Sighet nuomonei, kad toks reikalavimas iš dalies turi finansinį aspektą – jei teismai nebūtų tinkamai finansuojami, o žmonės negalėtų į juos kreiptis vien dėl lėšų trūkumo, tai teisių apsauga realiai nefunkcionuotų ir būtų grynai teorinė²⁰.

Trečiasis principas reikalauja imtis veiksmų, kad esant žmogaus teisių pažeidimams būtų užtikrinta *veiksminga teisinė gynyba* ir yra įtvirtintas EŽTK 13 straipsnyje - „kiekvienas, kurio teisės ir laisvės (...) buvo pažeistos, turi teisę pasinaudoti efektyvia teisine gynyba (...)“. Šis principas, skirtingai nuo pirmojo, nurodo aiškia pareigą valstybėms pasitelkti nacionalinę teisinę sistemą užtikrinant teisių apsaugą. Jis aiškinamas ne tik kaip reikalavimas išmokėti kompensaciją esant pažeidimams, bet apima ir veiksmingą tyrimo vykdymą bei pažeidėjų patraukimą baudžiamojon atsakomybėn.

Belgijos kalbų byloje²¹ pareiškėjas, grįsdamas savo argumentus, teigė, kad pozityviais įsipareigojimais turėtų būti laikomi „įsipareigojimai kažką padaryti“. EŽTT atsisakė patvirtinti tokį apibrėžimą. EŽTT nuomone, pagrindinė pozityvių įsipareigojimų savybė yra ta, kad tokie įsipareigojimai priverčia nacionalinės valdžios institucijas imtis visų reikalingų priemonių, kad apsaugoti teises arba priimti pagrįstas ir tinkamas priemones, kad būtų apgintos asmens teisės. Tokią EŽTT nuomonę patvirtina ir Starmer išskirti principai, todėl pozityvius valstybių įsipareigojimus būtų galima apibrėžti kaip įsipareigojimus, kuriais valstybei yra numatoma pareiga imtis atitinkamų veiksmų, kad būtų užtikrintos EŽTK teisės ir laisvės.

Tarp pozityvių ir negatyvių įsipareigojimų galima atrasti ir daugiau skirtumų. Laikoma, kad negatyvūs įsipareigojimai apsaugo laisves, o pozityvūs įsipareigojimai užtikrina lygybę.²² Negatyvūs įsipareigojimai yra apibrėžti, greitai realizuojami ir nereikalaujantys resursų, o tuo tarpu pozityvūs įsipareigojimai, atvirkščiai - neapibrėžti, programinio pobūdžio ir reikalaujantys

²⁰ Cit. pagal Russell D. Supplementing the European Convention on Human Rights: legislating for positive obligations// Northern Ireland Legal Quarterly. 2010, No. 61(3), P. 284

²¹ „*Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium*“ v. *Belgium*, No. 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64, Judgement of 23 July, 1968

²² Freneman S., *supra* note 11, P. 1

daug resursų.²³ Pozityvūs įsipareigojimai pabrėžia apsauginę pareigą kylančią valstybei, jie atspindi valstybės atsakomybę už tinkamą žmogaus teisių įgyvendinimą ir akcentuoja valstybę kaip teisės saugotoją, o ne pažeidėją. Žiūrint iš asmens pusės, negatyvus įsipareigojimas yra tarsi asmens teisė prieš valstybę, tuo tarpu pozityvus įsipareigojimas yra teisė reikalauti pagalbos iš valstybės. Negatyvus įsipareigojimas yra suprantamas kaip pareiga susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų, o pozityvus - kaip reikalavimas iš valstybės tam tikro aktyvaus įsikišimo, tačiau esminis akcentas atskiriant šiuos įsipareigojimus yra tai, kad pozityvių įsipareigojimų atveju asmuo negali įgyvendinti savo teisių be valstybės pagalbos.²⁴ Todėl tam tikrais atvejais pati EŽTK tiesiogiai numato valstybėms pareigą imtis aktyvių veiksmų, pavyzdžiui, užtikrinti teisingą bylos nagrinėjimą nepriklausomame ir nešališkame teisme.

1.2. „Numanomų pozityvių įsipareigojimų“ doktrina

Negatyvūs įsipareigojimai, kurie iš esmės reikalauja iš valstybių netrukdyti naudotis suteiktomis teisėmis, visada buvo laikomi kaip neatskiriami nuo EŽTK teksto. Tuo tarpu pozityvių įsipareigojimų tiesiogiai įtvirtintų EŽTK tekste yra labai nedaug²⁵, pavyzdžiui, pareiga imtis aktyvių veiksmų valstybėms yra tiesiogiai numatyta EŽTK 2, 5, 6 straipsniuose. Autorės nuomone, to priežastimi galėjo būti valstybių nenoras prisiimti įsipareigojimų, kurie galėtų daryti įtaką jų ištekliams, nes siekiant užtikrinti pilietines ir politines teises, skirtingai nuo ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių, valstybės prisiima „elgesio įsipareigojimus“. Vis dėlto netrukus paaiškėjo, kad teisės įtvirtintos EŽTK gali sukelti pozityvius įsipareigojimus, nes to reikalauja efektyvi teisių apsauga²⁶. Pavyzdžiui, jei pažeidimą vykdo privatus asmuo valstybė privalo įsikišti ir imtis atitinkamų veiksmų, kad apsaugotų asmens teises. Taigi EŽTT kompensavo pozityvių įsipareigojimų tiesiogiai numatytų tekste trūkumą savo jurisprudencijoje apibrėždamas „numanomų pozityvių įsipareigojimų“ doktriną.

Pirmoji svarbi šiuo atžvilgiu buvo 1968 m. *Belgijos kalbų* byla²⁷. Šioje byloje buvo atkreiptas dėmesys į „numanomų“, tai yra tiesiogiai EŽTK tekste neįtvirtintų įsipareigojimų doktriną. Bylos sprendime EŽTT pabrėžė, kad EŽTK 1 protokolo 2 straipsnyje numatytos teisės į mokslą neigiama formuluotė parodo, kad valstybės neprivalo užtikrinti teisės į mokslą bet kokios rūšies ar lygio švietimui. „Tačiau iš to negalima daryti išvados, kad valstybė neturi

²³ Frendman S., *supra* note 11, P. 70

²⁴ Dröge C. Positive Obligations of States under the European Convention on Human Rights. P. 380-381 <http://www.mpil.de/shared/data/pdf/beitr159.pdf> (prisijungimo laikas 2013-02-12)

²⁵ Jean-Francois Akandji-Kombe., *supra* note 8

²⁶ *López Ostra v. Spain*, No. 16798/90, Judgement of 9 December, 1994

²⁷ „*Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium*“ v. *Belgium*, No. 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64, Judgement of 23 July, 1968

pozityvios pareigos užtikrinti pagarbos tokiai teisei, kuri yra apsaugota Protokolo 2 straipsniu.“ Taigi atkreiptas dėmesys į tai, kad nors pozityvi pareiga *nėra įtvirtinta tiesiogiai, ji gali būti „numanoma“* iš konteksto. Visgi ši byla nepadarė didelės tiesioginės įtakos EŽTT sprendimams – ilgą laiką šia doktrina savo sprendimuose EŽTT nesirėmė.²⁸

Doktrina buvo išplėta 1979 m. *Marckx prieš Belgiją* byloje²⁹, kurioje EŽTT pažymėjo, kad kaip ir *Belgijos kalbų* bylos atveju, EŽTK 8 straipsnio objektu „iš esmės“ yra siekiama apsaugoti asmenį nuo valdžios institucijų savavališko kišimosi. Vis dėlto, tai reiškia ne tik negatyvią pareigą - valstybės susilaikymą nuo tokio kišimosi. Nuo šio negatyvaus įsipareigojimo yra neatskirama ir valstybės pozityvi pareiga *efektyviai* garantuoti pagarbą šeimos gyvenimui.

Pagrindinis pozityvių įsipareigojimų tikslas yra veiksmingai taikyti EŽTK ir efektyviai apsaugoti suteikiamas teises. Tai puikiai iliustruoja byla *Airey prieš Airiją*³⁰, kurioje pareiškėja teisiniu būdu siekė išsiskirti su savo vyru. Pareiškėja kreipėsi į EŽTT teigdama, kad Airijos valstybė pažeidė EŽTK 6 straipsnio 1 dalį, nes ši nesuteikė jai veiksmingų teisės gynimo priemonių. Šioje byloje EŽTT pažymėjo, kad „Konvencija turi garantuoti ne teorines teises, bet teises kurios yra realios ir efektyvios“. Taigi galima daryti išvadą, kad nepakanka vien teisinių priemonių egzistavimo – valstybės turi pozityvią pareigą užtikrinti, kad būtų galimybė jomis *realiai ir veiksmingai* pasinaudoti.

Ne mažiau svarbi ir 1985 m. nagrinėta byla *X ir Y prieš Nyderlandus*³¹, kurioje EŽTT pabrėžė, kad „pozityvios pareigos gali būti neatskiriamos tam, kad efektyviai apsaugotų privatų ar šeimos gyvenimą. Šios pareigos gali apimti priemones, skirtas užtikrinti pagarbą privačiam gyvenimui asmenų tarpusavio santykių srityje“. Tai reiškia, kad valstybė turi pozityvius įsipareigojimus imtis priemonių, kad apsaugotų asmenis ne tik nuo valdžios institucijų, bet ir nuo kitų *privačių asmenų* kišimosi.³²

Taigi sisteminis šių bylų aiškinimas reiškia, kad EŽTK tekste galima atrasti ne tik tiesiogiai įtvirtintų, bet ir „numanomų“ pozityvių pareigų, pavyzdžiui, reikalavimas, kad valstybė nesikištų į šeimos gyvenimą, suponuoja, kad valstybė turi ne tik negatyvius įsipareigojimus, bet ir privalo imtis tam tikrų aktyvių veiksmų. „Numanomi“ pozityvūs valstybių įsipareigojimai, t. y. aktyvūs veiksmai, gali apimti įstatymų leidybą, tyrimą, patraukimą atsakomybėn, prevenciją ir

²⁸ Tomlinson H. Positive obligations under the European Convention on Human Rights <http://www.adminlaw.org.uk/library/publications.php> (prisijungimo laikas 2013-02-12)

²⁹ *Marckx v. Belgium*, No. 6833/74, Judgement of 13 June, 1979

³⁰ *Airey v. Ireland*, No. 6289/73, Judgement of 9 October, 1979

³¹ *X and Y v. Netherlands*, No. 8978/80, Judgement of 26 March, 1985

³² Tomlinson H., *op. cit.*

panašius veiksmus. „(...) Aiškėja tendencija reikalauti, kad valstybė savo aktyviais veiksmais (...) užtikrintų tam tikras Konvencijoje garantuojamas teises“.³³

1.3. Pozityvių įsipareigojimų nustatymas ir klasifikacija

Kaip jau buvo minėta, nustatant, ar valstybei egzistuoja pozityvus įsipareigojimas yra atsižvelgiama į efektyvumo principą, kuris reikalauja, kad kiekvienas įsipareigojimas būtų aiškinamas ta prasme, kuri geriausiai apsaugo asmenį. Efektyvumo principas yra instrumentas siejantis teisę su realybe. Jį papildo dinamiško interpretavimo principas, kuriuo yra siekiama pritaikyti EŽTK įtvirtintas teises prie besikeičiančių socialinės realybės sąlygų.³⁴ Išaiškinti efektyvumo principo turinį yra gana sunku, nes nėra aiškių kriterijų kaip nustatyti, kada efektyvumas jau pasiektas. Todėl sprendžiant kokios yra įsipareigojimų apimtys, EŽTT valstybėms suteikia savotišką diskrecijos laisvę, kaip užtikrinti efektyvų naudojimąsi konkrečia teise. Tai reiškia, kad valstybė gali pati pasirinkti kokias priemones taikyti.

Visgi EŽTT savo 2011 m. tyrimo ataskaitoje³⁵ pateikė kelis kriterijus, kaip įvertinti, ar pozityvi pareiga egzistuoja. *Pirma*, turi būti atsižvelgiama į teisingą pusiausvyrą, kuri turi būti išlaikoma tarp bendrųjų visuomenės interesų ir individo interesų. *Antra*, įpareigojimų taikymo sritis gali skirtis, atsižvelgiant į skirtingas valstybių situacijas, sunkumus kontroliuojant šiuolaikinę visuomenę ir pasirinkimus daromus pagal nustatytus prioritetus bei išteklius. *Trečia*, pareiga neturi būti aiškinama taip, kad nustatytų neįmanomą arba neproporcingą našta valdžios institucijoms.

Pasak H. Tomlinson,³⁶ EŽTT jurisprudencijoje galima išskirti tokias aplinkybes, kurioms esant gali būti pripažintas valstybės pozityvaus įsipareigojimo egzistavimas:

1) Pozityvi pareiga bus pripažinta tais atvejais, kai valstybės veiksmais yra būtina apsaugoti pagrindinius nagrinėjamos teisės elementus, t. y. priemonės sudaro nagrinėjamos teisės „branduolį“ (angl. „core“). Pavyzdžiui, 8 straipsnio atžvilgiu turi būti tiesioginis ir betarpiškas ryšys tarp priemonių ir pareiškėjo privataus gyvenimo.

2) Pozityvi pareiga bus pripažinta tais atvejais, kai iš valstybės gali būti pagrįstai tikimasi veikti taip, kad būtų galima išvengti teisių pažeidimo arba jį nutraukti.

³³ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 281

³⁴ Dröge C., *supra* note 24, P. 386

³⁵ European Court of Human Rights. Research Report. Positive obligations on member States under Article 10 to protect journalists and prevent impunity. 2011. P. 4 http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/16237F92-BCB9-4F12-9B1C-0EF6E3B2CB27/0/RAPPORT_RECHERCHE_Positive_obligations_under_Article_10_EN.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-1)

³⁶ Tomlinson H., *supra* note 28

3) Spręsdamas, ar egzistuoja pozityvi valstybės pareiga, EŽTT atsižvelgia į praktikos įvairovę skirtingose valstybėse. Svarus įrodymas, kad egzistuoja pozityvi pareiga yra „platus sutarimas šiuo klausimu tarp Europos Tarybos narių ar tarptautiniu mastu“.

Visgi, atsižvelgiant į minėtus kriterijus, autorės nuomone, reikia pažymėti, kad kai kuriais atvejais EŽTT mano, kad nėra svarbu nustatyti, ar pareiga yra pozityvi ar negatyvi, svarbu, kad būtų išlaikyta teisinga bendrųjų visuomenės ir individo interesų pusiausvyra.³⁷

Apžvelgus kriterijus, kuriais remiantis yra nustatomas pozityvios pareigos egzistavimas, svarbu pažymėti ir tai, kad šie įsipareigojimai gali būti skirtingų rūšių. Pozityvius įsipareigojimus galima skirstyti pagal įvairius aspektus. Pavyzdžiui, A. Mowbray išskiria dvi pozityvių įsipareigojimų kategorijas³⁸:

1) pareiga apsaugoti asmenis, pavyzdžiui, kai valstybės imasi reikiamų priemonių, kad apsaugotų asmenis nuo kitų privačių asmenų daromų teisių pažeidimų arba kai valstybė teikia fizines apsaugos priemones potencialioms aukoms, kurios susiduria su smurto grėsme;

2) pareiga padėti asmenims, veiksmingai atliekant tyrimus turint rimtų įtarimų, kad EŽTK garantuojamos teisės buvo pažeistos.

Kiti autoriai remiasi kiek detalesniu skirstymu ir pateikia penkias pozityvių įsipareigojimų kategorijas³⁹:

1) pareiga reikalaujanti, kad valstybės pertvarkytų savo teisinius santykius taip, kad galėtų apsaugoti privačių asmenų teises;

2) pareiga apsaugoti privačius asmenis nuo kitų ne valstybinių fizinių ar juridinių asmenų, pavyzdžiui, siekiant įgyvendinti 3 straipsnyje įtvirtintą kankinimų draudimą, taikyti tam tikras baudžiamąsias sankcijas;

3) pareiga imtis pozityvių veiksmų, siekiant realiai užtikrinti asmens teises;

4) pareiga atlikti veiksmingą ir nepriklausomą oficialų tyrimą dėl įtariamų EŽTK teisių pažeidimų;

5) pareiga teikti informaciją, pavyzdžiui, apie pavojų sveikatai, atsirandantį dėl aplinkos taršos.

Vis dėlto, autorės nuomone, naudingiausiu ir aiškiausiu skirstymu reikėtų pripažinti C. Dröge skirstymą⁴⁰, kuri atsižvelgiant į tai, kas yra teisės pažeidėjas – valstybė ar privatus asmuo, pozityvius įsipareigojimus skirsto į 2 kategorijas (dimensijas). *Horizontali* dimensija yra susijusi

³⁷ *Dickson v. United Kingdom*, No. 44362/04, Judgement of 4 December, 2007 . P. 71

³⁸ Mowbray A. *The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights*. Oxford: Hart Publishing, 2004. P. 225-227

³⁹ Beatson J., Grosz S., Hickman T., Singh R., Palmer S. *Human Rights: Judicial Protection in the United Kingdom*. London: Sweet & Maxwell, 2008

⁴⁰ Dröge C., *supra* note 24, P. 381-382

su teisių apsauga santykiuose tarp kelių privačių asmenų. Tai įsipareigojimai skirti apsaugoti asmenį nuo kito asmens neteisėto kišimosi. Šios kategorijos įsipareigojimai buvo nagrinėjami *X ir Y*⁴¹, *Plattform „Ärzte für das Leben“*⁴² bylose. Tuo tarpu *vertikali* arba *socialinė* dimensija yra susijusi su santykiais tarp teisių turėtojo ir valstybės (minėtos *Marckx*⁴³ bei *Airey*⁴⁴ bylos). Ši plati kategorija apima visus valstybės įsipareigojimus skirtus efektyviai realizuoti žmogaus teises socialinėje tikrovėje.

Taip pat yra išskiriami procedūriniai ir materialiniai įsipareigojimai. *Materialiniai* įsipareigojimai yra tokie, kurie reikalauja iš valstybių imtis materialių, faktinių priemonių, kad asmuo galėtų visapusiškai naudotis garantuojamomis teisėmis, pavyzdžiui, nustatyti taisykles, reglamentuojančias policijos intervenciją, uždrausti priverstinį darbą, teisiškai pripažinti transseksualo statusą ir pan. Tuo tarpu *procedūriniai* įsipareigojimai yra tokie, kurie reikalauja organizuoti vidaus procedūras tam, kad užtikrinti materialines teises bei geresnę asmenų apsaugą, t. y. imtis priemonių, kad būtų efektyviai iširti garantuojamų teisių pažeidimai ir priimti veiksmingi baudžiamosios teisės aktai. Pavyzdžiui, reikalavimas, kad tėvai dalyvautų bylos nagrinėjime, kuris gali turėti įtakos šeimos gyvenimui (įvaikinimo, globos nustatymo procedūrose ir pan.).⁴⁵ Yra išskiriama ir trečioji įsipareigojimų rūšis – *prevenciniai*. Tai tokie įsipareigojimai, kurie reikalauja, kad valstybė imtųsi priemonių tam, kad užkirstų kelią žmogaus teisių pažeidimams⁴⁶, pavyzdžiui, įspėtų apie pavojingą aplinkos poveikį, arba užkirstų kelią aplinkos teršimui.

Apibendrinant pirmąjį skyrių, galima teigti, kad pozityvių valstybių įsipareigojimų suvokimas nuo minimalaus tiesiogiai įtvirtinto EŽTK tekste iki „numanomų“ įsipareigojimų doktrinos išplėtojimo, padarė didelę įtaką analizuojant žmogaus teises. Šiandien žmogaus teisės yra suprantamos žymiai plačiau nei 1950 m. – tarptautiniu mastu yra suvokiama, kad valstybės turi ne tik susilaikyti nuo teisių pažeidimo, bet ir atitinkamomis priemonėmis garantuoti jų tinkamą įgyvendinimą, galimybę efektyviai jomis naudotis bei jų apsaugą. Šiais laikais žmogaus teisės yra suvokiamos globaliau atsižvelgiant į jų socialinę prasmę.

⁴¹ *X and Y v. Netherlands*, No. 8978/80, Judgement of 26 March, 1985

⁴² *Plattform „Ärzte für das Leben“ v. Austria*, No. 10126/82, Judgement of 21 June, 1988

⁴³ *Marckx v. Belgium*, No. 6833/74, Judgement of 13 June, 1979

⁴⁴ *Airey v. Ireland*, No. 6289/73, Judgement of 9 October, 1979

⁴⁵ Dröge C., *supra* note 24, P. 382-383

⁴⁶ *Osman v. United Kingdom*, No. 87/1997/871/1083, Judgement of 28 October, 1998

II. TEISĖS Į SVEIKĄ IR ŠVARIĄ APLINKĄ REGLAMENTAVIMAS

Siekis pagerinti žmogaus teisių, sveikatos ir aplinkos apsaugą ypač sustiprėjo 20 šimtmečio antroje pusėje. Tarptautinė bendruomenė yra sukūrusi daugybę tarptautinių instrumentų, specializuotų tarptautinių bei regioninių institucijų ir agentūrų, kad šios reaguotų į problemas, kylančias šiose trijose tarpusavyje susijusiose srityse. Dažnai atrodė, kad šios sritys vystosi atskirai viena nuo kitos, tačiau jau tarptautinėje Stokholmo konferencijoje, vykusioje 1972 m., buvo akcentuoti stiprūs ryšiai tarp šių sričių. Stokholmo deklaracijoje⁴⁷ teigiama, kad „žmogus turi teisę į laisvę, lygybę ir tinkamas gyvenimo sąlygas kokybiškoje aplinkoje, kuri užtikrintų orų gyvenimą bei gerovę“. Todėl galima sakyti, kad sveikata tarsi sujungia žmogaus teisių ir aplinkos apsaugos sritis. Bėgant metams šios sritys išliko, keitėsi tik požiūris į santykį tarp jų. Teorijoje yra išskiriami trys požiūriai.⁴⁸

Pirmasis požiūris yra artimiausias 1972 m. Stokholmo deklaracijai. Juo remiantis aplinkos apsauga yra išskiriama kaip išankstinė būtina sąlyga, kad būtų galima naudotis tarptautiniu mastu pripažintomis žmogaus teisėmis, tokiomis kaip teisė į sveikatą ar gyvybę. Aplinkos apsauga yra kaip priemonė, garantuojanti efektyvų naudojimąsi žmogaus teisėmis. Pasak K. Töpfer, tai reiškia, kad „tie kurie teršia natūralią aplinką, įvykdo ne tik nusikaltimą prieš gamtą, bet tuo pačiu pažeidžia ir žmogaus teises“⁴⁹. Taigi, aplinkos būklės pasikeitimas, apimant oro, vandens ir žemės taršą, gali paveikti kitų žmogaus teisių realizavimą.

Antrasis požiūris dažniau sutinkamas po 1992 metų Rio deklaracijos⁵⁰, kurioje suformuluotas ryšys tarp žmogaus teisių ir aplinkos apsaugos nurodant, kad priėjimas prie informacijos, visuomenės dalyvavimas priimant sprendimus ir teisė į gynybą turi būti visuotinai garantuojama, nes aplinkosauginės problemos yra efektyviausiai išsprendžiamos dalyvaujant visiems suinteresuotiems asmenims. Čia žmogaus teisės pripažįstamos kaip esminis elementas tam, kad apsaugoti aplinką, kurios pagrindinis tikslas ir yra žmogaus sveikata.

⁴⁷ Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment. Stockholm, 1972
<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503> (prisijungimo laikas 2013-02-12)

⁴⁸ High Level Expert Meeting on the New Future of Human Rights and Environment: Moving the Global Agenda Forward
<http://www.unep.org/environmentalgovernance/Events/HumanRightsandEnvironment/tabid/2046/language/en-US/Default.aspx> (prisijungimo laikas 2013-02-20)

⁴⁹ Cit. pagal The Office of the High Commissioner for Human Rights. Human Rights, Poverty Reduction and Sustainable Development: Health, Food and Water. A Background Paper World Summit on Sustainable Development <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/HRPovertyReductionen.pdf> (prisijungimo laikas 2013-02-20)

⁵⁰ Rio Declaration on Environment and Development. Rio de Janeiro, 1992
<http://www.un.org/documents/ga/conf/151/aconf15126-1annex1.htm> (prisijungimo laikas 2013-02-12)

Paskutinis susiformavęs *trečiasis* požiūris yra pagrįstas darnaus vystymosi koncepcija. Remiantis šiuo požiūriu, sritys yra nedalomos ir neatskiriamos, t. y. teisė į sveiką ir švarią aplinką suprantama kaip nepriklausoma ir esminė žmogaus teisė.⁵¹ Ši požiūrį iliustruojančių pavyzdžių galima rasti tarptautiniuose ir regioniniuose dokumentuose, aplinkos apsaugos sutartyse bei nacionalinėse konstitucijose.

2.1. Teisės į švarią aplinką reglamentavimas tarptautiniu lygmeniu

Dauguma sutarčių, įtvirtinančių žmogaus teises, buvo priimtos prieš tai kai tarptautinė bendruomenė susirūpino aplinkos apsauga. Todėl tiesiogiai išskirtos teisės į švarią aplinką juose nerasime.

Visgi dabar jau paprotine teise tapusios 1948 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos⁵² 25 straipsnis įvirtina, kad „kiekvienas turi teisę į savo ir savo šeimos sveikatai ir gerovei pakankamą gyvenimo lygį, įskaitant maistą, drabužius, būstą ir sveikatos priežiūrą (...)“. Žodis „įskaitant“ reiškia, kad tarptautinė bendruomenė nesiekė suformuoti baigtinio veiksmų sąrašo, o tik nurodė tam tikrus faktorius, kurie yra svarbūs gerovei užtikrinti.⁵³ Galima teigti, kad sveika ir švari aplinka taip pat gali būti laikoma svarbiu faktoriumi, turinčiu įtakos tinkamai gyvenimo kokybei. Be to, Deklaracijos 28 straipsnis nustato, kad kiekvienas turi teisę į „tokia socialinę ir tarptautinę santvarką, kurioje gali būti visiškai įgyvendinamos šioje Deklaracijoje išdėstytos teisės ir laisvės.“ Ši „santvarka“ gali būti vertinama kaip apimanti aplinką, nes aplinkosauginės problemos gali tapti didele grėsme tarptautinei santvarkai.⁵⁴

1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto⁵⁵ 6 straipsnis, įtvirtinantis teisę į sveiką aplinką, nustato, kad „kiekvienas žmogus turi neatimamą teisę į gyvybę. Šią teisę saugo įstatymas. Negalima savavališkai atimti niekieno gyvybės“. 1982 m. JT Žmogaus teisių komitetas pažymėjo, kad „teisė į gyvybę dažnai aiškinama pernelyg siaurai. Sąvoka „prigimtinė teisė į gyvybę“ negali būti tinkamai suprantama siauriau ir šios teisės apsauga reikalauja, kad valstybės narės imtųsi pozityvių priemonių. Todėl Komitetas rekomenduoja, kad valstybės šalys imtųsi visų įmanomų priemonių, siekiant sumažinti kūdikių mirtingumą ir padidinti gyvenimo

⁵¹ Shelton D. Human Rights, Health & Environmental Protection: Linkages in Law & Practice. A Background Paper for the World Health Organization, 2002 http://www.who.int/hhr/Series_1%20%20Sheltonpaper_rev1.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-12)

⁵² Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497

⁵³ Treaties and Legal Provisions on Human Rights and the Environment <http://www.righttoenvironment.org/default.asp?pid=81> (prisijungimo laikas 2013-02-20)

⁵⁴ Glazebrook J. S. Human Rights and the Environment http://papers.ssrn.com/soL3/papers.cfm?abstract_id=1556767 (prisijungimo laikas 2013-02-12)

⁵⁵ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288

trukmę, ypač priimant priemones, skirtas pašalinti prastai mitybai ir epidemijoms.⁵⁶ Taigi, iš esmės Komitetas pabrėžė, kad teisė į gyvybę turi būti suprantama pakankamai plačiai, apimant ir valstybės pozityvų įsipareigojimą užtikrinti švarią aplinką, kaip būtiną sąlygą išsaugoti asmens gyvybę.

1966 m. Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte⁵⁷ teisė į švarią aplinką gali būti siejama su teisėmis įtvirtintomis 11 bei 12 straipsniuose. TESKTP 11 straipsnio 1 dalis pripažįsta „kiekvieno teisę į pakankamą savo ir savo šeimos gyvenimo lygį, įskaitant teisę turėti pakankamai maisto, drabužių ir būstą, taip pat į nuolatinį gyvenimo sąlygų gerinimą“, 12 straipsnis pripažįsta „kiekvieno žmogaus teisę turėti kuo geriausią fizinę ir psichinę sveikatą“, o tai įpareigoja valstybes imtis priemonių tam, „kad visais aspektais gerėtų aplinkos ir gamybos higiena“. Taigi teisė į švarią ir sveiką aplinką yra neatsiejama nuo teisės į sveikatą, kuri, pasak Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto, „apima platų spektrą socialinių ir ekonominių veiksnių, sukuriančių sąlygas, kuriomis žmonės gali gyventi sveiką gyvenimą ir apima pagrindinius sveikatą lemiančius veiksnius, pavyzdžiui, maistą ir mitybą, būstą, prieigą prie geriamojo vandens ir tinkamų sanitarinių sąlygų, saugias ir sveikas darbo sąlygas, ir sveiką aplinką.“⁵⁸ Todėl, nenuostabu, kad šalys, rengdamos ataskaitas pagal 12 straipsnį, dažnai apžvelgia ir aktualius aplinkosaugos klausimus, tokius kaip, pavyzdžiui, Ukrainos 1995 m. aplinkosauginė situacija po Černobylio atominės elektrinės sprogimo ar Lenkijos 1989 m. pateikta informacija apie kovą su tarša. Aiškinant 11 straipsnio taikymą Komitetas pabrėžė, kad „būstas neturėtų būti pastatytas ant užterštų sklypų ar arti taršos šaltinių, kurie kelia grėsmę gyventojų teisei į sveikatą“.⁵⁹ Komitetas taip pat išaiškino sąsajas tarp aplinkos apsaugos ir teisės į tinkamą maistą bei švarų vandenį. Komitetas nurodė, kad teisės į tinkamą maistą įgyvendinimas reikalauja, kad valstybė priimtų tinkamą ekonominę, aplinkos ir socialinę politiką. Šios politikos sritys yra labai svarbios, siekiant užtikrinti, kad maistas ir vanduo būtų be „nepageidaujimų medžiagų“, atsirandančių nuo taršos dėl nepakankamos aplinkos higienos. Taip pat reikia pažymėti, kad klimato kaita, gamtos išteklių yra glaudžiai susiję su dirvožemio ir vandens apsauga.⁶⁰

⁵⁶ CCPR General Comment No. 6: Article 6 (Right to Life). 1982

<http://www.unhcr.org/refworld/docid/4538840a.html> (prisijungimo laikas 2013-02-12)

⁵⁷ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290

⁵⁸ CESCR General Comment No. 14: The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights). 2000

<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/%28symbol%29/E.C.12.2000.4.En> (prisijungimo laikas 2013-02-12)

⁵⁹ CESCR General comment No. 4: The right to adequate housing (Art.11 (1)). 1991

<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/469f4d91a9378221c12563ed0053547e?Opendocument> (prisijungimo laikas 2013-02-12)

⁶⁰ Analytical study on the relationship between human rights and the environment. Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Human Rights Council 19 session. A/HRC/19/34 (2011) P. 14
http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session19/A-HRC-19-34_en.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-12)

1972 m. Stokholmo deklaracija⁶¹, nors ir neįpareigojanti, tačiau yra labai svarbi, nes ji buvo tarsi pagrindas susiejęs žmogaus teises ir aplinką, todėl galima teigti, kad šiuo dokumentu prasidėjo nauja modernios aplinkosaugos teisės era. Deklaracija skelbia, kad „įvairiuose pasaulio regionuose daugėja įrodymų dėl žmogaus sukeltos žalos: pavojingas taršos lygis vandenyje, ore, žemėje ir gyviams padarams, dideli ir nepageidaujami trukdžiai biosferos ekologiškai pusiausvyrai, nyksta nepakeičiami neatsinaujinantys išteklių, žala fizinei, psichinei ir socialinei žmogaus sveikatai“. Todėl Stokholmo deklaracijos 7 principas ragina valstybes „imtis visų įmanomų priemonių, siekiant užkirsti kelią jūrų taršai medžiagomis, galinčiomis sukelti pavojų žmonių sveikatai“. Autorė sutinka, kad Stokholmo deklaracijoje nustatyti ryšiai tarp aplinkos, vystymosi, tinkamų gyvenimo sąlygų, orumo, gerovės ir asmens teisių, įskaitant teisę į gyvybę, parodė, kad teisė į sveiką ir tinkamą aplinką yra glaudžiai susijusi (tiek individualiai, tiek kolektyviai) su visuotinai pripažintais pagrindinių žmogaus teisių standartais ir principais.⁶²

Netiesiogiai teisė į švarią aplinką yra įtvirtinta ir 1979 m. Konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo moterims⁶³ 14 straipsnio H dalyje – moterims garantuojama teisė „naudotis tinkamomis gyvenimo sąlygomis, ypač gyvenamosiomis patalpomis, sanitarijos paslaugomis, elektros ir vandens tiekimu, taip pat transportu ir ryšiais.“ Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas 2000 m. teisę į sveikatą susiejo su aplinka, išreikšdamas „susirūpinimą dėl aplinkos padėties, įskaitant nelaimingus atsitikimus darbe ir jų poveikį moterų sveikatai.“⁶⁴

Teisė į sveiką ir švarią aplinką yra minima ir 1989 m. Vaiko teisių konvencijos⁶⁵ (kuri išsiskiria tuo, kad valstybių pareigas numato tik vaiko teisių užtikrinimo srityje) 24 straipsnyje, kuriame valstybės pripažįsta vaiko teisę naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis ir ligų gydymo bei sveikatos atstatymo priemonėmis. Valstybės imasi priemonių „kovoti su ligomis ir badavimu panaudojant pirmąją medicinos ir sanitarijos pagalbą, be viso kito, taikant lengvai prieinamą technologiją ir apsirūpinant pakankamai maistingais produktais ir, atsižvelgiant į aplinkos užterštumo pavojų ir riziką, švariu geriamuoju vandeniu“. Vaiko teisių komitetas savo baigiamosiose pastabose į valstybių ataskaitas susiejo teisę į švarią aplinką su vaiko teise į sveikatą. Pavyzdžiui, baigiamosiose pastabose Jordanijai Komitetas rekomendavo, kad ši imtųsi visų reikiamų priemonių, įskaitant tarptautinį bendradarbiavimą, siekiant užkirsti

⁶¹ Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm. 1972. <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503> (prisijungimo laikas 2013-02-12)

⁶² Ksentini F. Z. Review of further developments in fields with which the sub-commission has been concerned Human Rights and The Environment. Final report. P. 31 <http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/eeab2b6937bcca18025675c005779c3> (prisijungimo laikas 2013-02-12)

⁶³ JT konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo moterims// Valstybės žinios. 1996, Nr. 21

⁶⁴ CEDAW/C/2000/II/Add.7

<http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/uncom.nsf/804bb175b68baaf7c125667f004cb333/fdcb3e267ff75280c125693e002c2081?OpenDocument> (prisijungimo laikas 2013-02-12)

⁶⁵ JT vaiko teisių konvencija// Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501

kelia ir kovoti su žalinga aplinkos tarša ir užteršto vandens tiekimu vaikams. Baigiamosiose pastabose Pietų Afrikos Respublikai Komitetas taip pat išreiškė rūpestį dėl aplinkos būklės pasikeitimo, ypač kiek tai susiję su oro tarša, ir rekomendavo valstybei stengtis palengvinti darnaus vystymosi programos įgyvendinimą bei užkirsti kelią aplinkos būklės pasikeitimams, ypač kiek tai susiję su oro tarša.⁶⁶

1992 m. Rio deklaracija dėl aplinkos ir plėtros skirta „saugoti ir skatinti žmogaus sveikatos būklę“⁶⁷. Deklaracijoje valstybės pripažino teisę į vystymąsi: „siekiant užtikrinti darnų vystymąsi, aplinkos apsauga dalyvauja vystymosi procese ir negali būti laikoma atskirai nuo jo.“⁶⁸ Rio deklaracija skelbia, kad žmonės turi teisę į sveiką ir produktyvų gyvenimą harmonijoje su gamta. Deklaracija numato, kad „valstybės turėtų veiksmingai bendradarbiauti, siekiant užkirsti kelią ar išvengti bet kokios veiklos ar medžiagų, kurios, *inter alia*, gali būti kenksmingos žmonių sveikatai, perkėlimo į kitas valstybes“. Svarbus ir Deklaracijos 10 straipsnis, kuris numato, kad „aplinkos problemos efektyviausiai sprendžiamos atitinkamame lygmenyje dalyvaujant visiems tuo suinteresuotiems piliečiams. Šalies mastu kiekvienam asmeniui užtikrinamas tinkamas būdas gauti viešose valstybės institucijose kaupiamą informaciją (...) suteikiama galimybė dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose.“

Pirmasis teisiškai įpareigojantis dokumentas, numatęs teisę į švarią aplinką tarptautiniu lygmeniu, yra 2001 m. įsigaliojusi Konvencija dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkos klausimais⁶⁹, kuri dar yra vadinama Orhuso konvencija. Šią konvenciją yra ratifikavusios visos ES narės, tarp jų ir Lietuvos Respublika. Konvencijos preambulėje teigiama, kad „kiekvienas asmuo turi teisę gyventi tinkamoje jo sveikatai bei gerovei aplinkoje, privalo ir individualiai, ir kartu su kitais saugoti aplinką ir gerinti jos būklę dėl dabartinių ir būsimų kartų gerovės“. Reikia pastebėti, kad iš esmės Konvencija yra sukurta Stokholmo bei Rio deklaracijų pagrindu ir numato tik procedūrinės teises. Orhuso konvencijos 1 straipsnis numato, kad „kiekviena Šalis, vadovaudamasi šios Konvencijos nuostatomis, užtikrina teisę gauti informaciją, teisę visuomenei dalyvauti priimant sprendimus bei teisę kreiptis į teismus aplinkos klausimais, kad būtų apsaugota dabartinės ir būsimų kartų žmogaus teisė gyventi jo sveikatai ir gerovei palankioje aplinkoje“. Konvencija siekia tikslo – švarios aplinkos visiems – remdama kiekvieno asmens teisę susipažinti su informacija apie aplinką. Ji pateikia aiškius įpareigojimus narėms, siekdama

⁶⁶ Cit. pagal Shelton D., *supra* note 51, P. 15.

⁶⁷ Rio Declaration on Environment and Development., *supra* note 50

⁶⁸ Human Rights and the Environment. Rio+20: Joint Report OHCHR and UNEP. P. 11

<http://www.unep.org/environmentalgovernance/Portals/8/JointReportOHCHRandUNEPonHumanRightsandtheEnvironment.pdf> (prisijungimo laikas 2013-02-12)

⁶⁹ Konvencija dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkos klausimais//Valstybės žinios. 2001, Nr. 73-2572

užtikrinti didesnę visuomenės dalyvavimą priimant sprendimus aplinkos srityje. Ji užtikrina greitą ir veiksmingą galimybę kreiptis į teismus, jei ši teisė nepripažįstama, taip sudarydama sąlygas visuomenei priešintis bendriems aplinkos teisės pažeidimams.⁷⁰ Konvencija numato valstybių pozityvią pareigą nustatyti būtinas teises, reguliavimo ir kitas priemones, kad būtų užtikrintos trys Konvencijoje garantuojamos procedūrinės teisės:

1) *Teisė gauti informaciją apie aplinką*, kuri reiškia, kad valstybės institucijos, atsakydamos į asmens prašymą suteikti informaciją apie aplinką ir vadovaudamosi nacionalinės teisės aktais, privalo suteikti informaciją. Taip pat kiekviena valstybė turi skatinti visuomenės švietimą ir sąmoningumą aplinkos srityje, ypač kaip gauti informaciją, kaip dalyvauti priimant sprendimus ir kokios yra galimybės kreiptis į teismus aplinkos klausimais.⁷¹

2) *Visuomenės teisė dalyvauti priimant sprendimus* dėl konkrečios veiklos, kuri reiškia, kad valstybė privalo laiku ir veiksmingai viešai paskelbti ar individualiai informuoti apie planuojamus sprendimus dėl aplinkos, rengiamus planus, programas bei teisės aktus. Konvencijos priede yra išvardytos tam tikros veiklos rūšys, todėl tvirtinant su jomis susijusius projektus turėtų būti įtraukta visuomenė. Tai gali būti bet kokia veikla, kuri gali turėti reikšmingą poveikį aplinkai, pavyzdžiui, atominės elektrinės, metalurgijos, chemijos gamyklų, nuotekų valymo įrenginių ar kelių statybos projektų įgyvendinimas.⁷² Šalys privalo stengtis įtraukti visuomenę ir į teisės aktų leidybą. Visuomenės dalyvavimas suteikia sprendimų priėmimui skaidrumo ir gerina jų priėmimo kokybę.

3) *Teisė kreiptis į teismą*, kuri reiškia, kad kiekviena valstybė privalo užtikrinti, kad kiekvienas asmuo turėtų teisę kreiptis dėl priimto sprendimo pakartotinio nagrinėjimo teisme ar kitoje nepriklausomoje ir nešališkoje institucijoje, jei asmuo mano, kad jo teisės susijusios su informacija ar dalyvavimu buvo pažeistos. Kadangi informacijos gavimas ir visuomenės dalyvavimas priimant sprendimus turi būti veiksmingas, visuomenė privalo turėti galimybę pasinaudoti teisinėmis ar administracinėmis procedūromis. Tokios peržiūros mechanizmas numato galimybę ginčyti institucijų sprendimus ir užtikrinti Konvencijos priemonių veiksmingumą.⁷³

Apibendrinant galima teigti, kad teisė į sveiką ir švarią aplinką kaip prigimtine žmogaus teisė tarptautiniuose dokumentuose nėra įtvirtinta – pabrėžiamas tik ryšys tarp žmogaus teisių ir aplinkos. Vienintelis šiuo aspektu teisiškai įpareigojantis tarptautinis dokumentas yra Orhuso

⁷⁰ Tavo teisė į švarią aplinką. JT EEK gairės dėl Konvencijos dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkos klausimais. LR aplinkos ministerija <http://www.am.lt/VI/files/File/Orhuso%20konvencija%2020110221A.pdf> (prisijungimo laikas 2013-02-20)

⁷¹ *Ibid.*

⁷² *Ibid.*

⁷³ Tavo teisė į švarią aplinką. JT EEK gairės dėl Konvencijos dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkos klausimais. LR aplinkos ministerija <http://www.am.lt/VI/files/File/Orhuso%20konvencija%2020110221A.pdf> (prisijungimo laikas 2013-02-20)

konvencija. Ši konvencija Europoje ir visame pasaulyje vertinama itin palankiai. Jungtinių Tautų Generalinis sekretorius ją pavadino ambicingiausiu Jungtinių Tautų globojamu sumanymu aplinkosauginės demokratijos srityje. Daugelio šalių politikai ir ekspertai įvertino Konvenciją kaip naujos kartos tarptautinį susitarimą.⁷⁴ Vis dėlto, autorės nuomone, svarbu pabrėžti, kad ši Konvencija apsiriboja griežtai procedūrinėmis teisėmis ir nenumato teisės į švarią aplinką kaip materialinės žmogaus teisės.

2.2. Teisės į švarią aplinką reglamentavimas regioniniu lygmeniu

Aptariant teisės į švarią ir sveiką aplinką reglamentavimo klausimus, svarbu išanalizuoti ne tik tarptautinius universaliuosius, bet ir regioniniu lygmeniu privalomus dokumentus.

1981 m. buvo priimta Afrikos žmogaus bei tautų teisių chartija⁷⁵ (toliau – Afrikos chartija). Šis Afrikos vienybės organizacijos dokumentas buvo formuojamas remiantis Visuotine žmogaus teisių deklaracija, Europos bei Amerikos regioniniais dokumentais. Jame numatytos politinės, pilietinės, ekonominės ir socialinės teisės. Tačiau Afrikos chartija numato ir kai kurias vadinamosios „trečiosios kartos“ teises. Afrikos chartija išsiskiria tuo, kad ji kartu su žmogaus teisėmis pripažįsta ir tautų (kolektyvines) teises. Tarp jų yra ir visų žmonių teisė į palankią vystymuisi aplinką, kuri įtvirtinta Afrikos chartijos 24 straipsnyje. Visgi tokia nuostata yra kritikuojama dėl paslėptų dviprasmybių (pavyzdžiui, termino „žmonės“ neapibrėžtumo⁷⁶). Reikėtų sutikti su A. Eide nuomone, kad ši Chartija įpareigoja valstybes efektyviai įgyvendinti šią teisę tuoj pat (ne palaipsniui), tačiau atsižvelgiant į Afrikos socialines ir ekonomines galimybes, tokios nuostatos įgyvendinimas yra neįmanomas⁷⁷. Afrikos žmogaus ir tautų teisių komisija savo darbuose atkreipia dėmesį į vietinių ir genties žmonių teises, veikiamas aplinkos būklės pasikeitimų, kai jie prievarta iškeldinami iš tradicinių žemių. Komisija teigia, kad teisė į aplinką turi būti integruota ir sugretinama su teise į vystymąsi. Pavyzdžiui, *Ogoniland* byloje, Afrikos žmogaus ir tautų teisių komisija padarė išvadą, kad „užteršta aplinka (...) kenkia fizinei ir moralinei sveikatai.“ *Endorois* byloje Afrikos žmogaus ir tautų teisių komisija pripažino, kad ryšys tarp Endorois žmonių ir žemės, kurioje jie kažkada gyveno, buvo tiesiogiai susijęs su žmogaus teisėmis, įskaitant teisę laisvai praktikuoti religiją, kultūrą, vystymąsi, gamtos išteklius

⁷⁴ Cit. pagal Bubienė R., Dudutytė Z., Greimas E. ir kt. Europos Sąjungos aplinkos apsaugos politika ir jos įgyvendinimas Lietuvoje. Vilnius: UAB „Daigai“, 2002. P. 23

⁷⁵ African Charter on Human and Peoples' Rights. Banjul, 1981

<http://www1.umn.edu/humanrts/instrree/z1afchar.htm> (prisijungimo laikas 2013-02-20)

⁷⁶ Kiwanuka R. N. The meaning of „People“ in the African Charter of Human and People's Rights// American Journal of International Law. 1988, Volume 82. P. 100-101

⁷⁷ Eide A. Economic, social and cultural rights as Human Rights// Economic, Social and Cultural Rights: A textbook. Dordrecht: Martinus Nijhoff, 2001. Second revised edition. P. 309

ir turta.⁷⁸ Visgi, nors šis dokumentas buvo svarbus žingsnis į priekį, šioje Chartijoje įtvirtintos teisės yra menkai užtikrinamos.⁷⁹

Teisė į sveiką aplinką reglamentuojama ir Amerikos žmogaus teisių konvencijos fakultatyvaus protokolo⁸⁰ (1988 m.) 11 straipsnyje pavadintame „Teisė į sveiką aplinką“, kuris nustato, kad kiekvienas turi teisę gyventi sveikoje aplinkoje ir, kad valstybės privalo skatinti aplinkos išsaugojimą. Visgi ši nuostata yra ribojama Protokolo 1 straipsnio, kuris įpareigoja valstybes imtis visų įmanomų priemonių, „atsižvelgiant į turimus išteklius ir išsivystymo lygį“, kad palaipsniui pasiekti pilną teisių taikymą.⁸¹ Tokia nuostata gali sukelti sunkumų vertinant, ar valstybės laikosi įsipareigojimų pagal Protokolą. Todėl nenuostabu, kad R. R. Churchill 11 straipsnį vadina „neveikimo receptu saugant aplinką“⁸². Šis dokumentas turi dar vieną didelį trūkumą - Protokolas nenumato galimybės remiantis šiuo straipsniu pateikti skundą prieš valdžios institucijas.

2004 m. Arabų žmogaus teisių chartija taip pat numato teisę į saugią ir sveiką aplinką. Jos 38 straipsnis nurodo: „Kiekvienas asmuo turi teisę į sau ir savo šeimai tinkamą pragyvenimo lygį, kuris padeda užtikrinti jų gerovę ir prideramą gyvenimą, įskaitant maistą, drabužius, būstą, paslaugas ir teisę į sveiką aplinką. Valstybės, šios Konvencijos Šalys, atitinkamai pagal savo išteklius imasi būtinų priemonių, siekiant užtikrinti šias teises.“⁸³ Ši Chartija, nors ir įtvirtina tokią naujos kartos teisę, yra kritikuojama, nes nėra sukurtas veiksmingas vykdymo mechanizmas. Pagal Chartiją yra sukurtas Komitetas, kuris gauna reguliarias ataskaitas iš valstybių, tačiau nėra numatyta galimybė valstybėms narėms ar fiziniams asmenims teikti peticijas dėl Chartijos pažeidimų.⁸⁴

Europos socialinės chartijos (pataisytos)⁸⁵, įtvirtinančios socialines žmogaus teises Europos regione, 11 straipsnis nustato, kad „siekdamos užtikrinti, kad būtų veiksmingai įgyvendinta teisė į sveikatos apsaugą, Šalys įsipareigoja (...) 3. Kiek įmanoma užkirsti kelią epideminėms, endeminėms ir kitoms ligoms, taip pat nelaimingiems atsitikimams.“ Europos socialinių teisių komitetas išaiškino, kad šis straipsnis apima ir teisę į sveiką aplinką⁸⁶, todėl siekiant įgyvendinti nustatytą teisę privaloma imtis priemonių apsaugančių sveikatą nuo galimų

⁷⁸ Cit. pagal Human Rights and the Environment., *supra* note 68, P. 16

⁷⁹ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 270

⁸⁰ Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the area of economic, social and cultural rights. San Salvador, 1988 <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html> (prisijungimo laikas 2013-02-12)

⁸¹ Eacott E. A clean and healthy environment: the barriers and limitations of this emerging human right// Dalhousie Journal of Legal Studies. 2001, Volume 10, P. 82

⁸² Cit. pagal Eide A., *supra* note 77, P. 311

⁸³ Human Rights and the Environment., *supra* note 68, P. 16

⁸⁴ Arab Charter On Human Rights 2004 http://www.acihr.org/res/Arab_Charter_on_Human_Rights_2004.pdf (prisijungimo laikas 2013-03-14)

⁸⁵ Europos Socialinė Chartija// Valstybės žinios. 2001, Nr. 49-1704

⁸⁶ *Marangopoulos Foundation for Human Rights v. Greece*, collective complaint No. 30/2005, Decision of 6 December, 2006, P. 195-196 http://www.coe.int/t/dGHI/monitoring/Socialcharter/Complaints/CC30Merits_en.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-20)

aplinkos grėsmių, tokių kaip tarša.⁸⁷ Kaip matyti iš Komiteto komentarų dėl valstybių pateiktų ataskaitų⁸⁸, 11 straipsnio 3 punkto tinkamą įgyvendinimą apima priemonės susijusios su oro, vandens tarša, triukšmu ir panašiomis aplinkosaugos problemomis. Todėl valstybės siekdamos įgyvendinti 11 str. ir užtikrinti sveiką aplinką turi:

- 1) parengti ir reguliariai atnaujinti aplinkosaugos įstatymus ir teisės aktus;
- 2) imtis konkrečių veiksmų (pavyzdžiui, nustatyti ribines vertes išmetamiems teršalams ir vertinant oro kokybę), siekiant užkirsti kelią oro taršai nacionaliniu lygiu ir padėti ją sumažinti pasauliniu mastu;
- 3) užtikrinti, kad aplinkos standartai ir taisyklės yra tinkamai taikomi bei prižiūrimi;
- 4) informuoti ir šviesti visuomenę, apie bendrąsias ir vietines aplinkos problemas;
- 5) įvertinti riziką sveikatai.⁸⁹

Pilietines ir politines teises Europos regione įtvirtina EŽTK, tačiau ir ji tiesiogiai neįtvirtina teisės į sveiką ir švarią aplinką, nes EŽTK pasirašymo laikotarpiu tarptautinė bendruomenė dar neakcentavo aplinkos apsaugos problemų. Vis, kadangi EŽTK yra „gyvas instrumentas“ ir turi būti aiškinama, atsižvelgiant į dabartines sąlygas, įvairios socialinės aktualijos atsispindi EŽTT jurisprudencijoje.⁹⁰ Todėl EŽTT savo veikloje tam tikrais atvejais priteisia asmenims kompensacijas dėl aplinkai padarytos žalos, kai ieškinio aplinkybės grindžiamos kitų žmogaus teisių pažeidimais, pavyzdžiui, teisės į gyvybę, privatų gyvenimą ir panašiai. Atsižvelgiant į susiklosčiusią padėtį, Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja jau kelis kartus siūlė Ministrų Komitetui tam tikrais teisiniais būdais susieti žmogaus teisių apsaugą su aplinkos apsauga. Ji rekomendavo priimti papildomą EŽTK protokolą, kuris reglamentuotų šiuos klausimus. „Europai atėjo laikas pasivyti likusį pasaulį ir netgi tapti pavyzdžiu kitiems žmogaus teisių ir tvarumo srityje. Žmogaus teisė į sveiką aplinką veda ne tik į geresnę aplinkos suvokimą, bet ir suteiktų teises individui, kurio aplinka buvo sutrikdyta. Akivaizdu, kad mes visi turim teisę į sveiką ir švarią aplinką, gamtą, ekosistemą (...)“, - sakė tuometinis pirmininkas Jan van de Venis. Tačiau Ministrų Komitetas, gavęs minėtą Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos pasiūlymą įtvirtinti tokią žmogaus teisę EŽTK, į rekomendacijas neatsižvelgė,

⁸⁷ *Ibid.*, P. 202

⁸⁸ European Committee of Social Rights Conclusions XVII-2 (Greece)

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/State/GreeceXVII2_en.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-20)

⁸⁹ The Right to Health and the European Social Charter. Information document prepared by the secretariat of the ESC. 2009. P. 2-3

http://www.coe.int/t/dGHI/monitoring/Socialcharter/Theme%20factsheets/FactsheetHealth_en.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-20)

⁹⁰ Birnie P., Boyle A., Redgwell C. International Law and the Environment. New York: Oxford University Press, 2009. Third edition. P. 275

argumentuodamas, kad „nėra būtina įteisinti naują žmogaus teisę, nes dėl aplinkos apsaugos ir taip yra daroma pakankamai daug“⁹¹.

Dėmesys aplinkos apsaugai yra skiriamas ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje⁹², kurios 37 straipsnis „Aplinkos apsauga“ nustato, kad aukštas aplinkosaugos lygis ir aplinkos kokybės gerinimas turi būti integruotas į Sąjungos politiką ir užtikrintas pagal tvaraus vystymosi principus. Chartijoje yra skelbiama ne tik pati aplinkos apsauga kaip tikslas, bet ir būtinybė užtikrinti aukštą apsaugos lygį, t. y. nustatytas įsipareigojimas imtis tam tikrų priemonių. Nors svarstant Chartijos projektą buvo diskutuojama, ar nereiktų joje įtvirtinti žmogaus teisės į švarią aplinką, tai nebuvo padaryta ir lig šiol yra laikoma Chartijos trūkumu.⁹³

Apibendrinant galima teigti, kad teisė į sveiką ir švarią aplinką tiesiogiai yra numatyta regioniniuose Afrikos bei Amerikos dokumentuose kaip žmogaus teisė, o tai savo ruožtu sukelia atitinkamus pozityvius įsipareigojimus valstybėms siekiant ją užtikrinti. Tuo tarpu Europos mastu nei Europos socialinė chartija, nei Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija ar EŽTK tokios teisės tiesiogiai nenumato ir pasak tuometinės Europos žmogaus teisių komisijos „tokia teisė negali būti tiesiogiai numanoma iš Konvencijos“⁹⁴. Taigi Europos žmogaus teisių sistema materialinės žmogaus teisės į švarią aplinką - nei tiesiogiai, nei netiesiogiai - nereglamentuoja⁹⁵.

2.3. Teisės į švarią aplinką reglamentavimas nacionaliniu lygmeniu

Kol aplinkosaugos klausimas atsargiai vertinamas Europos mastu, dauguma pasaulio valstybių savo konstitucijose jau yra nustačiusios konstitucinę teisę į sveiką aplinką. Ši sritis nacionalinėse konstitucijose buvo pradėta reglamentuoti po Stokholmo deklaracijos, kuri atkreipė valstybių dėmesį į aplinkos apsaugą. Bėgant metams tokių konstitucijų vis daugėjo – 1994 m. JT specialusis pranešėjas F. Ksentini savo pranešime apie žmogaus teises ir aplinką rado virš 60 valstybių, 2010 m. šis skaičius padidėjo iki 140, o tai reiškia, kad daugiau nei 70 procentų pasaulio konstitucijų apima šias nuostatas⁹⁶. Konstitucija yra svarbiausias valstybės teisės aktas, kuriame išreiškiamos pagrindinės nacionalinės vertybės ir principai. Todėl teisės į sveiką aplinką

⁹¹ European Ministers ignore Parliament and UN bodies and refuse to codify the Human Right to a healthy and viable Environment into the European Convention on Human Rights
<http://www.standupforyourrights.org/ip/uploads/downloads/PressRelease%2024%20juni%202010%20ENG.pdf> (prisijungimo laikas 2013-02-12)

⁹² Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:lt:PDF> (prisijungimo laikas 2013-03-17)

⁹³ Ragulskytė - Markovienė R., *supra* note 5, P. 27

⁹⁴ Shelton D. Human rights and the environment: What specific environmental rights have been recognized?// Denver Journal of International Law and Policy. 2006 . Volume 35 (1). P. 166

⁹⁵ Eide A., *supra* note 77, P. 308

⁹⁶ Cit. pagal Analytical study on the relationship between human rights and the environment, *supra* note 60, P. 7

įtvirtinimas konstitucijose rodo, kad šiai teisei šiuolaikiniame pasaulyje suteikiama vis didesnė svarba.

Konstitucijose yra numatoma valstybės pareiga saugoti aplinką arba piliečių teisė į saugią, sveiką ir ekologiškai subalansuotą aplinką.⁹⁷ Kai kuriose konstitucijose tokia teisė asmenims yra numatyta tiesiogiai (pvz., Čekijos, Latvijos, Kroatijos), kitose – įtvirtinta pareiga saugoti aplinką (pvz., Estijos, Suomijos, Vokietijos). Pavyzdžiui, Prancūzijos Konstitucijoje kiekvienam piliečiui yra garantuojama „teisė gyventi sveikoje, žmogaus sveikatai palankioje aplinkoje“.⁹⁸ Belgijos Konstitucijoje teisė gyventi oriai, įtvirtinta 23 straipsnyje, apima ir „teisė saugoti gerą aplinką“⁹⁹. Portugalijos Konstitucija teigia, kad kiekvienas turi teisę į sveiką, ekologiškai subalansuotą aplinką ir pareigą ją saugoti.¹⁰⁰ Ispanijos Konstitucija numato teisę naudotis aplinka tinkama vystymuisi ir pareigą ją saugoti.¹⁰¹ Suomijos Konstitucijoje nustatyta, kad „valdžios institucijos privalo užtikrinti visiems teisę į sveiką aplinką“¹⁰². Norvegijos Konstitucija garantuoja teisę į aplinką „kuri yra palanki sveikatai“¹⁰³.

1990 m. Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 20 straipsnio 2 dalyje¹⁰⁴ taip pat buvo įtvirtinta teisė į švarią ir sveiką aplinką – „kiekvienas Lietuvos pilietis turi teisę į sveiką gamtinę ir gyvenamąją aplinką“. Tokia nuostata reiškė, kad aukščiausią teisinę galią turinčiame teisės akte buvo pripažinta ir įtvirtinta viena iš vadinamųjų „trečiosios kartos“¹⁰⁵ žmogaus teisių. Kartu valstybei buvo nustatyta pareiga užtikrinti šios teisės įgyvendinimą – užkirsti kelią taršai, neigiamam poveikiui aplinkai bei sudaryti sąlygas kiekvienam piliečiui apginti šią teisę teisme. Dabartinė Lietuvos Respublikos Konstitucija¹⁰⁶ teisės į švarią ir sveiką aplinką tiesiogiai neįtvirtina, tačiau 53 straipsnyje numato pareigą piliečiams ir valstybei saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių. Pasak R. Ragulskytės-Markovienės, tokiu reglamentavimu „buvo grįžta prie 1978 m. (...) Lietuvos TSR Konstitucijos (..) įtvirtinusios piliečio pareigą saugoti gamtą, tausoti jos turtus“.¹⁰⁷ LR Konstitucijos 54 straipsnio pirmojoje dalyje įtvirtinta: „Valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir

⁹⁷ Human Rights and the Environment., *supra* note 68, P. 19

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ The Belgian Constitution http://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/constitution/grondwetEN.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-21)

¹⁰⁰ Ksentini F. Z., *supra* note 62, P. 37

¹⁰¹ *Ibid.*, P. 33

¹⁰² The Constitution of Finland <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf> (prisijungimo laikas 2013-02-21)

¹⁰³ The Constitution of the Kingdom of Norway <http://www.constitution.org/cons/norway/dok-bn.html> (prisijungimo laikas 2013-02-21)

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas// Valstybės žinios. 1990, Nr. 9 -224

¹⁰⁵ Vadapalas V., *supra* note 33, P. 235

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės Žinios. 1992, Nr. 33-1014

¹⁰⁷ Ragulskytė - Markovienė R., *supra* note 5, P. 95

gausinami gamtos ištekliai.“ Pasak LR Konstitucinio Teismo¹⁰⁸, šioje normoje yra suformuluotas vienas iš valstybės veiklos tikslų – užtikrinti žmonių teises į sveiką ir švarią aplinką. Visgi reikia sutikti su G. Gaidžio nuomone, kad šios nuostatos „tik pabrėžia pareigą saugoti aplinką, tačiau nepateikia aiškios tiesioginės sąsajos tarp aplinkos apsaugos ir žmogaus teisių bei neįtvirtina žmogaus teisės į sveiką aplinką.“¹⁰⁹ Jis teigia, kad „valstybės tikslas – tai dar ne subjektinė žmogaus teisė (...) vadovaujantis vien konstituciniu tikslu asmuo negali reikalauti, kad valstybė gintų jo teisę į sveiką ir švarią aplinką“¹¹⁰. Taigi remiantis LR Konstitucija bei LR Konstitucinio Teismo išaiškinimu galima daryti išvadą, kad LR Konstitucija įtvirtina žmogaus teisę į švarią aplinką netiesiogiai, t. y. per kitas teises tokias kaip teisę į gyvybę, sveikatą.¹¹¹

Lietuvos Respublikoje pagrindinės Orhuso konvencijos bei Europos Sąjungos direktyvų, susijusių su aplinkos apsauga¹¹², nuostatos yra perkeltos į Aplinkos apsaugos įstatymą¹¹³ (toliau – Įstatymas), kuris „reguliuoja visuomeninius santykius aplinkosaugos srityje, nustato pagrindines juridinių bei fizinių asmenų teises ir pareigas išsaugant Lietuvai būdingą biologinę įvairovę, ekologines sistemas bei kraštovaizdį, užtikrinant sveiką ir švarią aplinką, racionalų gamtos išteklių naudojimą (...)“. Įstatymas numato įvairias asmenų teises, tačiau „teisės į sveiką ir švarią aplinką“ čia, skirtingai nuo pirminio Įstatymo varianto priimto 1992 m., nebėra. Pasak G. Gaidžio, tokiu būdu naujasis Aplinkos apsaugos įstatymas buvo priderintas prie 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos, kurioje tiesiogiai teisė į sveiką aplinką nėra įtvirtinta, ir todėl „subjektinę aplinkosauginę žmogaus teisę pakeitė objektinis aplinkosauginis valstybės tikslas“¹¹⁴. Įstatymas taip pat nustato piliečių pareigą „saugoti aplinką, tausoti gamtos išteklius ir nepažeisti kitų gamtos išteklių naudotojų teisių bei interesų“. Įstatymui tinkamai įgyvendinti yra priimta nemažai poįstatyminių teisės aktų.

Apibendrinant galima teigti, kad nemažai valstybių yra numačiusios konstitucinę pareigą saugoti aplinką arba teisę į sveiką aplinką savo nacionalinėse konstitucijose. Visgi iš LR Konstitucijos bei įstatymų tokia teisė tiesiogiai nekyla, nes juose „nėra konkrečiai apibrėžtas teisės į sveiką aplinką turinys“.¹¹⁵

¹⁰⁸ Lietuvo Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. rugpjūčio 14 d. nutarimo Nr. 329 „Dėl miškams padarytos žalos atlyginimo“ 3.4 punkto 3 pastraipos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 1998, Nr. 52-1453

¹⁰⁹ Gaidys G. Žmogaus teisės į sveiką aplinką statuso identifikavimo problemos//Socialinių mokslų studijos. 2009, Nr. 1(1). P. 56

¹¹⁰ *Ibid.*, P. 57

¹¹¹ Jovaišas K. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. I dalis. Vilnius: JPI „Teisės institutas“, 2000. P. 496-498

¹¹² Pavyzdžiui, Europos Parlamento ir Tarybos 2001 m. birželio 27 d. direktyva 2001/42/EB dėl tam tikrų planų ir programų pasekmių aplinkai vertinimo; Europos Parlamento ir Tarybos 2004 m. balandžio 21 d. direktyva 2004/35/EB dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti (atlyginti); Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. sausio 15 d. direktyva 2008/1/EB dėl taršos integruotos prevencijos ir kontrolės

¹¹³ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas//Valstybės žinios. 1992, Nr. 5-75

¹¹⁴ Gaidys G., *op. cit.*

¹¹⁵ Kavoliūnaitė E. Teisė į sveiką aplinką// Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius: „Naujos sistemos“, 2005. P. 153

III. TEISĖ Į ŠVARIĄ APLINKĄ IR VALSTYBIŲ ĮSIPAREIGOJIMAI TEISMŲ JURISPRUDENCIJOJE

Akivaizdu, kad teisė į sveiką ir švarią aplinką sulaukia vis didesnio valstybių dėmesio – ji įtraukiama kaip savarankiška teisė į vis daugiau nacionalinių konstitucijų, taip pat yra įtvirtinta ir kai kuriuose regioniniuose dokumentuose. Ir nors nei vienas tarptautinis universalus žmogaus teises apibrėžiantis dokumentas tiesiogiai neįtvirtina teisės į sveiką ir švarią aplinką, „ryšys tarp žmogaus teisių ir aplinkos apsaugos yra nepaneigiamas“¹¹⁶. Žmogaus teisės priklauso nuo aplinkos apsaugos, o aplinkos apsauga nuo egzistuojančių žmogaus teisių, tokių kaip teisė į informaciją, įgyvendinimo.¹¹⁷

Analizuojant EŽTK išskiriami 3 atvejai kai tam tikri aplinkos apsaugos faktoriai gali paveikti žmogaus teises:

1) Žmogaus teises, saugomas EŽTK, gali *tiesiogiai* paveikti nepalankūs aplinkos veiksniai. Pavyzdžiui, toksiški kvapai iš gamyklų ar šiuokšlynų gali daryti neigiamą poveikį asmenų sveikatai. Todėl valdžios institucijos gali būti įpareigojamos imtis priemonių, siekiant užtikrinti, kad žmogaus teisės rimtai nenukentėtų nuo nepalankių aplinkos veiksnių.¹¹⁸ Visgi valstybėms paliekama plati diskrecijos laisvė nustatant priemones, skirtas apsaugoti švariai ir sveikai aplinkai.

2) Nepalankūs aplinkos veiksniai, gali daryti įtaką tam tikroms asmenų *procesinėms teisėms*. EŽTT nustatė, kad valdžios institucijos turi laikytis tam tikrų reikalavimų kiek tai yra susiję su informacijos teikimu, dalyvavimu priimant sprendimus ir teise kreiptis į teismus. Tai reiškia, kad valstybės privalo sukurti teisinę bazę aplinkosaugos srityje.¹¹⁹

3) Aplinkos apsauga taip pat gali būti pateisinami tam tikrų žmogaus teisių *apribojimais*. Pavyzdžiui, EŽTT nustatė, kad teisė į nuosavybę gali būti apribota, jei manoma, kad tai yra būtina tam, kad apsaugoti aplinką.¹²⁰ Tačiau apribojant teises yra privaloma užtikrinti teisingą pusiausvyrą (angl. *fair balance*) tarp bendrųjų visuomenės interesų ir individualių interesų.

¹¹⁶ Shelton D. Environmental Rights// Peoples' Rights. Oxford: Oxford University Press, 2001.P.189

¹¹⁷ *Ibid.*, P.189-190

¹¹⁸ Council of Europe. Manual on Human Rights and the Environment. P. 7-8

http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/Publications/Manual_Env_2012_nocover_Eng.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-13)

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ *Ibid.*

3. 1. Teisė į švarią aplinką ir pozityvūs įsipareigojimai EŽTT jurisprudencijoje

Kaip buvo pažymėta ne vienoje EŽTT nagrinėtoje byloje, EŽTK nėra nei vieno straipsnio specialiai sukurto saugoti aplinkai¹²¹, tačiau EŽTT atkreipė dėmesį, kad blogos aplinkos sąlygos kartais gali daryti įtaką tam tikroms žmogaus teisėms, kurios yra tiesiogiai įtvirtintos tarptautiniuose dokumentuose. Ilgainiui buvo pastebėta, kad teisė į švarią aplinką gali būti apginta remiantis EŽTK, nes kartais joje garantuojamų teisių efektyvi apsauga visų pirma reikalauja apsaugoti aplinkos kokybę. EŽTT nustatė, kad aplinkosauginės problemos, ypač tokios kaip tarša, gali paveikti kai kurias EŽTK saugomas žmogaus teises, tokias kaip teisė į gyvybę (2 straipsnis)¹²², informaciją (10 straipsnis)¹²³ ar į privatų ir šeimos gyvenimą (8 straipsnis)¹²⁴, todėl EŽTT pažymėjo, kad valstybės turi pozityvią pareigą saugoti asmenis nuo aplinkosauginių grėsmių. EŽTT, pradžioje nepriimdavęs bylų, nes šios neva neatitiko *ratione materiae* sąlygos (pvz., byla *X ir Y prieš Federalinę Vokietijos Respubliką*, kurioje pareiškėjai teigė, kad pelkės esančios jų gyvenamojoje aplinkoje naudojimas kariniams tikslams, pažeidžia jų teisę į gamtos išsaugojimą¹²⁵), ilgainiui savo praktikoje sukūrė asmenims realią galimybę apginti teisę į švarią aplinką.

EŽTT nagrinėtas bylas, susijusias su aplinkos apsauga galima skirstyti įvairiai. Pats EŽTT jas skirsto į 4 grupes pagal poveikio aplinkai šaltinį¹²⁶:

1) bylos susijusios su *triukšmo* tarša – jos kyla dėl oro uostų keliamo triukšmo¹²⁷, kaimynystėje esančių naktinių klubų¹²⁸, kavinių¹²⁹, gamyklų¹³⁰ ir pan.¹³¹;

2) bylos susijusios su *pramonine* tarša - jos kyla dėl pavojaus žmonių sveikatai ir gyvybei, kuris atsiranda dėl gamyklų išmetamų kenksmingų medžiagų¹³², nemalonių kvapų¹³³, radiacijos ir pan.;

¹²¹ *Kyrtatos v. Greece*, No. 41666/98, Judgement of 22 May, 2003; *Hamer v. Belgium*, No. 21861/03, Judgement of 27 November, 2007

¹²² *L.C.B. v. the United Kingdom*, No. 14/1997/798/1001, Judgment of 9 June, 1998; *Öneryıldız v. Turkey*, No. 48939/99, Judgement of 30 November, 2004; *Budayeva and Others v. Russia*, No. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02, Judgement of 20 March, 2008

¹²³ *Guerra and Others v. Italy*, No. 14967/89, Judgement of 19 February, 1998

¹²⁴ *López Ostra v. Spain*, No. 16798/90, Judgement of 9 December, 1994

¹²⁵ *X and Y v. Federal Republic of Germany*, No. 7407/76, Decision of inadmissibility of 13 May, 1976

¹²⁶ European Court of Human Rights. Environmental-related cases in the Court's case law

[http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/0C818E19-C40B-412E-9856-](http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/0C818E19-C40B-412E-9856-44126D49BDE6/0/FICHES_Environnement_EN.pdf)

[44126D49BDE6/0/FICHES_Environnement_EN.pdf](http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/0C818E19-C40B-412E-9856-44126D49BDE6/0/FICHES_Environnement_EN.pdf) (prisijungimo laikas 2012-02-21)

¹²⁷ *Powell and Rayner v. United Kingdom*, No. 9310/81, Judgement of 21 February, 1990; *Hatton and Others v. United Kingdom*, No. 36022/97, Judgement of 8 July, 2003; *Flamenbaum and others v. France*, No. 3675/04 and 23264/04, Judgement of 13 December, 2012

¹²⁸ *Mileva and Others v. Bulgaria*, No. 43449/02 and 21475/04, Judgement of 25 November, 2010

¹²⁹ *Moreno Gómez v. Spain*, No. 4143/02, Judgement of 16 November, 2004

¹³⁰ *Dubetska and Others v. Ukraine*, No. 30499/03, Judgement of 10 February, 2011

¹³¹ *Zammit Maempel v. Malta*, No. 24202/10, Judgement of 22 November, 2011

3) bylos susijusios su *miškų naikinimu*¹³⁴ ir *miestų plėtra*¹³⁵;

4) bylos susijusios su *pasyviu rūkymu*¹³⁶.

Visgi siekiant, kad būtų geriau atskleistas ryšys tarp konkrečios žmogaus teisės, teisės į švarią aplinką bei valstybių įsipareigojimų, tolimesnė bylų analizė bus atlikta remiantis atskiromis EŽTK įtvirtintomis teisėmis, o ne minėtu EŽTT skirstymu.

3.1.1. Valstybių įsipareigojimai aplinkos apsaugos kontekste užtikrinant teisę į gyvybę

Teisė į gyvybę yra saugoma pagal EŽTK 2 straipsnį, kuriame yra nustatyta, kad „kiekvieno žmogaus teisė gyventi turi būti saugoma įstatymo. Niekam negalima tyčia atimti gyvybės, išskyrus vykdant teismo nuosprendį už nusikaltimą, už kurį tokia bausmė įstatymo numatyta.“ Šis straipsnis yra susijęs ne tik su mirtimis kylančiomis dėl valstybės veiksmų, bet ir nustato pozityvią pareigą valstybėms imtis „atitinkamų priemonių, kad būtų apsaugota jų jurisdikcijoje esančių asmenų gyvybė“.¹³⁷ Tai reiškia, kad valdžios institucijos turi pozityvią pareigą imtis veiksmų, siekiant užtikrinti teisę į gyvybę ir tais atvejais, kai grėsmė kyla dėl privačių asmenų veiklos. Atsižvelgiant į tai, kad teisė į gyvybę yra fundamentali ir į tai, kad padarytų pažeidimų žala yra nepataisoma, ši *pozityvi pareiga yra atsiranda tais atvejais, kai kyla rizika gyvybei*. Aplinkos apsaugos kontekste EŽTK 2 straipsnis yra taikomas tada, kai tam tikra veikla, kenkianti aplinkai, kartu sukelia pavojų ir žmonių gyvybei. Pozityvus įsipareigojimas imtis veiksmų, siekiant užtikrinti teisę į gyvybę, valstybei gali atsirasti įvairiose situacijose, kurios gali būti susijusios tiek su *pavojinga veikla*, tiek su *stichinėmis nelaimėmis*.

EŽTT nustatė, kad pozityvi pareiga valstybėms kyla neatsižvelgiant į tai, ar pavojingą veiklą vykdo pačios *valdžios institucijos* ar *privatūs asmenys*. Tokia pavojinga veikla gali būti pripažinti branduoliniai bandymai¹³⁸, cheminių gamyklų, išmetančių toksiškas medžiagas veikla¹³⁹ ar atliekų surinkimas¹⁴⁰. Apskritai EŽTT jurisprudencijoje pabrėžiama, kad valdžios institucijų įsipareigojimų apimtis priklauso nuo to, kokią *žalą* padaro pavojinga veikla ir nuo *galimybės numatyti riziką gyvybei*.

¹³² *Guerra and Others v. Italy*, No. 14967/89, Judgement of 19 February, 1998; *López Ostra v. Spain*, No. 16798/90, Judgement of 9 December, 1994

¹³³ *Di Sarno and Others v. Italy*, No. 30765/08, Judgement of 10 January, 2012

¹³⁴ *Hamer v. Belgium*, No. 21861/03, Judgement of 27 November, 2007

¹³⁵ *Kyrtatos v. Greece*, No. 41666/98, Judgement of 22 May, 2003

¹³⁶ *Florea v. Romania*, No. 37186/03, Judgement of 14 September, 2010; *Elefteriadis v. Romania*, No. 38427/05, Judgment of 25 January, 2011

¹³⁷ *L.C.B. v. the United Kingdom*, No. 14/1997/798/1001, Judgment of 9 June, 1998. P. 36

¹³⁸ *L.C.B. v. the United Kingdom*, No. 14/1997/798/1001, Judgment of 9 June, 1998

¹³⁹ *Budayeva and Others v. Russia*, No. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02, Judgement of 20 March, 2008

¹⁴⁰ *Önerıldız v. Turkey*, No. 48939/99, Judgement of 30 November, 2004

Byloje *L. C. B. prieš Jungtinę Karalystę*¹⁴¹ Kalėdų saloje vykusių branduolinių bandymų metu pareiškėjos tėvas tarnavo kaip karališkųjų oro pajėgų restorano asistentas. Kai pareiškėjai buvo 10 m., jai diagnozavo leukemiją. Po kiek laiko Britų branduolinių bandymų veteranų asociacija parengė ataskaitą, kurioje nurodė, kad Kalėdų salos veteranų vaikams dažnai išsivysto vėžiniai susirgimai. Pareiškėja skundėsi, kad valstybė netinkamai stebėjo spinduliuotės poveikį veteranams. Be to, pareiškėja teigė, kad valstybė neišpėjo ir nepatėrė tėvams stebėti jos sveikatos prieš diagnozuojant leukemiją, ir todėl pažeidė 2 straipsnį. EŽTT nusprendė, kad 2 straipsniu yra reikalaujama, kad valstybės ne tik susilaikytų nuo tyčinio ir neteisėto gyvybės atėmimo, bet ir imtųsi atitinkamų priemonių, kad užtikrintų teisę į gyvybę savo jurisdikcijos ribose. Tačiau EŽTT pabrėžė, kad atsižvelgiant į tai, jog nagrinėjamu laikotarpiu valstybė neturėjo informacijos apie radiacijos poveikį veteranų vaikams, valstybė negalėjo imtis jokių veiksmų. Todėl nebuvo nustatytas 2 straipsnio pažeidimas.

Kitoje byloje *Öneryıldız prieš Turkiją*¹⁴² EŽTT pripažino, kad buvo pažeistas 2 straipsnis. Pareiškėjas ir dar 12 jo artimų giminaičių gyveno būste pastatyta be leidimo vietovėje, kurią supo šiukšlynai. 1991 m. ekspertų ataskaita buvo atkreiptas valdžios dėmesys į tai, kad nėra numatyta jokių priemonių tam, kad būtų išvengta galimo metano dujų sproginimo irstant šiukšlėms. 1993 m. įvyko sproginimas apėmęs 10 vietinių būstų, o tarp jų ir pareiškėjo, kuris nelaimės metu neteko 9 giminaičių. EŽTT pažymėjo, kad ekspertų išvada, pateikta 1991 m., aiškiai nurodė, kad yra sproginimo pavojus ir, kad nėra sukurta priemonių užkirsti tam kelią. Negana to sproginimo rizika jau egzistavo iki pranešimo ir ji laikui bėgant tik didėjo. Kadangi Turkijos valdžios institucijos „žinojo arba turėjo žinoti, kad buvo realus pavojus asmenims“, gyvenantiems šalia šiukšlyno, jie turėjo pareigą pagal EŽTK 2 straipsnį, imtis prevencinių priemonių, kurios būtų būtinos ir pakankamos apsaugoti tuos asmenis. EŽTT pažymėjo, kad valstybė negali būti atleista nuo atsakomybės, nes ši nesiėmė jokių realių priemonių, kad būtų išvengta pavojaus.

EŽTT reikalauja iš valstybių vykdyti jų pozityvius įsipareigojimus apsaugant gyvybę ir stichinių nelaimių atvejais, net jei jos yra *nepavaldžios žmogaus kontrolei*, priešingai nei pavojingos veiklos atvejais, kai valstybės privalo turėti paruoštas įspėjimo ir gynybos priemones.

Pavyzdžiui, byloje *Budayeva ir kiti prieš Rusiją*¹⁴³ pareiškėjai gyveno vietovėje, kurioje kiekvienais metais būdavo užfiksuojamos purvo nuošliaužos. 2000 m. purvo nuolaužų srautas suniokojo Tymauz miestą ir užliejo dalį gyvenamojo ploto. Pareiškėjų teigimu nebuvo gauta jokių valdžios institucijų įspėjimų. Viena iš pareiškėjų, bandant pabėgti, buvo sužeista ir patyrė

¹⁴¹ *L.C.B. v. the United Kingdom*, No. 14/1997/798/1001, Judgment of 9 June, 1998

¹⁴² *Öneryıldız v. Turkey*, No. 48939/99, Judgment of 30 November, 2004

¹⁴³ *Budayeva and Others v. Russia*, No. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02, Judgment of 20 March, 2008.

sunkių sužalojimų. Ištikus nelaimėi buvo duotas signalas per garsiakalbius, tačiau pareiškėjai tvirtino, kad į nelaimės vietą nebuvo atsiųsta jokių gelbėjimo pajėgų. Susinormalizavus purvo lygiui, žmonėms buvo leista grįžti į namus tačiau, pareiškėjų teigimu, jie nebuvo informuoti apie evakuacijos planus. Po kiek laiko užgriuvo antras purvo nuošliaužų srautas, kurio metu žuvo vienos iš pareiškėjų vyras, o ji pati ir jos sūnus buvo sunkiai sužeisti. Oficialiomis žiniomis nelaimės metu žuvo 8 žmonės ir 19 buvo sužeisti. Pareiškėjai kreipėsi į EŽTT tvirtindami, kad Rusijos valdžios institucijos nekreipė dėmesio į išpėjimus apie galimas didelio masto purvo nuošliaužas, neįspėjo vietos gyventojų, neįgyvendino evakuacijos ir skubios pagalbos politikos. EŽTT nustatė, kad Rusijos valdžia jau 1999 m. turėjo pakankamai informacijos apie tikėtiną nelaimę ir žinojo, kad gynybos politika yra neefektyvi. EŽTT konstatavo, kad būta rimtų administracinių trūkumų, kurie trukdė gynybos politikos įgyvendinimui ir sukėlė minėtas mirtis bei sužalojimus. Rusijos valdžios institucijos nesilaikė įsipareigojimo sukurti „teisinę ir administracinę struktūrą, kuria būtų veiksmingai apsaugota teisė į gyvybę“, ir tuo pažeidė 2 straipsnį.

EŽTT pabrėžia, kad prioritetinga pozityvi valstybių pareiga, kylanti iš 2 straipsnio, yra reikalavimas imtis priemonių, kad būtų efektyviai apsaugota žmogaus gyvybė, o tai visų pirma reiškia *pareigą sukurti atitinkamą teisėkūros ir administracinę sistemą*, kuri apimtų nuostatas reguliuojančias veiklą pavojingą gyvybei (pvz., licencijavimą, tikrinimus, saugumo priežiūrą ir pan.), visuomenės teisę gauti informaciją apie pavojingą veiklą bei procedūras, nustatančias techninius trūkumus ir atsakingų asmenų padarytas klaidas. Visgi, atsižvelgiant į tai, kad stichinės nelaimės yra nepavaldžios žmogaus kontrolei, valstybėms stichinių nelaimių atvejais yra suteikiama platesnė diskrecija pasirinkti priemones nei pavojingų veiklų atvejais.¹⁴⁴ EŽTT pažymėjo, kad valstybė privalo užtikrinti, jog ši teisėkūros ir administracinė sistema būtų tinkamai įgyvendinama ir, kad į teisės pažeidimus būtų atitinkamai sureaguojama. Tai apima nepriklausomo ir nešališko tyrimo inicijavimą bei kaltųjų patraukimą atsakomybėn.¹⁴⁵

Pareiga kylanti iš EŽTK 2 straipsnio yra ne tik prevencinio pobūdžio siekiant užtikrinti, kad žmogaus gyvybė būtų apsaugota. Tais atvejais kai gyvybė yra prarasta, valstybė privalo išsiaiškinti, kodėl ji buvo prarasta ir kas už tai atsakingas, t. y. *atlikti tyrimą*. Tokios pareigos tikslas yra užtikrinti, kad teisėkūros ir administravimo sistema, egzistuoatų ne tik „popieriuje“ bet ir realiai veiktų. Be to, yra pripažįstama, kad aukų šeimos turi teisę žinoti, kodėl jų artimieji mirė ir, kad visuomenė yra suinteresuota nubausti asmenis, atsakingus už žmonių mirtis.

¹⁴⁴ *Budayeva and Others v. Russia*, No. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02, Judgement of 20 March, 2008. P. 135

¹⁴⁵ *Ibid.*, P. 140

3.1.2. Aplinkos apsaugos įtaka privačiam ir šeimos gyvenimui

EŽTK 8 straipsnis nustato, kad „kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas“. Ši nuostata taip pat išreiškia pagarbą privataus gyvenimo kokybei bei naudojimuisi būsto (arba „gyvenamosios erdvės“) teikiamais patogumais (angl. „*amenities of one's home*“)¹⁴⁶. EŽTT savo praktikoje nagrinėjo nemažai bylų, kuriose buvo nustatyta, kad aplinkos tarša gali turėti esminės įtakos žmonių gerovei bei trukdyti jiems mėgautis savo būstu taip pažeidžiant jų teises kylančias iš 8 straipsnio. EŽTT nustatė, kad pagarpa būsto neliečiamybei reiškia ne tik fizinę neliečiamybę. Nėra apsiribojama vien akivaizdžiais neliečiamybės pažeidimais, tokiais kaip patekimas į kito asmens būstą be leidimo - teisės pažeidimus taip pat gali sukelti nematerialaus pobūdžio šaltiniai, tokie kaip triukšmas, teršalai ar kvapai, jei šie veiksniai trikdo asmens naudojimąsi (angl. „*enjoyment*“) būstu¹⁴⁷. EŽTT sąvokas „privatus gyvenimas“, „šeimos gyvenimas“ ir „būstas“ aiškina kaip glaudžiai tarpusavyje susijusias, ir apimančias tiek privačią, tiek gyvenamąją erdvę. Taigi „būstas“ yra gana plati sąvoka ir reiškia vietą, kur vystosi privatus ir šeimos gyvenimas.

Aplinkos būklės pasikeitimas, nebūtinai reiškia 8 straipsnio pažeidimą, nes į jį tiesiogiai nėra įtraukta teisė į aplinkos apsaugos ar gamtos išsaugojimą. Teisės pažeidimą lemia tai, ar aplinkos veiksniai *tiesiogiai ir rimtai* pakenkė privačiam ir šeimos gyvenimui arba būstui. Todėl svarbu nustatyti, ar egzistuoja *priežastinis ryšys* tarp veiklos ir nepageidaujamų pasekmių bei, ar buvo padaryta *atitinkamo lygio* žala. Žalos lygis yra nustatomas atsižvelgiant į bylos aplinkybes, pavyzdžiui, nepatogumų intensyvumą ir trukmę, fizinį ar psichinį poveikį, taip pat į bendrą aplinkosauginę padėtį.¹⁴⁸

Byloje *Kyrtatos prieš Graikiją*¹⁴⁹ pareiškėjai, turėję nuosavybės Tinos saloje, skundėsi, kad vietos valdžia išdavė leidimus ten statyti namus. Pareiškėjai teigė, kad statybos leidimai, buvo neteisėti, nes atitinkamoje vietovėje buvo pelkė, o Graikijos Konstitucijos 24 str., kuris saugo aplinką, numato draudimą statyti gyvenvietes tokioje vietoje. Graikijos teismas nustatė, kad buvo pažeistas Konstitucijos 24 straipsnis, nes minėta pelkė buvo svarbi įvairių saugomų gyvūnijos rūšių buveinė, todėl statybos leidimai buvo neteisėti ir turėjo būti panaikinti. Tačiau valdžios institucijos nesilaikė minėtų nurodymų ir pastatų nenugriovė. Pareiškėjai tvirtino, kad miestų plėtra saloje sunaikino jų fizinę aplinką ir paveikė jų gyvenimą. EŽTT pažymėjo, kad

¹⁴⁶ *Powell and Rayner v. United Kingdom*, No. 9310/81, Judgement of 21 February, 1990. P. 40

¹⁴⁷ *Giacomelli v. Italy*, No. 59909/00, Judgement 2 November 2006. P. 76

¹⁴⁸ *Fadeyeva v. Russia*, No. 55723/00, Judgement of 9 June, 2005. P. 69

¹⁴⁹ *Kyrtatos v. Greece*, No. 41666/98, Judgement of 22 May, 2003

pagal nusistovėjusią praktiką, aplinkos tarša gali turėti įtakos asmenų gerovei ir neleisti jiems naudotis savo būstu bei turėti įtakos jų privačiam ir šeimos gyvenimui, net ir nesukeliant pavojaus jų sveikatai. Visgi byloje svarbu nustatyti ar aplinkos tarša neigiamai paveikė bent vieną iš 8 str. saugomų teisių ar tiesiog pasikeitė aplinkos būklė. EŽTT pabrėžė, kad nei 8, nei kuris nors kitas EŽTK straipsnis nėra specialiai sukurtas siekiant suteikti bendrą aplinkos apsaugą. Šiuo atveju, net ir darant prielaidą, kad aplinkos būklė smarkiai nukentėjo dėl miesto plėtros, pareiškėjai neįrodė, kad tariama žala dėl paukščių ir kitų saugomų gyvūnų rūšių gyvenančių pelkėje, tiesiogiai paveikė jų teises numatytas EŽTK 8 straipsnyje. EŽTT nepripažino, kad kišimasis į gyvūnų gyvenimo sąlygas pelkėje, paveikė pareiškėjų privatų ar šeimos gyvenimą. Panaši nuomonė buvo išsakyta ir dėl nepatogumų kaimynystėje (triukšmas, naktiniai žiburiai ir pan.) – jie nepasiekė pakankamo lygio, kad būtų pažeistas 8 straipsnis.

Visgi pažymėtina, kad tam tikri aplinkos taršos faktoriai, tokie kaip didelis triukšmas iš oro uostų, dūmai, kvapai ir kenksmingos medžiagos iš gamyklų, gali trukdyti naudotis būstu ir jų teikiamais patogumais bei pažeisti 8 straipsnį net tada, kai tarša *nesukelia rimtos žalos sveikatai*¹⁵⁰.

Pavyzdžiui, byloje *López Ostra prieš Ispaniją*¹⁵¹ buvo skundžiamasi, kad atliekų tvarkymo gamykla pradėjo veikti be leidimo, reikalaujamo veiklos srityje, kuri vertinama kaip rizikinga. Gamyklos veikla sukėlė daug sveikatos problemų ir nepatogumų vietiniams gyventojams, o tarp jų ir pareiškėjai bei jos šeimai. Tai privertė valdžią evakuoti vietinius gyventojus, kurie gyveno šalia gamyklos, ir galiausiai uždrausti dalį gamyklos vykdomų operacijų. Grįžus namo pareiškėjos sveikatos sutrikimai nesiliovė ir tai veikė jos gyvenimo kokybę, tačiau vietinė valdžia nieko nedarė ir net ignoravo Ispanijos teismo sprendimus. EŽTT konstatavo, kad aplinkos tarša gali veikti individų gerovę ir asmens privatų bei šeimos gyvenimą, net jei tarša ir nesukelia rimtų sveikatos sutrikimų. Bet kokių atveju turi būti atsižvelgiama į teisingą pusiausvyrą tarp visuomenės ir individo interesų. Šioje situacijoje atliekų tvarkymo gamykla buvo pastatyta Lorca mieste, kad išspręstų rimtas miesto taršos problemas, tačiau nebuvo išlaikyta teisinga pusiausvyra tarp miesto ekonominės gerovės ir pareiškėjų privataus ir šeimos gyvenimo, todėl buvo konstatuotas 8 straipsnio pažeidimas.

Panaši išvada buvo padaryta ir byloje *Fadeyeva prieš Rusiją*¹⁵², kuri kilo dėl pavojingos plieno gamyklos veiklos. Siekiant apibrėžti ribas, kuriose gamyklos keliamo tarša gali būti pavojinga, Rusijos valdžia nustatė „sanitarinės apsaugos zoną“. Pareiškėja su šeima gyveno šioje zonoje savivaldybės suteiktame bute. Nors ši zona teoriškai turėjo atskirti gamyklą nuo gyvenamųjų rajonų, praktiškai to nebuvo, nes tūkstančiai žmonių gyveno zonos viduje. Pagal

¹⁵⁰ *Taşkın and Others v. Turkey*, No. 46117/99, Judgement of 10 November 2004. P. 113

¹⁵¹ *López Ostra v. Spain*, No. 16798/90, Judgement of 9 December, 1994

¹⁵² *Fadeyeva v. Russia*, No. 55723/00, Judgement of 9 June, 2005

poveikio aplinkai ataskaitą ši gamykla iš visų gamyklų Rusijoje labiausiai prisidėjo prie oro taršos. Pareiškėja skundėsi, kad plieno gamyklos veikla netoli namų kelia pavojų sveikatai ir gerovei. EŽTT pažymėjo, kad per ilgą laiką įvairių nuodingų elementų koncentracija ore stipriai viršijo saugias normas, nustatytas pagal Rusijos įstatymus. Rusija įstatymais nustatė realiai netinkamą žmonėms gyventi zoną, todėl tarša buvo potencialiai žalinga gyventojų sveikatai ir gerovei. Byloje iš netiesioginių įrodymų ir prielaidų buvo galima daryti išvadą, kad pareiškėjos sveikata pablogėjo dėl ilgalaikio pramoninių išmetamųjų teršalų poveikio. Ir nors tarša nesukėlė jokios kiekybiškai įvertinamos žalos pareiškėjos sveikatai, ji neišvengiamai tapo labiau pažeidžiama įvairių ligų, o tai turėjo neigiamos įtakos jos gyvenimo kokybei. EŽTT pripažino, kad faktinė žala dėl pareiškėjos pablogėjusios sveikatos ir gerovės pasiekė lygį, kurio pakanka 8 straipsnio taikymui.

Kitoje byloje - *Dubetska ir kiti prieš Ukrainą*¹⁵³ - pareiškėjai teigė, kad anglių kasykla ir gamykla, kuri veikė netoliese, sukėlė jiems chroniškas sveikatos problemas ir žalą namams bei gyvenamajai aplinkai. Tyrimai nustatė, kad kasyklos ir gamyklos veikla turėjo neigiamą poveikį aplinkai, įskaitant užterštus gruntinius vandenius, orą ir dirvožemio nusėdimą. Ataskaitose buvo teigiama, kad žmonės, gyvenantys gamyklos ir kasyklos apylinkėse, susidūrė su didesne vėžio, kvėpavimo takų ir inkstų susirgimų rizika. Pareiškėjai daug kartų skundėsi valdžios institucijoms dėl žalos jų sveikatai – jiems išsivystė chroniškos ligos. Be to, metų metus jie neturėjo tinkamo priėjimo prie geriamo vandens, o dirvožemio nusėdimas paveikė jų namus. EŽTT nustatė, kad kasyklos ir gamyklos veikla iš tiesų prisidėjo prie problemų, su kuriomis susidūrė ieškovai, t. y. pablogėjo jų sveikata, užterštas vanduo, oras ir dirvožemio nusėdimas kenkė namams. Kadangi valdžia nesiėmė jokių efektyvių priemonių, pareiškėjai buvo priversti daugiau nei 12 metų gyventi nuolat užterštose zonose. Neigiamas poveikis aplinkai valdžios institucijoms buvo žinomas, tačiau nebuvo rastas sprendimas kaip sumažinti taršos lygį tiek, kad šis nebūtų žalingas žmonėms gyvenantiems arti pramonės objektų. Todėl EŽTT nustatė 8 straipsnio pažeidimą.

Ne mažiau svarbi ir byla *Tatar prieš Rumuniją*.¹⁵⁴ Įmonė gavusi licenciją eksploatuoti aukso kasyklas, aukso gavybos procese naudojo natrio cianidą. Dalis veiklos vyko netoli pareiškėjų namų. 2000 m. įvyko aplinkosauginė avarija - Jungtinių Tautų atlikti tyrimai atskleidė, kad buvo pažeista užtvanka ir į aplinką išsiliejo apie didelis kiekis cianidu užterštų atliekų. Po avarijos pareiškėjai pateikė nemažai skundų dėl rizikos, kurią patyrė jie ir jų šeimos, nes veikloje buvo naudojamas natrio cianidas. Nors Aplinkos ministerija juos informavo, kad įmonės veikla nėra pavojinga visuomenės sveikatai ir, kad tokia pati gavybos technologija yra naudojama ir kitose šalyse, pareiškėjas teigė, kad gavybos procesas buvo pavojingas vietos

¹⁵³ *Dubetska and Others v. Ukraine*, No. 30499/03, Judgement of 10 February, 2011

¹⁵⁴ *Tatar v. Romania*, No. 67021/01, Judgement of 17 March, 2009

gyventojų sveikatai ir kėlė grėsmę aplinkai bei apsunkino jo sūnaus, sergančio astma, sveikatos būklę. EŽTT pastebėjo, kad tarša gali trukdyti asmens privataus ir šeimos gyvenimo gerovei, todėl valstybė turi pareigą užtikrinti savo piliečių apsaugą reglamentuojant, saugant ir kontroliuojant pramoninę veiklą, ypač jei ji yra pavojinga aplinkai ir žmonių sveikatai. EŽTT pažymėjo, kad pareiškėjai neįrodė, kad egzistuoja priežastinis ryšys tarp natrio cianido poveikio ir astmos. Tačiau rimta ir reikšminga rizika pareiškėjų sveikatai ir gerovei reiškė valstybės pareigą įvertinti riziką išduodant veiklos leidimą ir po nelaimingo atsitikimo imtis atitinkamų priemonių. EŽTT pažymėjo, kad preliminarus poveikio vertinimas, atliktas 1993 m. rodė riziką aplinkai ir žmonių sveikatai ir, kad Rumunijos valdžios institucijų nustatyti eksploataavimo reikalavimai buvo nepakankami, kad būtų išvengta rimtos žalos. Todėl EŽTT padarė išvadą, kad Rumunijos valdžios institucijos neįvykdė pozityvios pareigos įvertinti riziką, kylančią dėl bendrovės veiklos ir nesiėmė tinkamų priemonių, kad apsaugotų teisę į privatą gyvenimą ir namus, kaip apibrėžia 8 str., o taip pat apskritai pažeidė teisę mėgautis sveika ir saugia aplinka.

Bylos *Di Sarno ir kiti prieš Italiją*¹⁵⁵ pareiškėjai gyveno arba dirbo Campania regione. Nuo 1994 m. iki 2009 m. Campanios regione buvo paskelbta nepaprastoji padėtis dėl problemų, susijusių su komunalinių atliekų tvarkymu. Atliekos buvo pilamos tiesiog gatvėse. Pareiškėjai kreipėsi į EŽTT teigdami, kad valstybė, nesiimdama būtinų priemonių tam, kad užtikrinti tinkamas atliekų surinkimo paslaugas, padarė didelę žalą regiono aplinkai ir sukėlė pavojų jų sveikatai bei gyvybei. EŽTT konstatavo, kad pareiškėjai dėl „atliekų krizės“ buvo priversti 5 mėnesius gyventi užterštoje atliekomis aplinkoje. EŽTT pastebėjo, kad pareiškėjai nesiskundė jokiais sveikatos sutrikimais, susijusiais su atliekų netvarkymu, o mokslininkų tyrinėjimai, kuriuos pateikė šalys, nustatant ryšį tarp netvarkomų atliekų ir padidėjusios vėžio ar kitų sutrikimų rizikos, buvo prieštaringi. Nors EŽTT pasisakė, kad dėl atliekų kaupimo gatvėse ar laikinojo saugojimo vietose gali padidėti susirgimų rizika, tačiau šiuo atveju pareiškėjų gyvybė ar sveikata nebuvo pavojuje. Visgi EŽTT pažymėjo, kad atliekų tvarkymas, surinkimas ir šalinimas yra pavojinga veikla ir todėl valstybė privalėjo imtis pagrįstų ir tinkamų priemonių, galinčių apsaugoti teisę į saugią ir sveiką aplinką. Todėl konstatuota, kad buvo pažeistas 8 str., kiek tai susiję su pareiškėjų teise į privatą gyvenimą.

EŽTT ne kartą yra nurodęs, kad valstybės valdžia privalo *imtis atitinkamų priemonių*, kad apsaugotų 8 straipsnyje garantuojamas teises. Valdžios institucijos turi užtikrinti, kad tokios priemonės būtų įgyvendinamos *taip, kad užtikrintų saugomas teises*.

Byloje *Hatton prieš Jungtinę Karalystę*¹⁵⁶ pareiškėjai, gyvenę prie Heathrow oro uosto, skundėsi padidėjusiu triukšmo lygiu namuose dėl naktinių skrydžių, kuriuos vykdo oro uostas,

¹⁵⁵ *Di Sarno and Others v. Italy*, No. 30765/08, Judgement of 10 January, 2012

¹⁵⁶ *Hatton and Others v. United Kingdom*, No. 36022/97, Judgement of 8 July, 2003

pakeitus skrydžių reguliavimą. EŽTT pažymėjo, kad valstybė turėjo pozityvią pareigą imtis pagrįstų ir tinkamų priemonių, siekiant užtikrinti pareiškėjų teises pagal 8 straipsnį ir išlaikyti teisingą pusiausvyrą tarp konkuruojančių individo ir visuomenės interesų. Šalies ekonominė gerovė nėra pakankamas argumentas, kad nusvertų kitų asmenų teises. Valstybės privalo kiek įmanoma sumažinti šių teisių apribojimus, bandant atrasti alternatyvius sprendimus. Siekiant surasti geriausią sprendimą, kuris užtikrintų interesų pusiausvyrą, yra būtini išsamūs tyrimai. EŽTT nustatė, kad valstybė nesiėmė būtinų priemonių, siekiant apsaugoti pareiškėjų padėtį. Todėl nuspręsta, kad, įgyvendinant naują skrydžių reguliavimo schemą, valstybei nepavyko užtikrinti teisingos pusiausvyros tarp valstybės ekonominės gerovės ir pareiškėjų teisės į privatų ir šeimos gyvenimą ir buvo pažeistas EŽTK 8 straipsnis.

Byloje *Moreno Gómez prieš Ispaniją*¹⁵⁷ pareiškėjas gyveno bute, netoli kurio miesto valdžia leido atidaryti kavines, barus bei naktinius klubus, dėl kurių vietiniai gyventojai dėl sklindančio triukšmo naktimis patyrė miego sutrikimų. Atsižvelgiant į gyventojų skundus, buvo atliktas tyrimas, kuris parodė, kad triukšmas tikrai viršija leistiną lygį. Miesto valdžia nustatė apribojimą, draudžiantį tam tikras naujas veiklas nustatytoje zonoje, tačiau jau po mėnesio pati išdavė leidimą steigti naktinį klubą pareiškėjo gyvenamajame pastate. Pareiškėjas skundėsi triukšmu iš naktinio klubo ir teigė, kad Ispanijos valdžia savo neveikimu pažeidė jo teisę į privatų gyvenimą. Nors formaliai miesto valdžia priėmė priemones, skirtas užtikrinti pagarbą EŽTK garantuojamai teisei, realiai ji pati tų taisyklių nepaisė išduodama leidimą naktiniam klubui. Todėl EŽTT nustatė, kad valdžios institucijų nesugebėjimas imtis veiksmų ir kovoti su triukšmu, reiškia, kad valstybė neįvykdė savo įsipareigojimo gerbti asmens privatų gyvenimą ir taip pažeidė 8 straipsnį.

Byla *Mileva ir kiti prieš Bulgariją*¹⁵⁸ susijusi su triukšmu sklidusiu iš kompiuterių klubo, įsikūrusio tame pačiame pastate kur gyveno pareiškėjai. Klubas veikė 24 valandas per parą, septynias dienas per savaitę. Klubo klientai, daugiausia paaugliai, dažnai rinkdavosi priešais pastatą, triukšmaudavo, gerdavo alkoholį ir mušdavosi. Pareiškėjai ne vieną kartą dėl to skundėsi policijai ir vietos valdžios institucijoms. Galiausiai buvo uždrausta klubų veikla butuose, tačiau šis sprendimas taip ir nebuvo realiai įgyvendintas, todėl pareiškėjai EŽTT skundėsi vietos valdžios institucijų neveikimu. EŽTT nustatė, kad keliamas triukšmas nebuvo pakankama priežastis 8 straipsnio taikymui, nes nebuvo pateikta jokių įrodymų, patvirtinančių, kad triukšmo lygis buvo virš leidžiamos ribos. Tačiau EŽTT, atsižvelgdamas į faktą, kad klubas veikė visą parą, septynias dienas per savaitę, beveik ketverius metus ir, kad klientai nuolat triukšmavo tiek pastate, tiek už jo ribų, pažymėjo, kad tai turėjo įtakos pareiškėjų privačiam

¹⁵⁷ *Moreno Gómez v. Spain*, No. 4143/02, Judgement of 16 November, 2004

¹⁵⁸ *Mileva and Others v. Bulgaria*, No. 43449/02 and 21475/04, Judgement of 25 November, 2010

gyvenimui. Nepaisant to, kad buvo gauta daugybė skundų ir nustatyta, kad klubas veikė neturėdamas reikiamos licencijos, policijos ir vietos valdžios institucijos nesiėmė veiksmų, siekiant apsaugoti pareiškėjų gerovę. Todėl dėl valstybės neveikimo konstatuotas 8 str. pažeidimas.

Valstybė privalo kontroliuoti ne tik triukšmą, pažeidžiantį teisę miegoti naktimis, kuri yra suprantama kaip esminis teisės į privatų gyvenimą elementas, bet ir pramoninę veiklą taip, kad gamyklų išmetamos kenksmingos medžiagos ir kvapai netrikdytų vietinių gyventojų. Priemonės turi apimti ir pareigą *informuoti visuomenę* apie pavojų aplinkai¹⁵⁹.

Bylos *Guerra ir kiti prieš Italiją*¹⁶⁰ pareiškėjai gyveno Italijos miestelyje netoli chemijos gamyklos, kuri gamino trašas ir buvo vertinama kaip „didelės rizikos“. Ieškovai teigė, kad gamykla į aplinką išleisdavo didelius kiekius degių dujų. Įvykus avarijai gamykloje, daug žmonių buvo išgabenti į ligonines dėl apsinuodijimo. Atlikus tyrimą buvo nustatyta, kad nuodingos medžiagos iš gamyklos dažniausiai keliaudavo į miestelio pusę. Miestelio gyventojai skundėsi valstybės neveikimu – konkrečiai, kad ši neinformavo vietinių gyventojų apie susidariusius rizikos faktorius. EŽTT sprendime pripažino, kad aplinkos tarša gali veikti individų gerovę ir neleisti jiems naudotis namais bei tokiu būdu paveikti asmens privatų ir šeimos gyvenimą. Pareiškėjai laukė informacijos, suteiksiančios galimybę įvertinti riziką su kuria jie susidurtų likę gyventi miestelyje po įvykusios gamykloje avarijos. Atsižvelgiant į bylos aplinkybes EŽTT vienbalsiai pripažino, kad buvo pažeista 8 straipsniu saugoma asmens teisė į privatų ir šeimos gyvenimą, nes valstybė neįvykdė savo pozityvaus įsipareigojimo apsaugoti pareiškėjo teisę, kad jo privatus ir šeimos gyvenimas būtų gerbiamas.

Valstybės neveikimas akcentuojamas ir byloje *Deés prieš Vengriją*¹⁶¹, susijusioje su nepatogumais pareiškėjui (triukšmu, vibracija, tarša ir nemalonių kvapu), kuriuos sukėlė intensyvus eismas jo gatvėje, esančioje šalia greitkelio. Siekiant išvengti rinklių, nustatytų greitkelyje, vairuotojai pasirinkdavo alternatyvų kelią per gatvę, kurioje gyveno pareiškėjas. Pareiškėjas teigė, kad dėl padidėjusio eismo srauto pradėjo trūkinėti jo namo sienos. Vietos teismas, į kurį kreipėsi pareiškėjas, nustatė, kad nėra pakankamai įrodymų, jog sienos trūkinėja dėl padidėjusio eismo, tačiau vis dėlto valdžia ėmėsi priemonių reorganizuoti eismą – įrengė aplinkkelius, sumažino leistiną greitį naktimis ir įteisino draudimą važiuoti sunkiasvoriu transportu. Visgi, remdamasis EŽTK 8 str., pareiškėjas skundėsi, kad dėl triukšmo, taršos ir kvapo, kurį sukelia intensyvus eismas jo gatvėje, namuose tapo beveik neįmanoma gyventi. EŽTT priminė, kad EŽTK 8 str. reiškia ne tik privataus gyvenimo apsaugą fiziniu aspektu, bet taip pat ir apsaugą nuo ramybės trukdžių, pavyzdžiui, triukšmo, išmetamų medžiagų ar kvapų.

¹⁵⁹ *Tătar v. Romania*, No. 67021/01, Judgement of 27 January, 2009. P. 88

¹⁶⁰ *Guerra and Others v. Italy*, No. 14967/89, Judgement of 19 February, 1998

¹⁶¹ *Deés v. Hungary*, No. 2345/06, Judgement of 9 November, 2010

EŽTT pripažino valstybės pastangas imtis atitinkamų priemonių, tačiau nustatė, kad jos buvo nepakankamos ir pareiškėjas buvo veikiamas didelio triukšmo ne vienerius metus. Todėl konstatuota, kad valstybė pažeidė 8 str.

Kai atitinkami valdžios institucijų sprendimai veikia aplinką taip, kad yra *apribojama* teisė į privatų ir šeimos gyvenimą arba būsto neliečiamybę, privaloma laikytis „sąlygų nustatytų 8 straipsnio 2 dalyje“.¹⁶² Tai reiškia, kad sprendimai turi būti daromi *įstatymų nustatyta tvarka* ir siekiant *teisėto tikslo*, pavyzdžiui, ekonominės šalies gerovės arba siekiant apsaugoti kitų asmenų teises. Be to, veiksmai turi būti *proporcingi* siekiamam tikslui, t. y. turi būti išlaikyta teisinga pusiausvyra tarp visuomenės ir individo interesų. Kaip išlaikyti tą pusiausvyrą yra paliekama valstybių diskrecijai.

Byloje *Powell ir Rayner prieš Jungtinę Karalystę*¹⁶³ – pirmojoje byloje, kurioje aplinkosauga buvo susieta su 8 straipsniu, pareiškėjai, kurių namai buvo prie Londono Heathrow oro uosto, teigė, kad jų teisė į privatų gyvenimą ir netgi gyvenimo kokybę, kiek tai susiję su teise mėgautis nuosavais namais, buvo pažeista dėl lėktuvų keliamo triukšmo. EŽTT pabrėžė oro uosto ekonominę svarbą, argumentuodamas, kad tarptautinių oro uostų lokalizavimas gyvenamose miesto vietovėse yra svarbus šalies ekonominei gerovei. EŽTT taip pat pažymėjo, kad buvo imtasi įvairių priemonių sumažinti žmonėms keliamą diskomfortą – lėktuvo triukšmo sertifikavimas, triukšmo izoliavimas, apribojimai naktiniams reaktyvinių lėktuvų skrydžiams, triukšmo stebėseną, pirmenybės teikimas triukšmo nekeliantiems maršrutams, pakilimo takų keitimas, nusileidimo mokesčiai susiję su triukšmu ir pan. Atsižvelgiant į tai, kad buvo siekiama teisėto tikslo ir buvo išlaikyta teisinga pusiausvyra, EŽTT nusprendė, kad nėra jokio rimto pagrindo, kad Jungtinė Karalystė pažeidė EŽTK 8 straipsnį.

Priešingas sprendimas buvo priimtas byloje *López Ostra prieš Ispaniją*¹⁶⁴, kurioje konstatuota, kad gamykla buvo pastatyta su teisėtu tikslu - spręsti rimtas miesto taršos problemas, tačiau nebuvo išlaikyta teisinga pusiausvyra tarp miesto ekonominės gerovės, kaip visuomenės intereso, ir pareiškėjų privataus ir šeimos gyvenimo, kaip individo interesų. Byloje *Băcilă prieš Rumuniją*¹⁶⁵ pareiškėja gyveno name, netoli bendrovės, kuri gamina spalvotuosius metalus. Ji skundėsi, kad tarša, kurią sukėlė gamykla, turėjo stiprų neigiamą poveikį jos sveikatai ir gyvenamajai aplinkai. Ji taip pat skundėsi, kad vietos valdžios institucijos nesugebėjo imtis priemonių, siekiant išspręsti bendrovės sukeltos taršos problemą. Byloje buvo konstatuota, kad valstybė nesugebėjo išlaikyti teisingos pusiausvyros tarp ekonominės naudos gaunamos iš gamyklos ir pareiškėjų teisės į privatų gyvenimą. Pažeidimas buvo konstatuotas ir byloje

¹⁶² *Hatton and Others v. United Kingdom*, No. 36022/97, Judgement of 8 July, 2003

¹⁶³ *Powell and Rayner v. United Kingdom*, No. 9310/81, Judgement of 21 February, 1990

¹⁶⁴ *López Ostra v. Spain*, No. 16798/90, Judgement of 9 December, 1994

¹⁶⁵ *Băcilă v. Romania*, No. 19234/04, Judgement of 30 March, 2010

*Fadeyeva prieš Rusiją*¹⁶⁶, kur plieno gamyklos veikla prisidėjo prie ekonominės sistemos regione gerinimo, tačiau nebuvo išlaikyta teisinga pusiausvyra.

3.1.3. Teisės į šviesią aplinką santykis su teise į nuosavybę

EŽTK 1 protokolo 1 straipsnis nustato: „Kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo turi teisę netrukdomas naudotis savo nuosavybe. Iš nieko negali būti atimta jo nuosavybė, išskyrus tuos atvejus, kai tai yra būtina visuomenės interesams ir tik įstatymo nustatytais sąlygomis bei vadovaujantis bendraisiais tarptautinės teisės principais.“ Sąvoka „nuosavybė“ apima ne tik *fizinę nuosavybę*, bet ir *nuosavybės teises bei pagrįstus ir teisėtus lūkesčius* naudotis nuosavybės teisėmis.

EŽTT pastebėjo, kad veikla, kenkianti aplinkai, tam tikrais atvejais daro neigiamą poveikį ir nuosavybei, pvz., *turto vertė sumažėja* taip, kad tampa neįmanoma jo parduoti, todėl atsiranda savotiškas teisės į nuosavybę apribojimas. Šiuo pagrindu buvo remtasi ir byloje *Flamenbaum ir kiti prieš Prancūziją*¹⁶⁷. Pareiškėjai buvo namų, kurie stovėjo netoli Deauville oro uosto pagrindinio pakilimo tako, savininkai. 1990 m. atlikus tyrimus, buvo pratęstas pakilimo takas. Tyrimai rodė, kad tako pratęsimas bus naudingas oro uosto veiklai ir pagerins vietos ir regiono ekonomiką. Pareiškėjai skundėsi padidėjusiu triukšmu ir remdamasi EŽTK 1 protokolo 1 straipsniu, teigė, kad sumažėjo jų nuosavybės rinkos vertė. Visgi, ieškovai neįrodė, ar ir koku mastu Deauville oro uosto pagrindinio kilimo tako pratęsimas turėjo įtakos jų turto vertei ir, kad buvo pažeista jų teisė netrukdomai naudotis savo nuosavybe, todėl EŽTT padarė išvadą, kad EŽTK 1 Protokolo 1 straipsnis nebuvo pažeistas.

Vis dėlto, autorės nuomone, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad teisė į nuosavybę nėra absoliuti, todėl valstybės institucijos gali šią teisę apriboti su sąlyga, kad tokie apribojimai yra *teisėti, suderinami su visuomenės interesais ir proporcingi*.

Pavyzdžiui, byloje *Fredin prieš Švediją*¹⁶⁸ pareiškėja skundėsi, kad valstybė, uždraudama eksploatuoti žvyro karjerą, esantį jos žemėje, pažeidė jos teisę į nuosavybę. EŽTT pažymėjo, kad valdžios institucijos veikė laikantis įstatymų nuostatų, t. y. teisėtai ir siekdamos apsaugoti aplinką. Kadangi institucijos pagal Švedijos įstatymus buvo įpareigosios kas 10 metų nustatyti ar galima pratęsti leidimus, tai pareiškėjai negalėjo turėti jokių teisėtų ir pagrįstų lūkesčių, kad jie galės eksploatuoti karjerą neribotą laiką. Todėl EŽTT nustatė, kad toks valstybės apribojimas buvo proporcingas siekiamam tikslui ir EŽTK 1 Protokolo 1 straipsnis nebuvo pažeistas.

¹⁶⁶ *Fadeyeva v. Russia*, No. 55723/00, Judgement of 9 June, 2005

¹⁶⁷ *Flamenbaum and others v. France*, No. 3675/04 and 23264/04, Judgement of 13 December, 2012

¹⁶⁸ *Fredin v. Sweden*, No. 12033/86, judgement of 18 February, 1991

Byla *Hamer prieš Belgiją*¹⁶⁹ kilo dėl namo, pastatyto be leidimo miško vietovėje, kurioje statyti namus yra draudžiama. Bylai pasiekus vietos teismą, buvo nurodyta atkurti buvusią padėtį ir nugriauti namą. Pareiškėjas, namo paveldėtojas, skundėsi dėl jo nuosavybės teisės pažeidimo. Tuo tarpu valstybė nurodė, kad namo nugriovimo nutartimi buvo siekiama teisėto tikslo - apsaugoti aplinką. EŽTT pažymėjo, kad namo nugriovimas neabejotinai buvo kišimasis į pareiškėjo nuosavybę, tačiau tuo buvo siekiama kontroliuoti nuosavybės naudojimą, atsižvelgiant į bendrą interesą ir draudimą miško zonose statyti namus. Todėl svarbu išsiaiškinti, ar buvo išlaikyta teisinga pusiausvyra tarp bendrojo intereso ir asmens pagrindinių teisių apsaugos, t. y. turi būti pagrįstas proporcingumas tarp naudojamų priemonių ir siekiamo tikslo. EŽTT pakartojo, kad nė vienas iš EŽTK straipsnių nėra specialiai sukurtas, siekiant užtikrinti aplinkos apsaugą, tačiau šiandieninėje visuomenėje aplinkos apsauga tampa vis aktualesnė. Aplinka bei jos apsauga kelia pastovų ir ilgalaikį visuomenės ir valdžios institucijų susidomėjimą. Ekonominėms aplinkybėms ir net tam tikroms pagrindinėms teisėms, tokioms kaip nuosavybė, neturėtų būti suteiktas prioritetas prieš aplinkos apsaugą, ypač kai yra valstybės priimti teisės aktai šioje srityje. Todėl valdžios institucijos turi prisiimti atsakomybę ir užtikrinti, kad šios nuostatos, skirtos apsaugoti aplinką, būtų veiksmingos. Taigi, nuosavybės teisių apribojimai gali būti leidžiami su sąlyga, kad išlaikyta teisinga pusiausvyra tarp individualių ir visuomenės interesų. EŽTT nekilo abejonių, kad ginčijama priemone buvo siekiama teisėto tikslo - miško apsaugos, ir nustatė, kad tai buvo vienintelė galima priemonė jį atkurti. Todėl priemonė buvo proporcinga siekiamam tikslui ir 1 protokolo 1 str. nebuvo pažeistas. Tačiau kitoje byloje, susijusioje su miškų atkūrimu, *Papastavrou ir kiti prieš Graikiją*¹⁷⁰ priimtas priešingas sprendimas, kad buvo pažeista pareiškėjų teisė į nuosavybę, nes valstybė, nusprendusi atsodinti miškus vietovėje, kuri priklausė pareiškėjams, ir nesudariusi realių galimybių į kompensacijas, neišlaikė teisingos pusiausvyros tarp visuomenės ir individo interesų.

Siekiant apsaugoti asmens teisę į nuosavybę, valstybė privalo užtikrinti tam tikrus aplinkos apsaugos standartus. Tai reiškia ne tik susilaikymą neteisėtų veiksmų, bet ir *pareigą imtis pozityvių priemonių*, ypač kai asmuo gali to *pagrįstai tikėtis* iš valdžios institucijų. Pavyzdžiui, byloje *Fotopoulou prieš Graikiją*¹⁷¹ pareiškėja buvo namo, esančio Graikijos saloje, savininkė. Ši salos dalis buvo pripažinta „tradiciniu kaimu“ (angl. „*traditional village*“) ir buvo nustatytos specialios sąlygos ir statybos apribojimai, siekiant išsaugoti tokį vietovės pobūdį. Netrukus ieškovės kaimynai be leidimo pradėjo sienos statybos darbus. Pastatyta 2,5 metrų aukščio siena, kuri ieškovei užstojo vaizdą į jūrą. Sureagavus į pareiškėjos skundus, buvo priimtas sprendimas sieną nugriauti, tačiau realiai sprendimas, nors ir galutinis, taip ir nebuvo

¹⁶⁹ *Hamer v. Belgium*, No. 21861/03, Judgement of 27 November, 2007

¹⁷⁰ *Papastavrou and Others v. Greece*, No. 46372/99, judgement of 10 April 2003

¹⁷¹ *Fotopoulou v. Greece*, No. 66725/01, Judgement of 18 November, 2004

įgyvendintas. Pareiškėja skundėsi, kad buvo pažeista jos teisė netrukdomai naudotis nuosavybe. EŽTT, atsižvelgdamas į tai, kad nors vietos institucijos buvo įpareigosios nugriauti sieną, bet net nebandė to daryti, vienbalsiai konstatavo 1 Protokolo 1 straipsnio pažeidimą.

Valstybių neveikimas buvo konstatuotas ir jau minėtose bylose, susijusiose su teise į gyvybę. Pavyzdžiui, byloje *Öneryıldız prieš Turkiją*¹⁷² buvo nustatytas ryšys tarp valstybių neveikimo ir pareiškėjo būsto netekimo bei pažymėta, kad valdžios institucijos privalo daryti viską, ką gali, siekiant apsaugoti teisę į privačią nuosavybę. Kadangi egzistavo prevencinės priemonės, kurių siekiant sumažinti riziką galėjo imtis valdžios institucijos, EŽTT padarė išvadą, kad institucijų nesugebėjimas imtis būtinų priemonių, sukėlė 1 Protokolo 1 straipsnio pažeidimą. O byloje *Budayeva ir kiti prieš Rusiją*¹⁷³ EŽTT atskleidė pozityvių įsipareigojimų pagal 2 straipsnį ir 1 Protokolo 1 straipsnį skirtumą - pagal 2 straipsnį valstybės yra įpareigosios daryti viską, kas yra įmanoma, kad apsaugotų garantuojamą teisę į gyvybę, tuo tarpu teisė į nuosavybę nėra absoliuti, todėl valstybės turi platesnę diskreciją nuspręsti kokių priemonių imtis jai apsaugoti, „atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes“.

3.1.4. Kitos EŽTK įtvirtintos žmogaus teisės aplinkos apsaugos kontekste

EŽTT savo praktikoje nagrinėjo nemažai bylų, kuriose aplinkos apsaugos kontekste yra nesilaikoma pozityvių įsipareigojimų ir taip pažeidžiami kiti EŽTK straipsniai bei juose garantuojamos žmogaus teisės, pavyzdžiui, teisė gauti ir skleisti informaciją (10 str.)¹⁷⁴, teisė į teisingą teismą (6 str.)¹⁷⁵, teisė į efektyvią teisinę gynybą (13 str.)¹⁷⁶, teisė į laisvę ir neliečiamybę (5 str.)¹⁷⁷ bei kankinimų draudimas (3 str.)¹⁷⁸.

EŽTK 10 straipsnis nustato: „Kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus. Tai teisė laisvai laikytis savo nuomonės, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas(...)“. Žodžio laisvė yra labai svarbi demokratinėse valstybėse, nes ji suteikia teisę diskutuoti ir keistis idėjomis. Todėl teisės gauti ir skleisti informaciją, apimant ir aplinkosaugos klausimus, apribojimai turi būti daromi griežtai pagal įstatymus ir turėti teisėtą tikslą, o taip pat būti proporcingi ir išlaikyti teisingą pusiausvyrą tarp interesų. Visgi, reikia pabrėžti, kad teisė gauti informaciją pagal 10 str. nenustato valstybei pareigos rinkti ir skleisti informaciją, susijusią su

¹⁷² *Öneryıldız v. Turkey*, No. 48939/99, Judgement of 30 November, 2004

¹⁷³ *Budayeva and Others v. Russia*, No. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02, Judgement of 20 March, 2008

¹⁷⁴ *Steel and Morris v. the United Kingdom*, No. 68416/01, Judgement of 15 February, 2005

¹⁷⁵ *Zander v. Sweden*, No. 14282/88, Judgement of 25 November, 1993

¹⁷⁶ *Hatton and Others v. United Kingdom*, No. 36022/97, Judgement of 8 July, 2003

¹⁷⁷ *Mangouras v. Spain*, No. 12050/04, Judgement of 28 September, 2010

¹⁷⁸ *Elefteriadis v. Romania*, No. 38427/05, Judgement of 25 January 2011

aplinkos apsauga savo iniciatyva. Byloje *Guerra ir kiti prieš Italiją*¹⁷⁹ EŽTT pasisakė, kad laisvė gauti informaciją pagal 10 straipsnį draudžia valstybei apriboti galimybę gauti informaciją, kurią kiti asmenys nori ar gali norėti jai pateikti. Tačiau ši 10 straipsnyje numatyta laisvė negali būti aiškinama kaip įpareigojanti valstybę rinkti ir skleisti informaciją *savo iniciatyva*, nes toks įpareigojimas „sukeltų sunkumų, nustatant kam, kaip ir kokia informacija turėtų būti teikiama“¹⁸⁰. Visgi EŽTK 2 ir 8 straipsniai, tam tikrais atvejais gali nustatyti valstybėms pareigą užtikrinti teisę susipažinti su informacija, susijusia su aplinkosaugos klausimais.¹⁸¹ EŽTT pažymėjo, kad remiantis 2 straipsniu valstybės privalo *tinkamai informuoti* visuomenę apie bet kokią gyvybei pavojingą situaciją, įskaitant stichines nelaimes. Todėl byloje *Guerra ir kiti prieš Italiją*, vietoj 10 straipsnio buvo pritaikytas 8 str. ir konstatuota, kad jis buvo pažeistas, nes gyventojams nebuvo suteikta informacija, kuria remiantis pareiškėjai būtų galėję įvertinti riziką, kylančią gyvenant šalia gamyklos.

EŽTK 6 straipsnis numato, kad „nustatant kiekvieno asmens pilietines teises ir pareigas ar jam pareikštą baudžiamąjį kaltinimą, jis turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo (...)“. Nors EŽTK tekste nėra tiesiogiai įtvirtinta teisė kreiptis į teismą, iš EŽTT jurisprudencijos matyti, kad ši teisė yra neatsiejama teisingo bylos nagrinėjimo garantija. Ji apima ir teisę, kad teismo sprendimas būtų peržiūrėtas (apeliacija).¹⁸² Su šios teisės pažeidimu buvo susijusi byla *Zander prieš Švediją*¹⁸³. Sąvartyne, kuris ribojosi su pareiškėjų nuosavybe, buvo paliktos atliekos turinčios cianido. Geriamojo vandens tyrimai iš netoliese esančių šulinių parodė, kad jie yra užteršti cianidu. Todėl šio vandens naudojimas buvo uždraustas, o pareiškėjui ir kitiems žemės savininkams, kurie buvo priklausomi nuo šulinių vandens, buvo pradėtas teikti savivaldybės geriamasis vanduo. Tačiau po kelių metų įstatymiškai leistinas cianido kiekis vandenyje buvo padidintas ir savivaldybė pareiškėjui tiekti vandenį nustojo. Savivaldybė išdavė leidimą tvarkyti atliekas sąvartyne bendrovei, kuri po metų paprašė pratęsti leidimą. Pareiškėjai kreipėsi į valdžios institucijas prašydami, kad šie nepratęstų leidimo tol, kol dėl galimo šulinių užteršimo bendrovė neįsipareigos nemokamai tiekti jiems geriamąjį vandenį. Jų prašymas buvo atmestas, o leidimas bendrovei pratęstas. EŽTT nustatė, kad toks pareiškėjų prašymas buvo tiesiogiai susijęs su jų galimybe gauti geriamąjį vandenį iš nuosavų šulinių, o ji yra susijusi su pareiškėjų teise į nuosavybę. Visgi, atsižvelgiant į faktines bylos aplinkybes buvo nustatyta, kad pareiškėjui nebuvo sudarytos galimybės, kad atitinkamas teismo sprendimas būtų peržiūrėtas, todėl EŽTT nusprendė, kad buvo pažeistas EŽTK 6 straipsnis. Kalbant apie 6 str. taikymą,

¹⁷⁹ *Guerra and Others v. Italy*, No. 14967/89, Judgement of 19 February, 1998

¹⁸⁰ *Ibid.*, P. 51

¹⁸¹ *Öneryıldız v. Turkey*, No. 48939/99, Judgement of 30 November, 2004

¹⁸² *Taskin and Others v. Turkey*, Judgement of 10 November, 2004

¹⁸³ *Zander v. Sweden*, No. 14282/88, Judgement of 25 November, 1993

autorės nuomone, reikia atkreipti dėmesį, kad teisė kreiptis į teismą garantuojama tik tada, kai yra tiesioginis ryšys tarp aplinkosauginės problemos ir tam tikros civilinės teisės. Aplinkos apsaugos asociacijos turi teisę kreiptis į teismą, siekiant apginti savo narių ekonominius interesus (pvz., asmeninį turtą ar gyvenimo būdą), tačiau ši teisė gali būti nesuteikiama jei jie gina viešąjį interesą.¹⁸⁴

EŽTK 13 straipsnis nustato, kad „kiekvienas, kurio teisės ir laisvės, pripažintos šioje Konvencijoje, buvo pažeistos, turi teisę pasinaudoti efektyvia teisine gynyba valstybiniuose organuose, nesvarbu, ar tai padarė einantys oficialias pareigas asmenys.“ Šio straipsnio tikslas yra užtikrinti, kad asmenys, esant teisių pažeidimams, gautų tinkamą pagalbą nacionaliniu lygiu, ir kad būtų išvengta bylų EŽTT.¹⁸⁵ Valstybėms palikta savotiška diskrecija, kaip jie užtikrins teisių gynybą, tačiau pasirinktas būdas turi būti veiksmingas. Aplinkos apsaugos kontekste pareiškėjai dažniausiai įgyvendina teisę į gynybą, kai būna pažeista jų teisė į gyvybę (2 straipsnis), teisė į pagarbą asmens privačiam ir šeimos gyvenimui (8 straipsnis) ar teisė į nuosavybę (1 Protokolo 1 straipsnis). Pavyzdžiui, 13 straipsnio pažeidimas buvo konstatuotas byloje *Hatton prieš Jungtinę karalystę*¹⁸⁶, nes vietos teismai buvo kompetentingi tik nuspręsti ar valdžios institucijos elgėsi neracionaliai, neteisėtai arba akivaizdžiai nepagrįstai, tačiau nenagrinėjo ar teisės apribojimas buvo teisėtas. Byloje *Öneryıldız prieš Turkiją*¹⁸⁷ 13 straipsnio pažeidimas konstatuotas, nes vietos teismui prireikė beveik metų, kad priimti sprendimą byloje, be to, priteistas žalos atlyginimas faktiškai taip ir nebuvo išmokėtas ieškovui.

EŽTK 5 straipsnis įtvirtina, kad „kiekvienas žmogus turi teisę į laisvę ir asmens neliečiamybę. Niekam negali būti atimta laisvė kitaip, kaip šiais atvejais ir pagal įstatymo nustatytą tvarką“. Šios teisės taikymas aplinkosaugos kontekste buvo nagrinėtas byloje *Mangouras prieš Ispaniją*¹⁸⁸. Pareiškėjas buvo laivo, iš kurio Ispanijos pakrantėje išsiliejo ir pasklido į Atlanto vandenyną 70000 tonų naftos, kapitonas. Naftos išsiliejimas sukėlė ekologinę katastrofą, kurios poveikis jūros florai ir faunai truko kelis mėnesius. Buvo pradėtas baudžiamasis tyrimas ir pareiškėjas buvo suimtas su galimybe paleisti už 3 milijonų eurų užstatą. Sumokėjus užstatą, jis buvo paleistas, bet jam uždrausta išvykti iš šalies kol vyksta tyrimas. Pareiškėjas teigė, kad užstato suma buvo per didelė ir nustatyta neatsižvelgiant į jo asmenines galimybes. EŽTT nustatė, kad, aiškinant 5 straipsnio reikalavimus, turi būti atsižvelgta į naujas realijas – t. y. į augantį ir teisėtą rūpestį dėl nusikaltimų aplinkai tiek Europoje, tiek tarptautiniu mastu ir tendenciją naudoti baudžiamąją teisę tam, kad būtų vykdomi aplinkosaugos įsipareigojimai. Atsižvelgiant į išskirtinį bylos pobūdį ir į didelę žalą aplinkai, kurią sukėlė jūros

¹⁸⁴ *Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain*, Judgement of 27 April 2004

¹⁸⁵ *Taskin and Others v. Turkey*, Judgement of 10 November, 2004. P. 119

¹⁸⁶ *Hatton and Others v. United Kingdom*, No. 36022/97, Judgement of 8 July, 2003

¹⁸⁷ *Öneryıldız v. Turkey*, No. 48939/99, Judgement of 30 November, 2004

¹⁸⁸ *Mangouras v. Spain*, No. 12050/04, Judgement of 28 September, 2010

tarša, konstatuota, kad atsižvelgiant į atsakomybės lygį ir siekiant užtikrinti, kad atsakingi asmenys negalėtų išvengti teisingumo, teisminės institucijos nustatė tinkamą užstato dydį. EŽTT nustatė, kad 5 str. pažeidimo nebuvo.

EŽTK 3 straipsnis įtvirtina kankinimų draudimą - „Niekas negali būti kankinamas, su niekuo neturi būti žiauriai, nežmonišškai ar žeminant jo orumą elgiamasi, ar jis baudžiamas.“ Daugiausiai bylų susijusių su šiuo straipsniu aplinkos apsaugos kontekste buvo dėl pasyvaus rūkymo problemų. Byloje *Florea prieš Rumuniją*¹⁸⁹ pareiškėjas, kalėjęs Rumunijos kalėjime, sirgo lėtiniu hepatitu ir arterine hipertenzija. Kalėjime jis 8 mėnesius turėjo dalytis bendra kamera su maždaug su 110 - 120 kitų kalinių. Pareiškėjo teigimu 90% šių kalinių rūkė. Jis taip pat buvo apsuptas rūkančiųjų ir kalėjimo ligoninėje, kurioje jis gulėjo 3 kartus dėl suprastėjusios sveikatos. Rumunijos valdžios institucijos pripažino, kad dėl kalėjimų perpildymo kaliniams kartais tekdavo dalintis viena lova ir, kad buvo neįmanoma atskirti rūkančių ir nerūkančių kalinių dėl vietos trūkumo. Remdamasis 3 straipsniu, pareiškėjas skundėsi ypač perpildytais kameromis, prastomis higienos sąlygomis, įskaitant tai, kad jis buvo laikomas kartu su rūkančiais kaliniais. Byloje EŽTT pažymėjo, kad valstybė turi užtikrinti, kad visi kaliniai būtų laikomi sąlygomis, kurios nežeimintų žmogaus orumo, nekeltų kančių, kurių intensyvumas viršytų neišvengiamą lygį būdingą kalinant sulaikytuosius, bei kad nebūtų kenkiama jų sveikatai. Nustatyta, kad pareiškėjas praleido maždaug 3 metus, gyvendamas labai ankštoje asmeninėje erdvėje, kuri neatitinka Europos standartų - jis buvo izoliuotas patalpoje naudojamoje miegoti ir valgyti apgailėtinomis higienos sąlygomis. Pasyvaus rūkymo klausimu EŽTT pažymėjo, kad nėra susitarimo tarp Europos Tarybos valstybių narių dėl apsaugos nuo pasyvaus rūkymo kalėjimuose. Tačiau 2002 m. buvo priimtas įstatymas, draudžiantis rūkyti ligoninėse ir Rumunijos teismai dažniausiai laikydavosi nuomonės, kad rūkantieji ir nerūkantieji turėtų būti laikomi atskirai. Taigi, dėl kalinimo sąlygų, kuriomis buvo laikomas pareiškėjas, buvo pažeistas 3 straipsnis. Panašus sprendimas buvo priimtas ir byloje *Elefteriadis prieš Rumuniją*¹⁹⁰. Pareiškėjas 6 metus gyveno kameroje su kaliniais, kurie rūkė. 1999 m. perkėlus jį į vienutę jam buvo diagnozuota plaučių fibrozė. Po 6 metų jis vėl buvo perkeltas į kamerą kartu su rūkančiaisiais, tačiau po 9 mėnesių, atsižvelgus į prašymus, buvo nuo jų atskirtas. Pablogėjus sveikatai, pareiškėjas kreipėsi į vietos teismą, nurodydamas, kad jo ligas sukėlė pasyvus rūkymas, tačiau teismas atsižvelgė į valstybės argumentus, kad kalėjimuose trūko vietos ir nebuvo galimybių atskirti rūkančius nuo nerūkančių, be to, pareiškėjas neįrodė, kad būtent tokios sąlygos sukėlė jam sveikatos sutrikimus. EŽTT byloje nusprendė priešingai – pareiškėjas neprivalėjo įrodyti ryšio tarp gyvenimo sąlygų ir sveikatos sutrikimų. Kadangi pareiškėjas sirgo,

¹⁸⁹ *Florea v. Romania*, No. 37186/03, Judgement of 14 September, 2010

¹⁹⁰ *Elefteriadis v. Romania*, No. 38427/05, Judgement of 25 January 2011

valstybė buvo įpareigota sudaryti jam normalias sąlygas nekenkiančias sveikatai, todėl buvo pažeistas 3 straipsnis. Priešingas sprendimas buvo priimtas byloje *Aparicio Benito prieš Ispaniją*¹⁹¹, nes pareiškėjas turėjo galimybę naudotis individualia kamera, kad išvengtų pasyvaus rūkymo.

Apibendrinant išanalizuotą EŽTT jurisprudenciją, matyti, kad, atsižvelgdamas į socialinę dabartį, EŽTT plačiai išaiškino EŽTK garantuojamas žmogaus teises, kaip apimančias aplinkos apsaugą. Žinoma, tai sukelia ir atitinkamas pozityvias pareigas valstybėms imtis aktyvių veiksmų, susijusių su aplinkos apsauga, siekiant nepažeisti EŽTK įtvirtintų teisių. Visgi autorės nuomone, reikia pabrėžti, kad konkrečių žmogaus teisių pažeidimų konstatavimui EŽTT nustato daug sąlygų – priežastinis ryšys tarp veiklos ir padarytos žalos (tiesioginis poveikis), žalos lygis, valstybės galimybė numatyti riziką, asmens pagrįstų lūkesčių buvimas, teisingos pusiausvyros tarp asmens ir bendrųjų visuomenės interesų neišlaikymas ir pan.

3. 2. Teisė į sveiką ir švarią aplinką Lietuvos Respublikos teismų praktikoje

Lietuvoje oro užterštumą daugiausiai lemia teršalai, patenkantys į orą iš stacionarių (pramonės įmonės, energetikos objektai) ir mobilių taršos šaltinių (motorinės transporto priemonės ir kiti judantys mechanizmai, naudojančys degalus, pvz., automobiliai, traktoriai, traukiniai ir pan.) bei nepalankios meteorologinės sąlygos, kurios silpnina atmosferos galimybę išsklaidyti teršalus.¹⁹² Tarša iš autotransporto sudaro apie 70% visų bendro teršalų kiekio.¹⁹³ Atmosferos užterštumo lygį virš Lietuvos lemia ne tik šių teršalų emisijos iš vietinių taršos šaltinių, bet ir kartu su oro masių judėjimu susijusios teršalų pernašos iš Vakarų Europos ir Skandinavijos.¹⁹⁴ Todėl nenuostabu, kad Lietuvoje oro kokybės apsauga yra laikoma viena iš prioritetinių aplinkos apsaugos sričių. Visgi, kaip jau buvo minėta, Lietuvos Respublikos Konstitucija, skirtingai nuo kitų valstybių konstitucijų, tiesiogiai nenumato teisės į švarią aplinką kaip konstitucinės teisės bei pamatinės valstybės vertybės. Todėl svarbu išanalizuoti ar Lietuvos teismai gina tokią teisę ir kuo remiantis tai daro.

¹⁹¹ *Aparicio Benito v. Spain*, No. 36150/03, Judgement of 13 November, 2006

¹⁹² Aplinkos ministerijos informacija apie aplinkos būklę Lietuvoje 2001 m. http://www.am.lt/LSP/list_ketvirtine_info.php3 (prisijungimo laikas 2013-02-19)

¹⁹³ Vilniaus miesto savivaldybės aplinkos apsaugos interneto svetainė <http://www.aplinka.vilnius.lt/> (prisijungimo laikas 2013-02-19)

¹⁹⁴ LR aplinkos ministerija. Aplinkos būklė 2008. Tik faktai http://www.am.lt/LSP/files/Bukle%20naujas-1_1-34.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-19)

Saviraiškos laisvės ir dalykinės reputacijos konfliktas teisės į švarią aplinką kontekste buvo sprendžiamas byloje *UAB „NEO GROUP“ prieš S. G*¹⁹⁵. Ginčas kilo, kai savivaldybėje vykusiame UAB „NEO GROUP“ PET atliekų saugojimo ir tvarkymo pastato poveikio aplinkai vertinimo ataskaitos viešajame susirinkime, atsakovas paskelbė ieškovo nuomone tikrovės neatitinkančius ir dalykinę reputaciją žeminančius teiginius - „Visa mano šeima susirgo nuo Jūsų gamyklos trijų dienų cheminės atakos“ bei „Čia yra žmonių „tručijimas“.

Nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) pasisakė, kad „jeigu asmens saviraiškos laisvės įgyvendinimas susijęs su kitų saugotinų ir visuomenei svarbių vertybių, tokių kaip teisė į sveiką ir saugią aplinką, asmens sveikatą, gynimu, asmens saviraiškos laisvės ribos turi būti kuo platesnės. Asmens teisė į sveikatos apsaugą ir saugią aplinką tiesiogiai garantuota Lietuvos Respublikos Konstitucijos 53 straipsnio normose (...)“. LAT rėmėsi ir EŽTK aiškinimu, teigdamas, kad nors teisė į sveiką, švarią, saugią aplinką nėra tiesiogiai įtvirtinta EŽTK tekste, tačiau ji atsiranda įvairių EŽTK straipsnių kontekste. „EŽTT savo jurisprudencijoje (...) yra pabrėžęs, jog egzistuoja stiprus viešasis interesas dėl to, kad visuomenės atstovai (...) turėtų galimybę efektyviai prisidėti prie viešosios diskusijos, skleisdami informaciją ir idėjas bendrojo viešojo intereso klausimais, tokiais, kaip (...) aplinka (...)“. Todėl LAT konstatavo, kad UAB „NEO GROUP“ teisė į dalykinę reputaciją buvo apribota proporcingai atsakovo siekiamo tikslo - ginti savo ir šeimos narių teisę į sveiką ir saugią aplinką - požiūriu.

Kita byla *O. B. prieš Valstybinę teritorijų planavimo ir statybos inspekciją prie Aplinkos ministerijos*¹⁹⁶ kilo dėl nuosavybės teisių apribojimo siekiant apsaugoti aplinką. Pareiškėja skundė įsakymą, kuriuo ji buvo įpareigota nugriauti poilsio namelį, tualetą su įrankių sandėliuku, lieptą ir laiptus, esančius jos žemės sklype, kuris patenka į miško žemės zoną, kurioje pagal LR įstatymus tokių statinių statyba yra draudžiama. Pareiškėja, remdamasi EŽTT nagrinėta *Hamer prieš Belgiją*¹⁹⁷ byla, skundėsi, kad tokie valdžios institucijų draudimai vykdyti statybos darbus yra neproporcingi siekiamam konstituciskai pagrįstam tikslui, nes eliminuoja bet kokią galimybę naudotis nuosavybės teise priklausančia žeme.

Nutartyje LAT rėmėsi LR Konstitucinio Teismo išaiškinimu, kad žemė ir miškai yra ypatingi nuosavybės teisės objektai, nes jų tinkamas naudojimas ir apsauga yra žmogaus egzistavimo, žmogaus ir visuomenės išlikimo bei raidos sąlyga, tautos gerovės pagrindas. „Pagal Konstituciją natūrali gamtinė aplinka, gyvūnija ir augalija, atskiri gamtos objektai, taip pat ypač vertingos vietovės yra visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės“. Taigi LAT pabrėžė ne viename tarptautiniame dokumente akcentuotą glaudų ryšį tarp aplinkos apsaugos ir žmogaus

¹⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-441/2010

¹⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-20/2012

¹⁹⁷ *Hamer v. Belgium*, No. 21861/03, Judgement of 27 November, 2007

gerovės. Visgi pažymėta, kad nuosavybės teisė nėra absoliuti ir ji gali būti apribojama dėl „visuomenei būtino ir konstituciškai pagrįsto poreikio“. Ribojant nuosavybės teises turi būti paisoma proporcingumo principo. „Proporcingumo principas reiškia, kad įstatymų leidėjo ir kitų valstybės institucijų veiksmai ir taikomos priemonės (ribojimų, draudimų įvedimas) turi būti proporcingi siekiamiems tikslams ir interesų pusiausvyrai užtikrinti.“ Čia LAT primena EŽTT nuomonę, kad teisinga pusiausvyra tarp bendruomenės ir individo interesų išlaikoma tada, kai santykis tarp pasirinktų priemonių ir siekiamo tikslo yra proporcingas. Šioje byloje konstatuota, kad miško žemės naudojimo apribojimai buvo pagrįsti būtinybe užtikrinti natūralią gamtinę aplinką ir jos kokybę. Teismas pastebėjo, ieškovės skunde nurodytoje byloje *Hamer prieš Belgiją*, buvo pažymėta, kad „ekonomikos (finansiniai) imperatyvai ir netgi kai kurios prigimtinės teisės, tokios kaip teisė į nuosavybę, neturėtų nusverti aplinkos apsaugos imperatyvų ir būtinybės užtikrinti viešojo intereso apsaugą“.

Dar viena LAT nagrinėta byla *UAB „Tranzit kontakt“ prieš V. B., J. B., A. D., M. D., V. D., A. G., V. K., I. M., A. R., D. S., J. S., I. Š., S. V.*¹⁹⁸ buvo susijusi su triukšmu, galinčiu daryti įtaką asmens teisei į ramią aplinką. Ginčas kilo kai ieškovas, kavinės - parduotuvės patalpų, esančių daugiabučiame name, savininkas, norėdamas gauti leidimą prekiauti alkoholiniais gėrimais, negavo tokio sutikimo iš šio namo butų gyventojų. Gyventojai savo atsisakymą grindė EŽTK 8 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teise į ramią gyvenamąją aplinką. Atsakovai rėmėsi EŽTT jurisprudencija, konstatuodami, kad būstas bendriausia prasme yra suvokiamas kaip „tam tikra vieta, fiziškai apibrėžtas plotas, kuriame vyksta privatus ir šeimos gyvenimas; turi būti gerbiama ne tik individo teisė į atitinkamai fiziškai apibrėžtą plotą, bet ir ramų naudojimąsi šiuo plotu; teisės į būsto neliečiamybę pažeidimai yra susiję ne vien su konkrečia fizine neteisėta veika, bet taip pat apima ir pažeidimus, kurie nėra konkrečiai ir fiziškai išreikšti, pvz., triukšmas, tarša, kvapai ir kitokie veiksniai“.

Tiek pirmos instancijos teismas, tiek LAT sprendžiant ginčą nagrinėjo LR Konstitucijos 46 straipsnyje garantuojamos asmens ūkinės laisvės ir LR Konstitucijos 22 straipsnyje bei EŽTK 8 straipsnyje įtvirtintos teisės į privataus gyvenimo gerbimą pusiausvyros bei šių teisių apribojimų teisėtumo klausimus. LAT sutiko su atsakovų argumentais, bet kartu pabrėžė, kad pagal EŽTK 8 straipsnio 2 dalį teisė gali būti ribojama, jeigu galimybė apriboti šią teisę yra nustatyta įstatymo, apribojimu siekiama teisėto tikslo ir tai būtina demokratinėje visuomenėje. „EŽTT pažymi tai, kad tiek sprendžiant dėl EŽTK 8 straipsnio 1 dalies, tiek 2 dalies nuostatų taikymo, abiem atvejais reikia nustatyti teisingą konkuruojančių individualių ir visuomenės interesų pusiausvyrą. Akcentuota ir tai, kad pažeidimas turi „tiesiogiai paveikti pareiškėjo

¹⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-33/2009

namus, šeimą ar privatą gyvenimą ir neigiamas poveikis turi pasiekti tam tikrą minimalų sunkumo lygį“, kuris yra vertinamas atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes, tokias kaip „trukdžio intensyvumas, trukmė, jo fizinis ar psichinis poveikis“. LAT konstatavo, kad nagrinėjamu atveju yra nurodytos atsakovų teisės ribojimo sąlygos - teisės apribojimas yra leidžiamas įstatymo, juo yra siekiama teisėto tikslo ir jis yra būtinas demokratinėje visuomenėje, be to, prekyba alkoholiniais gėrimais patalpose, kurios buvo visiškai izoliuotos nuo gyvenamųjų patalpų, neapribotų atsakovų teisės į ramią gyvenamąją aplinką „taip, kad dėl to turėtų būti visiškai paneigta ieškovo teisė vykdyti pageidaujamą komercinę veiklą“.

Viena svarbiausių bylų Lietuvoje, kurioje buvo apginta teisė į švarią aplinką, LAT nagrinėjo 2013 m. pradžioje. Byla *R. S., J. P., D. J., P. B., D. N., A. G., Kvietkinės kaimo bendruomenės ir Santakos kaimo bendruomenė prieš LR Aplinkos ministerijos Marijampolės regiono apsaugos departamentą ir UAB „Saerimner“*¹⁹⁹ kilo dėl bendrovei UAB „Saerimner“ išduoto leidimo vykdyti ūkinę veiklą Jusevičių kaime esančiame kiaulių komplekse. Leidimas buvo išduotas 102 000 kiaulių auginimui per metus, nors realiai kompleksas buvo pritaikytas tik 12 000 kiaulių auginimui. Ieškovai teigė, kad paraiškose leidimui gauti bei atnaujinti UAB „Saerimner“ pateikė „melagingus duomenis dėl atstumų nuo jo veiklos teritorijos iki gyvenamųjų namų, mokyklų, ligoninių, kitų įmonių, saugomų teritorijų“. Ieškovų teigimu, dėl ūkinės veiklos nebuvo gauti gyventojų, kurie gyvena ar turi nuosavybės nustatytu atstumu nuo taršos objekto, sutikimai. Taip pat ieškovai nurodė, kad buvo atlikti tyrimai, kuriais nustatyta, kad pučiant vėjui nuo atsakovo fermų, gyvenamoje vietovėje nustatyta amoniako koncentracija ore viršijo leistinas ribas ore. Jie pažymėjo, kad ūkinė veikla kiaulių komplekse buvo atnaujinta neatlikus privalomo poveikio vertinimo bei strateginio pasekmių aplinkai vertinimo.

Pirmosios instancijos teismas pažymėjo, kad išduodant leidimą, visuomenė nebuvo tinkamai informuota ir negalėjo dalyvauti leidimo išdavimo bei atnaujinimo procese. Teismas pažymėjo, kad padidėjus auginamų kiaulių skaičiui, padidėjo neigiamas poveikis aplinkai, todėl atsakingos už leidimo išdavimą (atnaujinimą) institucijos privalėjo atlikti išsamų tyrimą. Atsižvelgiant į tai, kad leidimas buvo išduotas remiantis melagingais faktais bei į nustatytą taršos paviršių, Teismas pažymėjo, kad buvo padaryta žala aplinkai ir nusprendė panaikinti leidimą. Apeliacinė instancija sprendimą paliko nepakeistą.

Nutartyje LAT pažymi, kad „asmens teisė į sveikatos apsaugą ir sveiką aplinką užtikrinama Lietuvos Respublikos Konstitucijos 53 ir 54 straipsniuose, kuriuose, be kitų nuostatų, įtvirtinta valstybės pareiga rūpintis žmonių sveikata, valstybės ir visos visuomenės pareiga saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių, nustatyti pagrindiniai Lietuvos valstybės

¹⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-112/2013

aplinkos apsaugos politikos tikslai bei kryptys.“ LAT taip pat pažymėjo, kad „iš Konstitucijos 54 straipsnio kyla pareigos ir visiems Lietuvos Respublikos teritorijoje esantiems asmenims: jie privalo susilaikyti nuo tokių veiksmų, kuriais būtų daroma žala žemei, jos gelmėms, vandeniui, orui, augalijai ir gyvūnijai.“ Nors nei viena iš bylos šalių nesirėmė EŽTK, toliau LAT pagrindžia savo nuomonę remdamasis EŽTK 8 straipsniu bei EŽTT nagrinėtomis bylomis, susijusiomis su aplinkos apsauga. LAT pažymi, kad „nors Konvencijoje nėra aiškiai įtvirtintos teisės į šviesią ir ramią aplinką, tačiau Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje yra atskleidęs platesnę teisės į būsto neliečiamybę turinį, nurodydamas, kad asmuo turi teisę į būsto neliečiamybės gerbimą, reiškiančią ne tik teisę į atitinkamą plotą, bet ir teisę į ramų naudojimąsi juo. Teisės į būsto neliečiamybės gerbimą pažeidimai neapsiriboja konkrečiais ar fiziniais pažeidimais, pvz., neteisėtu patekimu į būstą, bet taip pat apima tuos, kurie nėra konkretūs ar fiziniai, pvz., triukšmas, tarša, kvapai ar kitos suvaržymo formos. Rimto pažeidimo priežastimi gali būti asmens teisės į būsto neliečiamybės gerbimą pažeidimas, jei asmeniui užkertamas kelias netrukdomai naudotis namų patogumais (...). Europos Žmogaus Teisių Teismas nustatė, kad Konvencijos 8 straipsnis gali apimti teisę į apsaugą nuo sunkios taršos, nes tai „gali turėti įtakos asmenų gerovei ir užkirsti kelią jiems netrukdomai naudotis būstu, taip neigiamai paveikiant jų privatų ir šeimos gyvenimą, nors ir nesukeliant rimtos grėsmės jų sveikatai“ (...).“ EŽTK 8 straipsnis yra minimas ir nutarimo dalyje dėl leidimo išdavimo teisėtumo – „EŽTT yra konstatavęs Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą byloje, kur nebuvo vykdomas vidaus teisėje įtvirtintas procedūrinis mechanizmas asmens teisėms apsaugoti (...)“.

LAT sprendimas yra aktualus ir tuo, kad čia išaiškinamos Orhuso konvencijos nuostatos. Kasaciniame skunde UAB „Saerimner“ rėmėsi Orhuso konvencijos 9 straipsniu teigdama, kad asmenys neturintys nuosavybės teisių, neturi teisės reikšti ieškinį. Nutartyje pažymima, kad Orhuso konvencijos 9 straipsnio nuostata, kad suinteresuotos visuomenės nariai turi teisę kreiptis į teismą, Lietuvoje yra įgyvendinamos taikant viešosios teisės instrumentus, naudojantis LR aplinkos apsaugos įstatymo nustatytais teisėmis bei LR Konstitucijos garantuojama teise į teismą. „Asmens teisė į sveiką aplinką yra būtinoji oraus gyvenimo ir naudojimosi daugeliu kitų konstitucinių teisių sąlyga (...), todėl, nustačius šią teisę pažeidžiančius veiksmus (neveikimą), ji teismo turi būti ginama.“ LAT pabrėžė, kad „teisė į saugią ir šviesią aplinką yra konstitucinė teisė, garantuojama visiems asmenims, ji suteikiama nereikalaujant atitikties specialioms reikalavimams (pvz., turėti nuosavybės teises, priklausyti aplinkosaugos teises ginančiam subjektui ar atitikti panašias sąlygas), todėl pažeidimo atveju teismo turi būti ginama“ ir kad „teisių į sveiką ir šviesią aplinką pažeidimas yra ne tik suinteresuoto asmens subjektinės teisės, bet ir viešosios teisės pažeidimas, todėl iš Konstitucijos

išplaukianti jos gynyba negali būti susiaurinama vien tik iki privatinio teisių gynimo būdo, kuris ribojamas tam tikromis specialiomis sąlygomis (pvz., reikalavimu turėti nuosavybės teisę).“

Atsižvelgiant į šiuos argumentus LAT nutartį paliko nepakeistą ir nurodė UAB „Saerimner“ nutraukti ūkinę veiklą Jusevičių kaime.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos teismai savo sprendimuose bei nutartyse, remiasi ne tik LR Konstitucija bei LR įstatymais, bet ir tarptautiniais bei regioniniais susitarimais, tokiais kaip Orhuso konvencija ar EŽTK, neatsižvelgiant ar pareiškėjai jais remiasi ar ne. Vis dėlto reikia pastebėti, kad iš atliktos LAT jurisprudencijos analizės matyti, kad kai kuriais atvejais LAT nepagrįstai aiškina LR Konstituciją kaip „tiesiogiai“ įtvirtinančią teisę į sveiką aplinką. Kaip jau buvo minėta darbo II skyriuje, tiesiogiai tokia konstitucinė teisė nėra įtvirtinta nei 53 nei 54 straipsniuose (šie straipsniai įtvirtina pareigą bei valstybės tikslą). Visgi tokius LAT teiginius galima iš dalies pateisinti A. Vaišvilos teiginiu, kad „nėra teisių be pareigų ir nėra pareigų be teisių“²⁰⁰. Remiantis teisių ir pareigų vienovės koncepcija, kiekviena subjekcinė teisė sukuria kitiems asmenims ir valstybei tam tikras subjektines pareigas ir atvirkščiai.

Analizuojant Lietuvos teismų nagrinėtas bylas akivaizdus ir faktas, kad savo nutartyse minėdami EŽTT pateiktus EŽTK straipsnių išaiškinimus, Lietuvos teismai pripažįsta glaudų santykį tarp aplinkos apsaugos ir žmogaus teisių bei remiasi suformuota EŽTT doktrina.

²⁰⁰ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 99

IV. TEISĖ Į SVEIKĄ IR ŠVARIĄ APLINKĄ – PRIGIMTINĖ ŽMOGAUS TEISĖ?

Beveik visos tarptautinės ir regioninės institucijos pripažino egzistuojant ryšį tarp aplinkos apsaugos ir tarptautiniu mastu įtvirtintų žmogaus teisių. Tačiau teisės į švarią aplinką kaip prigimtinės įtvirtinimas tik pavieniuose dokumentuose (Afrikos, Amerikos regionuose) apsunkina praktinį teisės įgyvendinimą bei pozityvių valstybių įsipareigojimų turinio ir ribų nustatymą. Atsižvelgiant į plačiai aiškinamas EŽTK nuostatas bei EŽTT praktiką, natūraliai kyla klausimas, ar nereikėtų teisės į sveiką aplinką įtvirtinti kaip atskiros prigimtinės žmogaus teisės, aiškiai apibrėžiančios valstybių įsipareigojimus tarptautiniu mastu. Juk ir pačios valstybės, įtvirtinusios nuostatas susijusias su aplinkos apsauga savo nacionalinėse konstitucijose, tarsi išreiškė pagarbą šiai teisei. Tokios teisės įtvirtinimas tarptautiniu mastu padarytų aplinkos apsaugą viena iš pamatinių visuomenės vertybių. Šiai teisei būtų suteikta tokia pati reikšmė kaip ir visoms kitoms tiesiogiai įtvirtintoms žmogaus teisėms, reikalaujančioms atitinkamų priemonių, kad jas apsaugoti. Neįtvirtinus tokios teisės, kyla grėsmė, kad kitoms ne tik tarptautiniu mastu, bet ir konstituciškai garantuojamoms teisėms, tokioms kaip teisė į nuosavybę, gali būti automatiškai suteikiamas prioritetą prieš teisę į švarią aplinką. Visgi siekiant įtvirtinti tokią teisę kaip prigimtine gali kilti daug sunkumų.

Teorinėje plotmėje yra nuomonių, kad *neturėtų būti kuriamos jokios naujos žmogaus teisės*²⁰¹. Teigiama, kad tam tikrais atvejais naujų žmogaus teisių sukūrimas ir teisinis įtvirtinimas gali sumažinti kitų jau egzistuojančių teisių vertę. Visgi neveikimas, t. y. esamų priemonių nepritaikymas prie besikeičiančių aplinkybių, gali sukelti tokias pačias neigiamas pasekmes. Todėl naujos teisės neturėtų būti kuriamos, jei jos nėra būtinos, tačiau šiuo atveju teisė į sveiką ir švarią aplinką galėtų tapti pamatine vertybe, nuo kurios priklausytų visos kitos žmogaus teisės.

Kyla kitas klausimas, *kaip suderinti naują teisę su jau egzistuojančiomis*. Teigiama, kad sunku nustatyti, kokia vertė būtų suteikiama tokiai teisei ir kaip ji turėtų būti „pasveriamą“ lyginant su kitomis teisėmis.²⁰² Žmogaus teisės yra nedalomos, nepriklausomos, universalios, todėl žiūrint iš teisės į švarią aplinką kaip prigimtinės teisės perspektyvos, būtų neįmanoma išvengti konflikto su kitomis jau egzistuojančiomis teisėmis.²⁰³ Reikia sutikti su šiuo teiginiu, nes visada yra sunku suderinti ir rasti tinkamą balansą tarp susikertančių teisių. Visgi, kad ir koks sunkus iššūkis tai būtų tarptautinei bendruomenei, jis nėra neįveikiamas.²⁰⁴ Be to, šios teisės

²⁰¹ Cit. pagal Glazebrook J. S., *supra* note 54, P. 23

²⁰² Birnie P., Boyle A., Redgwell C., *supra* note 90, P. 269

²⁰³ Shelton D., *supra* note 116, P.257

²⁰⁴ Birnie P., Boyle A., Redgwell C., *supra* note 90, P. 281

šalininkai kontraargumentuoja, kad tokios teisės pripažinimas įtvirtintų ir balansą tarp konstituciškai garantuojamų teisių (pvz., nuosavybės) ir darnaus vystymosi sveikos aplinkos apsaugos kontekste. Ši teisė užtikrintų pilną kitų žmogaus teisių, kaip teisės į gyvybę, kultūrą, laisvę ir pan., įgyvendinimą.²⁰⁵

Yra teigiama, kad teisės į švarią aplinką nereikia įtvirtinti kaip prigimtinės, nes ši teisė yra ir taip *pakankamai apsaugota* - Orhuso konvencija, regioniniai Afrikos, Europos ir Amerikos dokumentai nustato tam tikrus įsipareigojimus valstybėms ir tarsi „padengia“ teisės į aplinką apsaugą. Vis dėlto suprantant aplinką platesne prasme taip nėra. Todėl toks įtvirtinimas leistų aplinkosaugai balansuoti kaip atskirai teisei tarp kitų žmogaus teisių, o ne būti izoliuotai savo teisiniame režime. Juk ne visos žmogaus teisės yra tiesiogiai susijusios su aplinkos apsauga, pavyzdžiui, teisė į vardą ar teisė į santuoką nėra svarbios, siekiant užtikrinti aplinkos apsaugą ir atvirkščiai, žala aplinkai neigiamai nepaveikia šių teisių realizavimo.²⁰⁶ Taigi ne visais atvejais, kai pažeidžiama teisė į aplinką, yra pažeidžiama ir kokia nors žmogaus teisė. Be to, pabrėžtina ir tai, kad Orhuso konvencija garantuojamos tik procedūrinės teisės ir jos gali efektyviai apsaugoti aplinką tik susiejus jas su materialiniu tarptautiniu reguliavimu.²⁰⁷

Priešininkai teigia, kad naujos žmogaus teisės teisės sukūrimas gali *iškraipyti jau egzistuojančią tarptautinę aplinkos teisę*. Čia svarbu pažymėti, kad nauja teisė į švarią aplinką turėtų paremti tarptautinį aplinkos teisės reglamentavimą. Šie dalykai negali būti nesuderinami. Naujos teisės turinys turėtų būti suformuotas remiantis tarptautine aplinkosaugos teise ir atvirkščiai. Požiūris, kad žmonija yra ekosistemos dalis, suvienija žmogaus teisių ir aplinkos apsaugos tikslus, nes abu siekia aukščiausios subalansuoto gyvenimo kokybės žmonijai.²⁰⁸ Atitinkamai reikėtų suderinti ir teisių gynimo priemones, kad šios nesidubliuotų.

Teigiama, kad *žmogaus teisių gynimo institucijos nebūtų tinkamos prižiūrėti įsipareigojimus aplinkos apsaugos srityje*. Reikia pripažinti, kad dabartinėms žmogaus teises ginančioms institucijoms tikrai trūktų specifinių žinių apie aplinką, taip pat kaip aplinkos institucijoms – žinių apie žmogaus teises. Ši problema galėtų būti išspręsta sukūrus kombinuotą instituciją galinčią spręsti abiejų sričių klausimus. Pavyzdžiui, E. Eacott siūlo sukurti Jungtinių Tautų teismą aplinkai, kuris gintų tiek individus, tiek kolektyvus bei valstybes.²⁰⁹ Tokiam pasiūlymui pritaria ir Jungtinės Tautos konferencijoje dėl darnaus vystymosi teigdamas, kad

²⁰⁵ Eacott E., *supra* note 81, P. 74

²⁰⁶ Shelton D., *supra* note 116, P. 190

²⁰⁷ Shelton D. Human Rights, Environmental Rights, and the Right to Environment// Stanford Journal of International law. 1991, Volume 28. P. 120-121

²⁰⁸ *Ibid.*, P. 103

²⁰⁹ Eacott E., *supra* note 81, P. 100

tokiu būdu būtų sukurta bendra tarptautinė institucija, kuri būtų kompetentinga nagrinėti techninius bei mokslinius įrodymus aplinkosauginėse bylose²¹⁰.

Sunkumų kiltų ir dėl tokios *teisės turinio nustatymo*. Visų pirma šios teisės taikymas praktikoje būtų iš esmės problemiškas dėl sąvokos neapibrėžtumo, nepaisant to, ar ją apibūdintume kaip „sveiką“, „švarią“, „tinkamą“ ar „nežalingą žmogaus sveikatai“²¹¹. Visgi neapibrėžtumas nėra požymis, kuris būtų nesuderinamas su žmogaus teisių, tiek pilietinių ir politinių, tiek ekonominių, socialinių ir kultūrinių sąvoka. Gali kilti sunkumų aiškinant teisę, tačiau ir tai neturėtų būti trukdis, nes pagrindinė terminologija yra visiems suprantama, o detalesnį aiškinimą pateiktų teismai, kaip tai daro ir su kitomis teisėmis²¹². Ši teisė nuo kitų žmogaus teisių išsiskirtų ir laikinumo aspektu – daugelis žmogaus teisių pažeidimų paveikia aukas dabartyje, tuo tarpu žala aplinkai gali daryti įtaką ne tik dabartinei, bet ir būsimoms žmonių kartoms.²¹³ Neįprasta ir šios teisės taikymo sritis – kai žmogaus teisių užtikrinimas apsiriboja valstybių teritorija ir jurisdikcija, gamtos apsauga nepripažįsta jokių politinių apribojimų, nes žala gamtai, pvz., tarša, gali daryti poveikį asmenims, esantiems toli nuo taršos šaltinio (pvz., Černobylio atominės elektrinės atvejis) ar net sukelti globalias problemas, kaip antai globalinį atšilimą, ar klimato kaitą.²¹⁴ Visgi šis aspektas tik dar labiau pabrėžia poreikį įtvirtinti tokią žmogaus teisę, nes nesiėmus tarptautinių ir regioninių apsaugos priemonių, nebus pasiektas efektyvus rezultatas išsaugant aplinką būsimoms kartoms.

Aktualus ir *teisių bei pareigų klausimas*. Visų pirma, gali kilti dviprasmybių dėl teisių turėtojų. E. Eacott teigia, kad teisė į švarią aplinką gali būti individuali, tačiau tuo pačiu saugoti žmones ir kolektyviai²¹⁵, t. y. ji gali būti suprantama ir kaip visuomenės bei tautos teisė. Priskyrus šią teisę „trečiosios kartos“ teisėms, ji būtų suprantama kaip būsimų kartų teisė, reikalaujanti imtis tam tikrų aktyvių veiksmų dabartyje, kad užtikrintų jos veiksmingumą ateityje. Kalbant apie įsipareigojimus, pasak James W. Nickel, tokia teisė nustatytų pareigas tiek individams (susilaikyti nuo veiksmų galinčių sukelti nepriimtina riziką aplinkai), tiek valstybėms (negatyvią pareigą susilaikyti nuo žalingų veiksmų ir pozityvią pareigą imtis atitinkamų veiksmų, siekiant apsaugoti aplinką nuo valstybės ar privačių asmenų veiklos). Taip pat pareiga apsaugoti aplinką kiltų ir tarptautinėms organizacijoms - pavyzdžiui, Jungtinėms Tautoms negatyvi pareiga užtikrinti aplinkos apsaugą kiltų naudojant karines pajėgas taikos palaikymo

²¹⁰ Environmental Institutions for the 21st Century: An International Court for the Environment <https://docs.google.com/gview?url=http://www.uncsd2012.org/rio20//content/documents/222ICE+Coalition+FINA+L.pdf&embedded=true> (prisijungimo laikas 2013-03-20)

²¹¹ Nickel J. W. The Human right to a Safe Environment Philosophical Perspectives on Its Scope and Justification// Hayden P. The philosophy of Human Rights. St. Paul: Paragon House, 2001. P. 604

²¹² Cit. pagal Boyle A. Human Rights or Environmental rights? A reassessment// Fordham Environmental Law Review.2007, Volume XVIII No. 3. P. 507-508

²¹³ Shelton D., *supra* note 116, P.191-192

²¹⁴ *Ibid.*, P. 192

²¹⁵ Eacott E., *supra* note 81, P. 90

operacijose, o pozityvi pareiga saugoti aplinką būtų įgyvendinama per deklaracijas, reguliavimo ir užtikrinimo priemones.²¹⁶

Finansinių išteklių trūkumas taip pat svarus priešininkų argumentas. Valstybėms gali kilti finansinių problemų, siekiant efektyviai užtikrinti tokią teisę, nes dauguma valstybių yra linkusios lėšas naudoti kitiems tikslams, o ne aplinkos apsaugai. Visgi tokia problema galėtų būti išsprendžiama numatant pareigą valstybėms bendradarbiauti bei padėti viena kitai tiek lėšų, tiek technologijų atžvilgiu.²¹⁷ Įtvirtinant teisę svarbu atkreipti dėmesį į neturtingų neišsivysčiusių valstybių padėtį ir į tai, kad valstybėms reikia tarpusavyje bendradarbiauti ir padėti išsaugoti aplinką. „Daugelis aplinkos, konkrečiai, Europoje, problemų gali būti efektyviai išspręstos tik valstybėms glaudžiai bendradarbiaujant.“²¹⁸ Kartu tokiu būdu būtų išlaikytas ryšys tarp vietinių, regioninių ir tarptautinių klausimų.

Teoriškai viena svarbiausių problemų yra *kuriai iš trijų „kartų“ šią teisę priskirti*. Aplinkos apsauga yra susijusi tiek su pirmos, tiek su antros ir trečios kartos teisėmis²¹⁹. Aplinkosauginės teisės negali būti priskiriamos tik vienai iš kategorijų dėl įvairių priežasčių. Pirmą, pilietinės ir politinės teisės gali tapti pagrindu asmenims, jų grupėms bei organizacijoms suteikti teisę į informaciją, teisminę gynybą ir politinį dalyvavimą. Antra, šią teisę galima susieti su ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis teisėmis, nes ji suteikia didelę reikšmę aplinkos kokybei, kuri yra neatsiejama siekiant minėtų teisių įgyvendinimo.²²⁰ Visgi kritikuojama, kad priskyrimas šiai kategorijai teisės pilno realizavimo būtų siekiama palaiapsniui, jos tinkamas įgyvendinimas būtų prastai prižiūrimas, o teisė apsiribotų sąsaja su sveikata ir higiena.²²¹ Trečia, šią teisę galima priskirti prie kolektyvinių teisių, suteikiant galimybę žmonėms kaip kolektyvui, o ne atskiriems individams nustatyti kaip tokia teisė turėtų būti apsaugoma.²²² Kai kurie autoriai teigia, kad „trečiosios kartos“ koncepcija išvis yra „nepagrįsta, nes faktiškai ja paneigiama žmogaus teisių, kaip atskiro individo svarbiausių teisių, samprata“²²³ ir jos nepripažįsta, nes ji nukreipia dėmesį nuo egzistuojančių pilietinių, politinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių įgyvendinimo poreikio.

Dėl šio negalėjimo priskirti nei vienai teisių kategorijai, atsiranda daug skirtingų nuomonių *kokiame dokumente tokią teisę įtvirtinti*. Prof. E. Monkevičius siūlo „žmogaus teises į saugią aplinką tarptautiniame lygyje, t. y., kad jos būtų pripažintos tarptautinėmis teisėmis, Orhuso konvencijos šalims papildomai susitarus galima būtų suformuluoti šioje konvencijoje.

²¹⁶ Nickel J. W., *supra* note 211, P. 606-607

²¹⁷ Eacott E., *supra* note , P. 96-97

²¹⁸ Kūris P., Požarskas M. Tarptautinės teisės apybraižos. Vilnius: Mintis, 1985. P. 404

²¹⁹ Eide A., *supra* note 77, P. 313

²²⁰ Birnie P., Boyle A., Redgwell C., *supra* note 90, P. 271-272

²²¹ *Ibid.*, P. 281

²²² *Ibid.*, P. 272

²²³ Akehurst M., Malanczuk P., *supra* note 79, P. 259

Tuomet jos būtų tiesiogiai susietos su kitomis Konvencijoje reglamentuojamomis teisėmis ir sudarytų vieningą tarptautinių žmogaus teisių aplinkosaugos srityje sistemą. Toks pasiūlymas grindžiamas tuo, kad visos Konvencijoje reglamentuojamos teisės tarnauja iš esmės vienam tikslui - užtikrinti saugią gamtinę aplinką ir visuomenės bei kiekvieno žmogaus teises gyventi ir vystytis tokioje aplinkoje.²²⁴ Tuo tarpu regioniniu lygmeniu, konkrečiai Europos Sąjungos mastu, „žmogaus teises į saugią aplinką galima būtų reglamentuoti Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijoje, kurios 37 straipsnyje „Aplinkos apsauga“ teigiama, kad aukštas aplinkosaugos lygis ir aplinkos kokybės gerinimas turi būti integruotas į Sąjungos politiką ir užtikrintas pagal tvaraus vystymosi principus.“²²⁵ Autorės nuomone, geriausia būtų tokią teisę įtvirtinti papildomu protokolu prie TESKTP, nes Pakte nuostatos yra formuluojamos kaip „veiksmų programa, kurios įgyvendinimas priklauso nuo valstybių geros valios bei turimų išteklių“²²⁶, o ne kaip „elgesio įsipareigojimai“. Tokia formuluotė palengvintų finansinių ar kt. išteklių neturinčių valstybių situaciją. Tokią teisę atitinkamai galima būtų pripažinti ir Europos socialinėje chartijoje. Visgi, autorės nuomone, šios Chartijos naudą įtvirtinant teisę į švarią aplinką sumažina faktas, kad „tam, kad Chartijos dalyvėmis galėtų tapti valstybės, kurių yra skirtingas ekonominio ir socialinio išsivystymo lygis, numatytos galimybės prisiimti ne visus joje nustatytus įsipareigojimus“.²²⁷ O tai reiškia, kad nuostata įtvirtinanti teisę į švarią aplinką gali nepatekti į valstybės prisiimtų įsipareigojimų sritį. E. Eacott siūlo šią teisę įtvirtinti tarptautiniame susitarime, kuris pripažintų ir apirėžtų teises bei pareigas valstybei ir privatiems asmenims.²²⁸ Yra pasiūlymų tokią teisę įtvirtinti ir atskiroje konvencijoje, kuri apimtų „trečiosios kartos“ teises, tačiau J. Symonides teigia, kad toks pasiūlymas yra sunkiai įgyvendinamas, ir siūlo arba sukurti konvenciją, reglamentuojančią tik šią konkrečią teisę, arba įtraukti ją į jau galiojančias konvencijas susijusias su aplinkosaugos apsauga.²²⁹

Apibendrinant, teisės į švarią aplinką įtvirtinimo kaip prigimtinių teisės galimybė yra gana problemiška. Vis dėlto galima nauda nusveria šiuos sunkumus. Tokia teisė, apimanti tiek teises į biologinę įvairovę, tiek atsakomybę už bendrą biologinės įvairovės ir ekosistemos apsaugą, pridėtų aplinkos apsaugai papildomos svarbos. Pripažinimas padėtų ją apsaugoti nuo politinių realijų, būtų sukurta stipresnė, išsamesnė nacionalinė ir tarptautinė teisės sistema.²³⁰ Būtų atkreiptas dėmesys į pagrindines priežastis sukeliančias žalą aplinkai. Kadangi tokia

²²⁴ Monkevičius E. Žmogaus teisių į saugią aplinką užtikrinimas globalizacijos sąlygomis// Socialinės inovacijos globaliai plėtrai. 2012, Nr. 1(1). P. 213

²²⁵ Monkevičius E., *supra* note 224

²²⁶ Akehurst M., Malanczuk P., *supra* note 79, P. 266

²²⁷ Vadapalas V., *supra* note 33, P. 302

²²⁸ Eacott E., *supra* note 81, P. 100

²²⁹ Symonides J. The human right to a clean, balanced and protected environment// International Journal of Legal Information. 1992, Volume 20 (1). P. 38-39

²³⁰ Eacott E., *supra* note 81, P. 76

priežastimi dažnai būna patys žmonės, tai tinkamai sugretinus teises, atsakomybes ir pareigas būtų padarytas žingsnis sprendžiant aplinkosaugines problemas.²³¹ Pats didžiausias, autorės nuomone, privalumas būtų, kad teisės ir pareigos taptų suprantamesnės paprastam žmogui. Tai paskatintų visuomenę dalyvauti priimant sprendimus dėl aplinkos ir užtikrintų skaidrius bei atsakingus politinius sprendimus. Taip pat būtų efektyviau ginamos pažeistos teisės - nukentėjusieji turėtų prieigą prie tarptautinių procedūrų, kai valstybių valdžia neužkerta kelio pažeidimams keliantiems grėsmę sveikatai ir gerovei.

²³¹ Glazebrook J. S., *supra* note 54, P. 29

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1) Efektyvi žmogaus teisių apsauga priklauso nuo valstybių įsipareigojimų apimties. Deja, normatyvinės pozityvių įsipareigojimų sąvokos EŽTT neapibrėžia, todėl jų turinys, egzistavimas bei ribos gali būti išvesti tik analizuojant EŽTT jurisprudenciją. Esant tokiam sąvokos neapibrėžtumui kyla galimybė, kad pilietinių ir politinių žmogaus teisių, kurios dažniausiai tiesiogiai nenustato valstybėms pozityvios pareigos imtis atitinkamų priemonių siekiant jas apsaugoti, įgyvendinimas bus neefektyvus.

2) EŽTK daugiausiai įtvirtina neigiamus valstybių įsipareigojimus - pozityvių tiesiogiai įtvirtintų įsipareigojimų yra labai nedaug. Visgi, atsižvelgiant į tai, kad EŽTK yra „gyvas instrumentas“, EŽTT savo jurisprudencijoje suformavo „numanomų pozityvių įsipareigojimų“ doktriną, taip kompensuojant tiesiogiai įtvirtintų pozityvių pareigų trūkumą EŽTK tekste. Tokiu būdu buvo išplėtos valstybių įsipareigojimų apimtys, užtikrinant žmogaus teises, bei pačios EŽTK pritaikymas prie besikeičiančių socialinių aplinkybių.

3) Tarptautiniu lygmeniu teisė į švarią aplinką tiesiogiai nėra įtvirtinta nei viename privalomame žmogaus teises įtvirtinančiame dokumente, nes jų priėmimo metu tarptautinė bendruomenė dar nebuvo susikoncentravusi ties aplinkos problemomis. Vis dėlto galima teigti, kad tarptautinės institucijos, aiškindamos įtvirtintų žmogaus teisių turinį, netiesiogiai pripažino tokią teisę. Jos pabrėžė glaudų ir neatsiejamą ryšį tarp prigimtinių teisių ir aplinkos būklės, kaip esminės sąlygos užtikrinant orų bei kokybišką dabartinės bei būsimų kartų gyvenimą.

4) Vienintelis teisiškai įpareigojantis tarptautinis dokumentas, įtvirtinantis teises susijusias su aplinka yra Orhuso konvencija, itin palankiai vertinama tiek Europoje, tiek visame pasaulyje. Tačiau ji numato tik procedūrinės teises ir neįtvirtina materialinės teisės į švarią aplinką.

5) Regioniniu lygmeniu teisė į švarią aplinką yra numatyta Amerikos ir Afrikos žmogaus teises apibrėžiančiuose dokumentuose, tačiau Europos regiono gyventojams aktualiuose dokumentuose (EŽTK bei Europos Socialinėje Chartijoje) tokia teisė nėra įtvirtinta ir negali būti tiesiogiai numanoma. Atsižvelgiant į tai, kad aplinkosauginės problemos neapsiriboja valstybių sienomis, rekomenduotina įtvirtinti šią teisę bei iš jos kylančius įsipareigojimus tarptautiniu bei regioniniu lygiu.

6) Daugelio pasaulio valstybių konstitucijose yra tiesiogiai įtvirtinta teisė į sveiką ir švarią aplinką, pripažįstant ją kaip fundamentalią visuomenės vertybę. Lietuvos Respublikos Konstitucija bei įstatymai tiesiogiai neįtvirtina teisės į švarią aplinką ir neapibrėžia jos turinio, o

tik nurodo valstybės tikslus bei pareigą ją saugoti. Vis dėlto, remiantis teisių ir pareigų vienvės koncepcija, galima teigti, kad tokia teisė yra įtvirtinama netiesiogiai, nes nėra pareigų be teisių.

7) EŽTT savo jurisprudencijoje plačiai aiškindamas EŽTK įtvirtintas žmogaus teises, tokias kaip teisė į gyvybę, nuosavybę ir pan., į šių teisių turinį netiesiogiai įtraukė ir teisę į švarią aplinką. Visgi, EŽTT tokios teisės pažeidimo konstatavimui kelia nemažai sąlygų, tokių kaip pakankamo lygio žala, tiesioginis priežastinis ryšys, pusiausvyros tarp interesų neišlaikymas ir pan. Šie kriterijai tam tikrais atvejais, pavyzdžiui, kai žala aplinkai tiesiogiai nedaro įtakos naudojimuisi prigimtinėmis teisėmis, gali apsunkinti efektyvų teisės į švarią aplinką gynimą. Todėl siekiant efektyvios teisės apsaugos, t. y., kad automatiškai nebūtų suteikiamas prioritetas kitoms teisėms, rekomenduotina tokią teisę įtvirtinti kaip savarankišką prigimtinę teisę.

8) Iš Lietuvos Respublikos teismų jurisprudencijos matyti, kad teismai gindami teisę į sveiką aplinką, nepaisant to, ar pareiškėjai grindžia savo argumentus EŽTK straipsniais ar ne, tinkamai remiasi EŽTT išaiškinimais. Be to, yra ginamos ir Orhuso konvencijoje įtvirtintos procedūrinės teisės susijusios su švaria aplinka. Tačiau pastebėtina, kad LAT bylose analizuodamas LR Konstituciją, nepagrįstai teigia, kad ši „tiesiogiai“ įtvirtina teisę į švarią aplinką, todėl siūlytina vengti tokių netikslumų terminologijoje.

9) Teisės į švarią aplinką pripažinimas kaip prigimtinės žmogaus teisės sukelia daug klausimų, visų pirma dėl būtinybės įtvirtinti tokią teisę, jos turinio apibrėžtumo, priskyrimo vienai iš teisių kategorijų („kartų“), finansinių galimybių ir pan. Visgi daugiausiai diskusijų sukelia klausimas, kokiame dokumente tokią teisę įtvirtinti. Efektyviausia tokią teisę būtų įtvirtinti papildomu protokolu prie TESKTP arba Europos socialinėje chartijoje, nes „antros kartos“ teisių (skirtingai nuo „pirmos kartos“) įgyvendinimas priklauso nuo turimų išteklių ir numato „rezultato įsipareigojimą“, todėl būtų galimybė neišsivysčiusioms šalims prisidėti prie aplinkos apsaugos.

10) Teisės į švarią aplinką įtvirtinimo kaip prigimtinės žmogaus teisės privalumai nusveria kylančius sunkumus. Tarptautinis pripažinimas suteiktų daugiau svarbos aplinkos apsaugai, solidarumui tarp valstybių, o taip pat aiškiai ir suprantamai apibrėžtų teises bei pozityvias pareigas. Kiekvienai valstybei kiltų įsipareigojimas sutvarkyti nacionalinę teisės sistemą taip, kad žmonėms būtų sudarytos realios galimybės realizuoti bei apginti teisę į švarią aplinką. Be to, būtų sukurta aiški prieiga prie tarptautinių procedūrų – galimybė kreiptis į tarptautines žmogaus teises ginančias institucijas, kai nacionalinė valdžia nenori (ar nesugeba) užkirsti kelio teisės į švarią aplinką pažeidimams.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

- 1) Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės Žinios. 1992, Nr. 33-1014
- 2) Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas// Valstybės žinios. 1990, Nr. 9 -224
- 3) Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas//Valstybės žinios. 1992, Nr. 5-75

Tarptautiniai teisės aktai:

- 4) Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the area of economic, social and cultural rights. San Salvador, 1988
<http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html> (prisijungimo laikas 2013-02-12)
- 5) African Charter on Human and Peoples' Rights. Banjul, 1981
<http://www1.umn.edu/humanrts/instreet/z1afchar.htm> (prisijungimo laikas 2013-02-20)
- 6) Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment. Stockholm, 1972
<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503> (prisijungimo laikas 2013-02-12)
- 7) Europos Parlamento ir Tarybos 2001 m. birželio 27 d. direktyva 2001/42/EB dėl tam tikrų planų ir programų pasekmių aplinkai vertinimo// Oficialusis leidinys L 197, 21/07/2001
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001L0042:LT:HTML> (prisijungimo laikas 2013-02-22)
- 8) Europos Parlamento ir Tarybos 2004 m. balandžio 21 d. direktyva 2004/35/EB dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti (atlyginti) // Oficialusis leidinys L 143, 30/04/2004
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004L0035:LT:HTML> (prisijungimo laikas 2013-02-22)
- 9) Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. sausio 15 d. direktyva 2008/1/EB dėl taršos integruotos prevencijos ir kontrolės// Oficialusis leidinys L 24, 29/01/2008
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:024:0008:0029:lt:PDF> (prisijungimo laikas 2013-02-22)
- 10) Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:lt:PDF>
- 11) Europos socialinė chartija// Valstybės žinios. 2001, Nr. 49-1704
- 12) JT konvencija dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkos klausimais//Valstybės žinios. 2001, Nr. 73-2572
- 13) JT konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo moterims// Valstybės žinios. 1996, Nr. 21
- 14) JT vaiko teisių konvencija// Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501
- 15) Rio Declaration on Environment and Development. Rio de Janeiro, 1992
<http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm> (prisijungimo laikas 2013-02-12)
- 16) Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290
- 17) Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288

- 18) The Belgian Constitution
http://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/constitution/grondwetEN.pdf
(prisijungimo laikas 2013-02-21)
- 19) The Constitution of Finland <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>
(prisijungimo laikas 2013-02-21)
- 20) The Constitution of the Kingdom of Norway
<http://www.constitution.org/cons/norway/dok-bn.html> (prisijungimo laikas 2013-02-21)
- 21) Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497

Teismų praktika

Lietuvos Respublikos teismų praktika:

- 22) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-112/2013
- 23) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-441/2010
- 24) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-20/2012
- 25) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-33/2009
- 26) Lietuvo Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. rugpjūčio 14 d. nutarimo Nr. 329 „Dėl miškams padarytos žalos atlyginimo“ 3.4 punkto 3 pastraipos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 1998, Nr. 52-1453

EŽTT praktika:

- 27) „Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium“ v. Belgium, No. 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64, Judgement of 23 July, 1968
- 28) Airey v. Ireland, No. 6289/73, Judgement of 9 October, 1979
- 29) Aparicio Benito v. Spain, No. 36150/03, Judgement of 13 November, 2006
- 30) Băcilă v. Romania, No. 19234/04, Judgement of 30 March, 2010
- 31) Budayeva and Others v. Russia, No. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02, Judgement of 20 March, 2008
- 32) Deés v. Hungary, No. 2345/06, Judgement of 9 November, 2010
- 33) Di Sarno and Others v. Italy, No. 30765/08, Judgement of 10 January, 2012
- 34) Dickson v. United Kingdom, No. 44362/04, Judgement of 4 December, 2007
- 35) Dubetska and Others v. Ukraine, No. 30499/03, Judgement of 10 February, 2011
- 36) Elefteriadis v. Romania, No. 38427/05, Judgment of 25 January, 2011
- 37) Fadeyeva v. Russia, No. 55723/00, Judgement of 9 June, 2005
- 38) Flamenbaum and others v. France, No. 3675/04 and 23264/04, Judgement of 13 December, 2012
- 39) Florea v. Romania, No. 37186/03, Judgement of 14 September, 2010;
- 40) Fotopoulou v. Greece, No. 66725/01, Judgement of 18 November, 2004
- 41) Fredin v. Sweden, No. 12033/86, judgement of 18 February, 1991
- 42) Giacomelli v. Italy, No. 59909/00, Judgement 2 November 2006
- 43) Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain, Judgement of 27 April 2004
- 44) Guerra and Others v. Italy, No. 14967/89, Judgement of 19 February, 1998
- 45) Hamer v. Belgium, No. 21861/03, Judgement of 27 November, 2007

- 46) *Hatton and Others v. United Kingdom*, No. 36022/97, Judgement of 8 July, 2003
- 47) *Kyrtatos v. Greece*, No. 41666/98, Judgement of 22 May, 2003
- 48) *L.C.B. v. the United Kingdom*, No. 14/1997/798/1001, Judgment of 9 June, 1998
- 49) *López Ostra v. Spain*, No. 16798/90, Judgement of 9 December, 1994
- 50) *Marckx v. Belgium*, No. 6833/74, Judgement of 13 June, 1979
- 51) *Mileva and Others v. Bulgaria*, No. 43449/02 and 21475/04, Judgement of 25 November, 2010
- 52) *Moreno Gómez v. Spain*, No. 4143/02, Judgement of 16 November, 2004
- 53) *Öneryıldız v. Turkey*, No. 48939/99, Judgement of 30 November, 2004
- 54) *Papastavrou and Others v. Greece*, No. 46372/99, judgement of 10 April 2003
- 55) *Plattform „Ärzte für das Leben“ v. Austria*, No. 10126/82, Judgement of 21 June, 1988
- 56) *Powell and Rayner v. United Kingdom*, No. 9310/81, Judgement of 21 February, 1990
- 57) *Steel and Morris v. the United Kingdom*, No. 68416/01, Judgement of 15 February, 2005
- 58) *Taşkın and Others v. Turkey*, No. 46117/99, Judgement of 10 November 2004
- 59) *Tatar v. Romania*, No. 67021/01, Judgement of 17 March, 2009
- 60) *X and Y v. Netherlands*, No. 8978/80, Judgement of 26 March, 1985
- 61) *X and Y v. Federal Republic of Germany*, No 7407/76, Decision of inadmissibility of 13 May, 1976
- 62) *Zammit Maempel v. Malta*, No. 24202/10, Judgement of 22 November, 2011
- 63) *Zander v. Sweden*, No. 14282/88, Judgement of 25 November, 1993

Specialioji literatūra

- 64) Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000
- 65) Beatson J., Grosz S., Hickman T., Singh R., Palmer S. Human Rights: Judicial Protection in the United Kingdom. London: Sweet & Maxwell, 2008
- 66) Birnie P., Boyle A., Redgwell C. International Law and the Environment. New York: Oxford University Press, 2009. Third edition.
- 67) Boyle A. Human Rights or Environmental rights? A reassessment// Fordham Environmental Law Review. 2007, Volume XVIII No. 3.
- 68) Borelli S., Positive Obligations of States and the Protection of Human Rights// Interights Bulletin. 2006, Volume 15 No. 3. <http://www.interights.org/files/45/Bulletin%2015.3.pdf> (prisijungimo laikas 2013-02-12)
- 69) Bubienė R., Dudutytė Z., Greimas E. ir kt. Europos Sąjungos aplinkos apsaugos politika ir jos įgyvendinimas Lietuvoje. Vilnius: UAB „Daigai“, 2002.
- 70) Eacott E. A clean and healthy environment: the barriers and limitations of this emerging human right// Dalhousie Journal of Legal Studies. 2001, Volume 10.
- 71) Eide A. Economic, social and cultural rights as Human Rights// Economic, Social and Cultural Rights: A textbook. Dordrecht: Martinus Nijhoff, 2001. Second revised edition.
- 72) Freneman S. Human Rights Transformed: Positive Rights and Positive Duties. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- 73) Gaidys G. Žmogaus teisės į sveiką aplinką statuso identifikavimo problemos// Socialinių mokslų studijos. 2009, Nr. 1(1).
- 74) Jovaišas K. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. I dalis. Vilnius: JPI „Teisės institutas“, 2000.
- 75) Kavoliūnaitė E. Teisė į sveiką aplinką// Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius: „Naujos sistemos“, 2005.
- 76) Kiwanuka R. N. The meaning of „People“ in the African Charter of Human and People's Rights// American Journal of International Law. 1988, Volume 82.
- 77) Kūris P., Požarskas M. Tarptautinės teisės apybraižos. Vilnius: Mintis, 1985.
- 78) Monkevičius E. Žmogaus teisių į saugią aplinką užtikrinimas globalizacijos sąlygomis// Socialinės inovacijos globaliai plėtrai. 2012, Nr. 1(1).

- 79) Mowbray A. The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights. Oxford: Hart Publishing, 2004.
- 80) Nickel J. W. The Human right to a Safe Environment Philosophical Perspectives on Its Scope and Justification// Hayden P. The philosophy of Human Rights. St. Paul: Paragon House, 2001.
- 81) Ragulskytė - Markovienė R. Aplinkos teisė: Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais. Vilnius: Eugrimas, 2005.
- 82) Russell D. Supplementing the European Convention on Human Rights: legislating for positive obligations// Northern Ireland Legal Quarterly. 2010, No. 61(3).
- 83) Shelton D. Environmental Rights// Peoples' Rights. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- 84) Shelton D. Human rights and the environment: What specific environmental rights have been recognized?// Denver Journal of International Law and Policy. 2006, Volume 35(1).
- 85) Shelton D. Human Rights, Environmental Rights, and the Right to Environment// Stanford Journal of International law. 1991, Volume 28.
- 86) Shue H. Basic Rights: Subsistence, Affluence, and US Foreign Policy. New Jersey: Princeton University Press, 1996. Second edition.
- 87) Symonides J. The human right to a clean, balanced and protected environment// International Journal of Legal Information, 1992. Volume 20 (1).
- 88) Starmer K. European Human Rights Law. London: Legal Action Group, 1999.
- 89) Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Vilnius: Eugrimas, 2006.
- 90) Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.

Internetiniai šaltiniai

- 91) Analytical study on the relationship between human rights and the environment. Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Human Rights Council 19 session. A/HRC/19/34 (2011)
http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session19/A-HRC-19-34_en.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-12)
- 92) Aplinkos ministerijos informacija apie aplinkos būklę Lietuvoje 2001 m.
http://www.am.lt/LSP/list_ketvirtine_info.php3 (prisijungimo laikas 2013-02-19)
- 93) Arab Charter On Human Rights 2004
http://www.acihl.org/res/Arab_Charter_on_Human_Rights_2004.pdf (prisijungimo laikas 2013-03-14)
- 94) CCPR General Comment No. 6: Article 6 (Right to Life). 1982
<http://www.unhcr.org/refworld/docid/45388400a.html> (prisijungimo laikas 2013-02-12)
- 95) CEDAW/C/2000/II/Add.7
<http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/uncom.nsf/804bb175b68baaf7c125667f004cb333/fdcb3e267ff75280c125693e002c2081?OpenDocument> (prisijungimo laikas 2013-02-12)
- 96) CESCR General Comment No. 14: The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights). 2000
<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/%28symbol%29/E.C.12.2000.4.En>
(prisijungimo laikas 2013-02-12)
- 97) CESCR General comment No. 4: The right to adequate housing (Art. 11(1)). 1991
<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/469f4d91a9378221c12563ed0053547e?Opendocument> (prisijungimo laikas 2013-02-12)
- 98) Council of Europe. Manual on Human Rights and the Environment
http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/Publications/Manual_Env_2012_nocover_Eng.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-13) P. 7-8
- 99) Dröge C. Positive Obligations of States under the European Convention on Human Rights
<http://www.mpil.de/shared/data/pdf/beitr159.pdf> (prisijungimo laikas 2013-02-12)

- 100) Environmental Institutions for the 21st Century: An International Court for the Environment (prisijungimo laikas 2013-02-20)
<https://docs.google.com/gview?url=http://www.uncsd2012.org/rio20//content/documents/22ICE+Coalition+FINAL.pdf&embedded=true>
- 101) European Committee of Social Rights Conclusions XVII-2 (Greece)
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/State/GreeceXVII2_en.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-20)
- 102) European Court of Human Rights. Research Report. Positive obligations on member States under Article 10 to protect journalists and prevent impunity. 2011.
http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/16237F92-BCB9-4F12-9B1C-0EF6E3B2CB27/0/RAPPORT_RECHERCHE_Positive_obligations_under_Article_10_EN.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-21)
- 103) European Ministers ignore Parliament and UN bodies and refuse to codify the Human Right to a healthy and viable Environment into the European Convention on Human Rights
<http://www.standupforyourrights.org/ip/uploads/downloads/PressRelease%2024%20juni%202010%20ENG.pdf> (prisijungimo laikas 2013-02-12)
- 104) European Court of Human Rights. Environmental-related cases in the Court's case law
http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/0C818E19-C40B-412E-9856-44126D49BDE6/0/FICHES_Environnement_EN.pdf (prisijungimo laikas 2012-02-21)
- 105) Future noise policy. European Commission Green Paper.
http://ec.europa.eu/environment/noise/pdf/com_96_540.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-20)
- 106) Glazebrook J. S. Human Rights and the Environment
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1556767 (prisijungimo laikas 2013-02-12 12-01 val)
- 107) High Level Expert Meeting on the New Future of Human Rights and Environment: Moving the Global Agenda Forward
<http://www.unep.org/environmentalgovernance/Events/HumanRightsandEnvironment/tabid/2046/language/en-US/Default.aspx> (prisijungimo laikas 2013-02-20)
- 108) Human Rights and the Environment. Rio+20: Joint Report OHCHR and UNEP.
<http://www.unep.org/environmentalgovernance/Portals/8/JointReportOHCHRandUNEPonHumanRightsandtheEnvironment.pdf> (prisijungimo laikas 2013-02-12)
- 109) Jean-Francois Akandji-Kombe. Positive obligations under the European Convention on Human Rights: A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights. Human rights handbook No. 7. <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/1B521F61-A636-43F5-AD56-5F26D46A4F55/0/DG2ENHRHAND072007.pdf> (prisijungimo laikas 2013-02-12)
- 110) Ksentini F. Z. Review of further developments in fields with which the sub-commission has been concerned Human Rights and The Environment. Final report.
<http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/eeab2b6937bcaa18025675c005779c3> (prisijungimo laikas 2013-02-12)
- 111) LR aplinkos ministerija. Aplinkos būklė 2008. Tik faktai
http://www.am.lt/LSP/files/Bukle%20naujas-1_1-34.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-19)
- 112) Marangopoulos Foundation for Human Rights v. Greece , collective complaint No. 30/2005, European Committee of Social Rights Decision of 6 December, 2006
http://www.coe.int/t/dGHI/monitoring/Socialcharter/Complaints/CC30Merits_en.pdf
- 113) Pasaulio sveikatos organizacijos interneto svetainė
<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs292/en/index.html> (prisijungimo laikas 2013-02-20)
- 114) Shelton D. Human Rights, Health & Environmental Protection: Linkages in Law & Practice. A Background Paper for the World Health Organization, 2002

- http://www.who.int/hhr/Series_1%20%20Sheltonpaper_rev1.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-12)
- 115) Tavo teisė į švarią aplinką. JT EEK gairės dėl Konvencijos dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkos klausimais. <http://www.am.lt/VI/files/File/Orhuso%20konvencija%2020110221A.pdf> (prisijungimo laikas 2013-02-20)
- 116) The Office of the High Commissioner for Human Rights. Human Rights, Poverty Reduction and Sustainable Development: Health, Food and Water. A Background Paper World Summit on Sustainable Development <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/HRPovertyReductionen.pdf> (prisijungimo laikas 2013-02-20)
- 117) The Right to Health and the European Social Charter. Information document prepared by the secretariat of the ESC. 2009. http://www.coe.int/t/dGHI/monitoring/Socialcharter/Theme%20factsheets/FactsheetHealth_en.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-20)
- 118) Tomlinson H. Positive obligations under the European Convention on Human Rights <http://www.adminlaw.org.uk/library/publications.php> (prisijungimo laikas 2013-02-12)
- 119) Treaties and Legal Provisions on Human Rights and the Environment <http://www.righttoenvironment.org/default.asp?pid=81> (prisijungimo laikas 2013-02-20)
- 120) Vilniaus miesto savivaldybės aplinkos apsaugos interneto svetainė <http://www.aplinka.vilnius.lt/> (prisijungimo laikas 2013-02-19)
- 121) World Health Organization and UNICEF. Meeting the MDG drinking water and sanitation target: the urban and rural challenge of the decade. 2006. http://www.who.int/water_sanitation_health/monitoring/jmpfinal.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-20)
- 122) World Health Organization. Health risks of particulate matter from long-range transboundary air pollution. 2006. http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0006/78657/E88189.pdf (prisijungimo laikas 2013-02-20)

SANTRAUKA

Sveika ir švari aplinka yra vienas iš pagrindinių žmogaus kokybišką gyvenimą lemiančių veiksnių. Todėl nenuostabu, kad XXI globalizacijos amžiuje vis dažniau yra minima teisė į švarią aplinką bei valstybių pozityvūs įsipareigojimai siekiant ją užtikrinti. Efektyvi žmogaus teisių apsauga priklauso nuo valstybių prisiimtų įsipareigojimų apimties, turinio bei ribų. Todėl darbe nagrinėjama pozityvių įsipareigojimų samprata, jų turinys, apimtys bei pateikiamos tokių įsipareigojimų klasifikacijos. Nors teisė į švarią aplinką nėra įtvirtinta kaip žmogaus teisė nei viename tarptautiniame teisiškai įpareigojančiame dokumente, tokia teisė yra tiesiogiai garantuojama kai kuriuose regioniniuose dokumentuose bei daugumos valstybių konstitucijose, o tai sukuria atitinkamus įsipareigojimus valstybėms. Tarptautinė bendruomenė pripažįsta, kad ryšys tarp žmogaus teisių bei teisės į švarią aplinką yra nepaneigiamai glaudus, todėl nenuostabu, kad EŽTT, savo jurisprudencijoje aiškindamas EŽTK įtvirtintas žmogaus teises į jų turinį, netiesiogiai įtraukia ir teisę į švarią aplinką. Darbe, be EŽTT jurisprudencijos, išnagrinėta ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, iš kurios matyti, kad LR teismai remiasi EŽTT išaiškinimais ir tinkamai gina teisę į švarią aplinką. Visgi, akivaizdu, kad norint užtikrinti orų ir pilnavertį žmogaus gyvenimą, teisė į švarią aplinką turėtų būti įtvirtinta kaip prigimtinė žmogaus teisė, o jos turinys bei valstybių įsipareigojimai, siekiant efektyvesnio švarios aplinkos išsaugojimo dabartinėms ir būsimoms kartoms, turėtų būti aiškiai apibrėžti teisiškai įpareigojančiame tarptautiniame dokumente. Toks pasiūlymas yra plačiai diskutuojamas tarptautinėje bendruomenėje, todėl darbe analizuojami pagrindiniai argumentai už ir prieš tokios prigimtinės teisės įtvirtinimą.

Reikšminiai žodžiai: *pozityvūs įsipareigojimai, teisė į sveiką ir švarią aplinką, aplinkos apsauga, žmogaus teisės.*

SUMMARY

Healthy and clean environment is a basic factor determining quality of life. It is therefore not surprising that in the twenty-first century of globalization the right to a clean environment and positive obligations of the states in order to ensure this right are mentioned more frequently. Effective protection of human rights depends on the scope of states' obligations, their content and boundaries. This master thesis examines the concept of positive obligations, their content, scope and provides classifications of these obligations. Although the right to a clean environment is not enshrined as a human right in any international legally binding document, such right is directly recognized by some human rights regional instruments and many national constitutions, which generates the appropriate commitments for the states. The international community recognizes that the relationship between human rights and the right to a clean environment is undeniably close, so it is not surprising that the ECtHR in its jurisprudence interprets human rights widely, including the right to a clean environment. This paper also examines the jurisprudence of Lithuanian Supreme Court which shows that Lithuanian courts refer on the interpretation made by ECtHR and properly protect the right to a clean environment. However, it is clear that in order to ensure a dignified and appropriate human life, the right to a clean environment should be established as an inherent human right. In order to preserve clean environment for present and future generations its content and states' obligations should be clearly defined in a legally binding international instrument. Such proposal is widely discussed in the international community, therefore this paper analyzes the main arguments for and against the recognition of such right.

Key words: *positive obligations, right to a healthy and clean environment, environmental protection, human rights.*